

ERDÉLYI MÚZEUM

XVII. kötet.

1900.

VII. füzet.

Mátyás király.

(Első közlemény.)

I.

Az ezeréves haza királyai között kétségkívül nem egy van, ki szellemi fenkölttségével, erkölcsi magasztosságával, államkormányzó tehetségével, harezban és békében egyaránt nyilatkozott lánglelkűségével tiszteletet gerjesztett önmaga iránt. E királyaink tetteikkel nevüket és emléküket úgy beírták népünk szívébe, hogy nincs hatalom, mely azt kitörölje onnan, míg a három halom és négy folyó országában magyar él.

Avagy melyik magyarnak ne dobbanna meg szíve, ha visszaidézzük tiszta, nemes emlékét a szent királynak, ki a nemzetet az európai nemzetek családjába bevezette és a ki Krisztus magasztos vallásának felvételével a szilaj erkölesök megszelidülésének útját készítette elő?

Nem ver-e ma is büszkébben mindnyájunk szíve, ha megjelenik lelki szemeink előtt szent Lászlónk daliás alakja, ki nemcsak testileg volt egy fejjel nagyobb seregénél, hanem magasan kiemelte kortársai közül nemes lelke, mely a rettenthetetlen bátorsággal párosult mély vallásosság példányképe volt?

Nem valljuk-e most is nagynak Lajost, ki fél Európa előtt tiszteletet szerzett a magyar névnek s ha névben idegen is, de szívre, lélekre ízig-vérig magyar volt?

S volt még közülök sok más, kikre a hála és kegyelet érzelmeivel gondolunk. De azért bátran elmondhatni, hogy nincs egy is közöttük, kit oly forró szeretettel vallana magáénak népünk, mint dicső emlékű, igazságos *Mátyás királyunkat*. Ó valóban élő alak még mindig, ott él a nép szívében, ott ajkain: mondáiban, tréfáiban, történetkéiben, miket oly szíves szeretettel köt össze e

legkedvesebb alakjának nevével. Az a nép, mely négy hosszú, nehéz évszázaddal ezelőtt könybe borult szemmel, fájó szívvel mondogatta: „Meghalt Mátyás király, oda az igazság“ — ma is szinte egyetlen, vagy legalább legnagyobb jóltevőjeként emlegeti mondáiban nagy királyunkat.

Nem is képzelhetünk magyart, kinek szíve meg ne rezdüljön e nagy név hallatára s elmerengve ne időznék olykor-olykor viselőjének és azon ma már szinte hihetetlennek tetsző időnek emlékezeténél, a mikor hazánk európai nagyhatalom volt, mely tiszteletre tanított maga iránt németet, csehét, lengyelt, törököt és annyi mást.

S hogy ily áldva őrzi Mátyás emlékét a nemzet minden hí fia, ez a tény már magában véve is határozott bizonyosságot szolgáltat e tisztelet kiérdemelt volta mellett. Egyes osztályoknak lehetnek alakjaik, kiket az osztályérdek sokszor nem tiszta törekvéseinek előmozdítása tesz tiszteltté. De a kit egy egész ország közérzúlete helyez a tisztelet magas polezára, az arra méltatlan nem lehet. Vagy még ha megengednők is, hogy ideig-óráig képes lenne egy nemzet közérzúletét rabúl ejteni téves elfogultság, meg nem érdemelt rokonszenv: a történelmi igazságszolgáltatás előbb-utóbb diadalmaskodnék ezeken. Letépte volna ez Mátyásunk fejről is a babért, őt magát kitepte volna a nép szívéből, ha élete, tettei meg nem állottak volna ítélőszéke előtt.

Ez nem történt meg. Ellenkezőleg emléke most is oly tiszta népünk előtt, mint lehetett akkor, midőn az elhunytát követő szörnyű sülyedés a veszteség nagyságát oly kiáltóan hirdette.

Ezért mondhatjuk, hogy Mátyásnak nagynak, a nemzet örök tiszteletére méltónak kellett lennie. S ha fellebbentjük majd az idők fátyolát, mely eltakarja szemünk elől alakját, látni fogjuk, hogy valóban így van. Mátyás valóban nagy volt, szép jellem, nemes lélek. Ezzel azonban nem akarunk tőle elvitatni egyes gyarlóságokat. Voltak hibái neki is. De ha tárgyilagossággal vizsgálódunk, úgy a hibák legnagyobb része is megleti magyarázatát Mátyás korának viszonyaiban, közfelfogásában. Mindenki többé-kevésbé saját korának gyermeke. Teljesen sohasem emelkedhetünk e fölé: ez még a legjobbakra is reá nyomja bélyegét. Korának szülötte volt Mátyás is. A kor, melyben élt, képezi tehát azon alapot, melyen egyedül lehet őt megérteni.

Nincs helye, hogy itt a kor viszonyainak részletes festésére térjünk ki. Csak egész általánosságban tekintsük át a kor jellemét. Ez idő a középkor vége. Derengeni kezd az újkor hajnala, oszladzik a középkor sötétsége, mintha valami jótkony szellő kezdené tisztítani a levegőt. Tudjuk, minek volt ez köszönhető. Főleg az ó-kor klasszikusainak, kiknek szelleme egy két tudós szűk zúgából és a kolostorok néma falai közül kiáradt a nagyvilágba s előidézte azt a nagyszerű újáteremtő szellemi mozgalmat, melyet renaissance-nak nevezünk. A könyvek drágasága jóideig akadályt szabott e szellem gyors elterjedésének, míg nem a könyvnyomtatás feltalálása e bajon is segített. Azok a kis fekete betűk a világosság megannyi hajnalesillagaivá lettek.

Azután megindult a küzdelem a két szellem, az ököljog harcias és a renaissance békeszerető szelleme közt. Az egyik oldalon erőszak, születési előjog, nyers szenvedély, valamint a tudatlanság és babona állt, mi ellen a másik, az emberi jogok és kötelességek tisztább felfogását, a humanitást, a tudományok és művészetek ápolását, a felvilágosodást állította. Lépésről-lépésre, hosszú, fáradsalmas munkával lehetett csak amant mind hátrább szorítani.

Hogy e munka diadalt arasson, fel kellett lépnie az egyházi renaissance-nak, a reformatiónak is, hogy a középkor ama szellemének bilinesei alól, mely az egyházat megrontá, a lelkeket felszabadítsa. Az ennek nyomán járó vallási megújulás tett legtöbbet a korszellem megnevelésére, az emberi szeretet, szelidség, testvériség elvének győzedelmére.

De hogy még akkor is milyen lassan tudtak ez elvek tért foglalni, kell-e bizonyítanunk, midőn előttünk áll a kegyetlen vérengzéssel folytatott háboruk szakadatlan sora, az a szörnyű pusztítás, mit igen sokszor Isten nevében, a hit jelszavával vitt végbe ember embertársain? Pedig ily dolgok a XVI. és XVII. században, sőt ezeken innen is megtörténtek. Csoda-e hát, ha a XV. században, midőn egyházi téren még csak egyes gyorsan elnyomott kísérletek jelzik a szellem ébredését, a nemzetek legjobbjai sem tudtak teljesen szabadulni a korszellem befolyásától?

Igy lehet csak megérteni, hogy bár Mátyás szívvel-lélekkel a renaissance táborában harczolt, volt benne valami ama másik — korában még túlhatalommal bíró — erőszakos szellemből is, melynek

leküzdésére annyi áldozatot hozott. Méltán írja egyik elsőrangú történetírónk Mátyásról: „Kormányá némi önkény színezetét viseli magán azért is, mert a középkor épen lealkonyodott, midőn az ifjú kezébe fogta a kormánypálczát s mert az újkor szükségéit Európaszerte senki sem érzi élénkebben, mint Mátyás s az emberiség vágyainak és reményeinek az átalakulás e pezsgő éveiben legdiesőbb tolmácsa.“¹

Midőn tehát Mátyást ítélet tárgyává akarjuk tenni, ne tévesszük szem elől egy perczre sem azt a kort, melynek gyermeke volt.

II.

És most lépünk közelebb dieső alakjához. Vessünk először is *külsejére*, testi tulajdonságaira egy tekintetet.

Mátyás külsejéről elég tiszta képet alkothat az utókor, mert érmeken, szobrokon, képeken igen nagy számban maradt fenn alakja, mihez még az egykorúak tudósítása is járúl. Természetesen ezeknek nem mindegyike egyformán megbízható. De a sok alkotás közt nem egy van, mely magáú hordja az élethűség bélyegét. Igy különösen igen híven tükrözi vissza Mátyás arezának nemes vonásait és testalkatát az a szobormű, melyet Stein György Szilézia helytartója készíttetett s mely a bautzeni várkaput ékesítette.² S ehhez még sok más hű képmása esatlakozik.

Mindnyájukból azt látjuk, hogy külseje összhangban állt azzal a nagy lélekkel, a mit takart. Termetre inkább csak középszerűnek mondható, de erős melle, széles válla, vastag nyaka, erélyes, határozott, de nyílt tekintete, egész alakjának arányossága, külsejével is imponálóvá tudta tenni. Arezáról az erély tükröződött le s bár egészben kellemes benyomást tett, szépnek nem volt mondható. „Inkább martialis, mint Vénuszi szépség“ — mondja a róla annyi jellemzőt közlő kedvelt tudósa, Galeotti.³) Egészséges piros areza, élénk barna szeme, sűrűn aláomló, fűrtös szőke haja kedvessé tették, míg erősen kifejlett orra és széles, duzzadt szája némileg

¹ Szalay László: Magyarország története III. köt. 345 l.

² Ismertette Wenzel Gusztáv az Archeologiai Közleményekben 1859. I. Látható volt másolata a millenniumi kiállításon, képét ld. a Tört. Életrajzokban VI. k. Fraknoi V. Mátyás király 136. l.

³ Galeotti Marzio: De egregie, sapienter, jocose dictis et factis regis Mathiae. XXIII.

megzavarták az arez szabályosságát. Ujjai hosszúk, s kis ujjai kissé hajlottak voltak. Ha lovon ült, mintha megnőtt volna, mert felső teste erősen ki volt fejlődve, míg lábai rövidek valának.

A mi testi erejét illeti, az is közepesnek mondható, de tény, hogy a lovagias tornajátékokat szenvedélylyel üzván, testét megedzette s ereje nagy ügyességgel párosult. Ügyességét a híres cseh bajvivóval, Holubárral való párviadala mutatja, melyben a nálánál sokkal erősebb, de egyuttal ügyetlenebb vitézt kiveti nyergéből, úgy, hogy az karját töri.¹

Testi tulajdonaira maga nem sokat tartott. Nagy lelkétől az efféle hiuskodás távol volt. Így, midőn valami német dalnok egy fényes udvari ünnepélyen oly dalt zengett, melyben Mátyásnak kiváló testi erejéről és szépségéről áradozva beszélt, így szólt a dalnokhoz: „Hogy nekem nagy testi erőt és ganymedesi, meg absoloni szépséget tulajdonítasz, megengedhető dolog, miután engem még eddig nem láttál. De ha ezután is a hizelgés bűnébe esnél, elnézésre nem leszel méltó.“²

Hangja érezes, tiszta, beszéde inkább gyors, mint lassú³), de azért megfontolásra valló és tartalmas volt.

De legyen elég ennyi testi tulajdonságaiból. A valódi nagyság alapját ugysem ezek, hanem a belső, a szellemi és erkölcsi tulajdonságok adják meg.

III.

Térjünk át Mátyás *szellemi tehetségeinek* rajzára.

Kiváló szellemi tulajdonságokkal volt megáldva. Tehetségei igen korán, zsenge gyermekkorában nyilatkoztak s már ekkor kiűnt úgy gyors felfogásával, mint jó emlékező tehetségével és nagy szorgalmával. Élénk képzeletét különösen a mondai hősök foglalkoztatták, kiknek kalandjai úgy le tudták kötni figyelmét, hogy minden egyébről megfeledkezett s napestig képes volt elmerülni olvasásukba vagy hallgatásukba. Előkelő származása következtében

¹ Galeotti id. m. XIV.

² Galeotti id. m. XXIII.

³ Galeotti (id. m. IV.) gyors, Bonfini (Rerum Ungaricarum Decades IV. D. VIII. L.) lassú beszédűnek mondja Mátyást; heves természete mindenesetre inkább amannak állítása mellett szól.

az eleven eszű gyermek nevelése is olyan volt, mely szép reményekre jogosító tehetségeit a legnagyobb gonddal és lelkiismeretes összhangba fejleszté.¹

Tanítója sokáig Sanoeki Gergely hírneves, nagytudományú, szép jellemű lengyel pap, I. Ulászló udvari káplánja volt. Később, midőn Sanoekit Vitéz János váradi kanonokká tette, magyar nevelőt kapott. Ennek nevét, sajnos, nem őrizte meg senki az utókor számára, de hogy a kiváló tehetségű ifjú nevelése ekkor is a legjobb kezekben volt letéve, a mellett tanuskodik Vitéz Jánosnak, a legnagyobb magyar humanitásnak befolyása Mátyás nevelésére. Ez a kiváló férfiú u. i. akkoriban Várad püspüke volt. Ideje nagy részét Hunyadi udvarában tölté s így szakíthatott és szakított is időt, hogy barátja és jóltevője széptehetségű gyermekével foglalkozék. S a gondos vezetés alatt Mátyás rendkívüli tehetségei minden irányban kifejlődtek és megerősödtek. Élénk szelleme, mondhatni, minden szép és nemes írást fogékony volt, az emberi tudás egésze iránt érdeklődött.

Később mint uralkodó is őszinte bámúlatba ejtette igen sokszor környezetét a történet, theologia, egyházjog, astrologia, építéset, hadászat és a tudomány legkülönbébb ágaiiban való alapos jártassága által. Megtörtént például, hogy theologiai kérdésével egy tudós szerzetest — a szicíliai Gallit — úgy zavarba ejtett, hogy az felelni sem tudott. Erre a király maga magyarázta meg a kérdést s a megfejtést szent Hieronymus egyik munkája alapján adá.²

Előszeretettel a tudományok iránt egész életén át megtartotta. Ebből folyt az a rendkívüli buzgalom, melylyel a renaissance-t pártolta. Ebből, hogy szabad idejében igen szeretett olvasgatni tudományos munkákat.

Bergamói Fülöp írja, hogy reggelenként gyakran találták ágyában Curtiusnak, Liviusnak vagy más történetírónak könyvét.³ Különösen a római klasszikusokat olvasgatta szívesen. Nagyon jól ismerte őket, főleg a történetírókat. De örömet tanulmányozott

¹ Neveltetéséről lásd Fraknoi Vilmos „Hunyadi Mátyás király“-ának 20–22 lapjait.

² Galeotti id. m. XXX.

³ Ph. Bergomensis: Erem. Aug. lib. XV. Supplem. Chr. ad annum 1463. Teleki József gr. „Hunyadiak kora“ V. 52) l. után.

másnemű könyveket is, mert minden tudomány iránt fogékony volt. Természetesen a kor műveltségéhez képest e tudományok között olyanok is szerepeltek, a melyeket ma már teljesen kiküszöböltek közülök. Így pl. nagyon kedvelték akkoriban mindenfelé a csillagjósást, a magiát, az arézjósást s bizony mindezek iránt Mátyás is nagy érdeklődést mutatott.

Fényes szellemi tehetségei ragyogtatására bő alkalmul szolgáltak gyakori vitatkozásai tudósaival. Megjegyzései sokszor olyan elmésségről tanuskodtak, hogy mindenki a legnagyobb bámulattal adózott a nagy uralkodó iránt.

A latin nyelvet igen jól tudta és szépen beszélte. Már gyermekkorában e nyelvben sokszor tolmácsa volt apjának, ki járatlan volt benne.

Általában Mátyás éles elméje az idegen nyelvek gyors és alapos elsajátításában sem tagadta meg magát. A magyaron és latinon kívül a német, szláv és olasz nyelveket is beszélte. Különösen a külföldi, főleg a pápai követek a legnagyobb elragadtatás hangján szólnak azon könnyűségről, melylyel magát az idegen nyelveken szépen, választékosan kifejezni tudta s arról a semmi fontosat figyelmen kívül nem hagyó, élesen bonczoló, mély elméről, mely szavaiban megnyilatkozott.

Szűkebb környezetét is minduntalan le tudta bilineselni, élmes, szellemtől sziporkázó, fordulatos beszédével, fesztelen társalgásával.

Különösen katonáihoz a harez tűzében intézett lelkesítő beszédei voltak gyűjtők, megkapók, úgy, hogy hatásuk alatt a harcosok szívesen rohantak a halálba a szeretett vezérért és királyért.

Ily szellemi tulajdonok valóban méltóvá tették Mátyásunkat arra a trónra, melyre — mint tudjuk — első sorban a „Hunyadi“ névért ültették.

IV.

A kiváló szellemi tulajdonságokkal összhangban álltak az erkölcsiek is: első sorban a király *jelleme*. Megtaláljuk benne a nagy jellemek kiváló erényeit, de hibáit is.

Jelleme egészen általánosságban szólva, egyenes, szilárd, hajolni nem tudó, fenkölt és nemes. Ott képződött ez a jellem a közép-

kori lovag mondhatni utolsó nagy képviselőjének, Hunyadi Jánosnak, tűzhelyénél. Ő, az apa volt a mester, kinek eleven hatása alatt formálódott a fogékony ifjú lelke. Tanítói sem szüntek meg a múlt nagy alakjainak, a görög és római hősöknek példáival lelkesíteni, eszményi irányban vezetni jellemét.

De kétségtelen, hogy jelleme megszilárdulására legtöbbet tett az élet. Hiszen tudjuk, hogy esendes magányban fejlődik a talentum, élet zajában a jellem. S az ő életének körülményei már gyermek- és ifjúkorában nagyon is olyanok voltak, mik jellemét megacézolhatták. A szenvedések és csalódások keserű iskoláján kellett keresztül mennie igen korán s elviselni oly csapásokat, hogy ha gyenge lett volna, súlyok alatt összeroskad. Lelki ereje azok tüzeiben sokszorosan megedződött.

Mint gyermek a szülői háznál mind apja, mind anyja részéről csak szépet, jót lát s ez benne megerősíti természetétől is beléoltott nemeslelkűségét. Félig gyermek még, midőn Budára kerül, hol a szintén gyermek V. László nagybátyja, Cillei, aljas élvezetek tanyájává teszi az udvart s megmértelyezi a király lelkét. De Mátyás szívében sokkal élénkebb volt az otthoni élet emléke, semhogy a rossz példa azt elhomályosítani tudta volna. Benne csak undort keltett az elpuhult, erkölestelen udvari élet.

Atyja halála után visszatér ugyan anyjához, de a király csakhamar ismét Budára csalja bátyjával, Lászlóval együtt. Ennek feje a hóhér pallosa alatt gördül le, a gyermekifjú pedig fogolylyá lesz s a legkinzóbb bántalmakat kénytelen elszenvedni. Veszélyes helyzete csak növeli bátorságát, a szenvedések önérzetét, büszkeségét, mely egészen a hajthatatlan daczig növekedett. Megtörtént pl., hogy bécsi fogságában őrei gúnyból magyar királynak nevezték. A sértett ifjú büszkén, daczosan vágta vissza: „Igen, az leszek; sőt ha Isten megsegít, még nektek is parancsolni fogok.”¹

Igy fejlett ki a legnehezebb sorsban nagy jelleme, melynek csakhamar a trónon — mind maga, mind hazája — oly nagy hasznát vette.

Jellemének egyik alapvonása a *szilárdság, állhatatosság*. A mit egyszer helyesnek ismert fel, attól nem tágitott, a mire szavát

¹ Bonfini id. m. III. Dec. IX. Liber.

adta, azt semmi körülmények közt meg nem szegte. Ennek bizonyosságául számtalan példa hozható fel.

Említsük meg ezek közül a következőt, mely mindjárt Csehországból való hazahozatala után történt. Anyja és nagybátyja, hogy Mátyás számára a trónt biztosítsák, egyezséget kötöttek Garai nádorral, mely szerint ennek leányát Annát, az ifjú király nőül fogja venni. Meg is esküdtek, hogy sem az ország, sem családi birtokába addig nem engedik lépni Mátyást, míg a szerződést végre nem hajtja. De ez Prágában már Podjebrádnak kötötte le szavát s leányát, Katalint eljegyzé. Hiába volt anyjának minden kérése, adott szavát nem szegte meg.

Magasztalólag szólnak életírói *egyenesslelkűségéről* is. Tisztelettel kell megemlékeznünk nekünk is e nemes jellemvonásáról, különösen ha korának e nemben felette laza felfogását vesszük tekintetbe. Szinte erény számba ment akkor az alattomoság, törbe ejtés. Különösen az uralkodók diplomatiából könnyen tultették magokat a lelkiismeret furdalásán, ha ellenfeleiket ravaszúl megesalhatták, kijátszhatták.

Annaira felette állt e tekintetben Mátyás kora felfogásának, hogy egy ízben magát a pápai követet szégyenítette meg egyenlesslelkűségével. Ugyanis a cseh háboruk idején egy ízben Podjebrád fiaival alkudozás végett találkozója volt Mátyásnak a táboron kívül. A testvérek elmerülve a tanácskozásban, a királyt a táborba is bekísérték, a nélkül, hogy biztosító levelük lett volna. A pápai követ ekkor azt ajánlotta Mátyásnak, hogy használja fel az alkalmat s fogassa el őket. De ez megbotránkozva mondja: „György fiai szavamban bizva jöttek velem a városba; én tehát őket le nem tartóztatom, hanem tisztességesen hazabocsátom!”¹

A legnagyobb elragadtatás hangján emlékeznek meg az írók *bőkezűségéről* is. Egyenes ellentéte volt ebben főellenségének, a ravasz Frigyes esászárnak. Az maga a megtestesült fősvénység, ki mindig csak a szerzésen, javai halmozásán járta az esztét. Mátyás szereti megosztani mindenét másokkal. Örvendező arcokat akar látni maga körül s azért mindenkit, ki csak megfordul udvarában, valósággal elhalmoz kegyének jeleivel. Galeotti feljegyzí, hogy újév

¹ Galeotti id. m. I.

napján szokása volt az udvari személyzet minden egyes tagját megajándékozni. S a mit a derék olasz egy ilyen ujévi ajándékozásról elbeszél, az bőkezűségével együtt tudományszeretetét is ékesen hirdeti nagy királyunknak. Mikor már az udvari emberek mind megkapták a szokásos jutalmat, a mellette álló szerény tudóshoz fordúl és megjutalmazza őt is még pedig úgy, hogy neki többet ad, mint azok valamennyiének s hozzá is teszi, hogy míg amazokat inkább csak a szokást követve halmozza el ajándékaival, addig a tudósokat igazán szíve sugallatából.¹

Nemes szíve telve volt a legtisztább *emberszeretettel*. Az elhagyottat felkarolni, a szegényt, ügyefogyottat gyámolítani, az elnyomottat elnyomójával szemben megvédeni mindenkor kész volt. Valóban a szegény szenvedő népnek a hatalmas nagyokkal szemben nálánál igazabb védője nem volt. Szerette, miként testvéreit, a népet; úgy tekinté magát, mint annak véreből való vért. Ha csak szerét ejthette, készörömetest érintkezett vele, kikérdezte ügyét-baját, ellátta tanácsaival. Hogy fesztelenül beszélgethessen a nép egyszerű fiaival s azok nyíltan feltárják előtte helyzetüket, panaszaikat, igen sokszor álruhában jelent meg közöttük. Így ismerte meg az egyszerű, romlatlan jobbágnép józan esztét, nemes szívet, nehéz sorsát s annál jobban szerette, becsülte s igyekezett segíteni rajta.

A nép emléke is jellemének főleg ezt az oldalát őrizte meg nagy kegyelettel s szeretettel rajzolgatta azt mondáiban. Ki ne ismerné a gömöri szőlőkapálásról, a kolozsvári bíróról s a Mátyás diákról szóló annyi meg annyi mondát és hősüket a nemes szívű, szegényen segítő királyt?

Nemesszívűsége természetesen első sorban a hozzá közel álló magyar nép iránt nyilatkozott meg. Azonban jó szíve nem tagadta meg magát idegenekkel szemben sem. Így Jajeza ostroma közben a várparancsnok kijelenté, hogy átadja a várat, ha szabad elmenetelt enged neki katonáival és foglyaival, keresztyén foglyokkal. Mátyás azt felelé a követnek: „Emberek és nem falak miatt állunk itt s a legalábbvaló keresztyén szolgát sem hagyhatjuk urad kezében.”²

¹ Galeotti id. m. XXIV.

² Bonfini id. m. III. D. X.

Jószivűségét még ellenségeivel szemben is érezte. A menyiben politikai tekintetek ellenkezőre nem kényszerítették, szívesen megbocsátott. A Jajeza megvételekor kezébe került törökökkel oly szeliden bánt, hogy a legtöbb önként szolgálatába lépett.

Saját lázadó alattvalóival szemben, igaz, sokszor könyörtelen volt. A kor szokása szerint megtörtént, hogy az elfogottakat kerékbe törték, felnégyelték, karóba húzták s mindez Mátyás nevében történt. Csakhogy itt — eltekintve, hogy a kor az ily büntetésneket szentesítette — enyhítő körülményként szolgál, hogy a királynak okvetlen elrettentő példát kellett szolgáltatnia. Politikai kényszerüsből hajtatta tehát e kegyetlenségeket végre. De Mátyásról elmondhatni, hogy a lázadókkal szemben gyakrabban alkalmazta a kegyelmezést, mint a büntetést. Ugy, hogy 1463-ban még nyugodt lélekkel írathatja egyik tanácsosa által a francia követnek, hogy a király háza ellenségei közül még senkin sem állt bosszút; senki sem vádolhatja őt azzal, hogy valakit száműzött vagy elkergetett volna; az engesztelhetetlenség épen nem hibája.¹

Természetesen a ki maga ily egyeneslelkű, nemesszívú volt, az mindig örülni tudott, ha másokban is hasonlót látott. Mások jellemzilárdságát, hűségét méltányolta még akkor is, ha az neki magának kárára szolgált.

A német császár elleni háború kitörésekor egy bátor és kedvelt katonája elbocsátását kérelmezte, mert egykor megesküdött, hogy Frigyeset minden háborújában segíteni fogja. Mátyás a becsületes embert megdicsérte és gazdagon megjutalmazta.²

A budai pálosok kapusát, ki a perjel rendelete értelmében a késő időben a zárdába nem akarta beereszteni a fel nem ismert királyt, szintén diesérettel halmozta el hűségéért a bocsánatot kérő perjel előtt, mondván: „Báresak az én szolgálaim is mindig ilyen hűséggel teljesítenék parancsaimat!”³

Viszont a hitványságnak, alattomoságnak a legnagyobb gyűlölje volt; a kiből ilyesfélét tapasztalt, azt kérlelhetetlenül sujtotta haragja villámaival. Ilyenkor eltűnt arczáról a jóságos mosoly, szeméből a szelid tekintet s belső felháborodása baljóslatú sötét

¹ Kovachich: Supplementum ad Vestigia comitiorum. II. 162.

² Galeotti id. m. V. I.

³ Egerer: Fragmen panis 237. Teleki J. gr. id. m. V. 526.

tekintetben ült ki arczára. Fel van pl. jegyezve, mily felháborodva utasította el egy aljas ember ajánlatát, ki ötezer aranyért hajlandónak nyilatkozott Podjebrád megmérgezésére. Egyuttal sietett is ellenfelét az orgyilkos tervére figyelmeztetni, mert ő vassal s nem méreggel harczol.¹

De ha szeretettel tudott magához ölelni mindenkit, ki arra érdemes volt; gondolható, mily forró szeretettel, odaadó ragaszkodással simult azokhoz, kik szívéhez legközelebb állottak: *övéihez, családjához*. Hálás, engedelmes gyermek, gyöngéd férj és jó apa volt. Mint egy fentebbi példából láttuk, elveit még anyjával szemben sem áldozta fel, de a hol felsőbb tekintetek nem tiltották, kétségkívül soha sem mulasztá el megmutatni, hogy a gyermeki szeretet és hála kötelességei alól még a trón bitorában sem tekintí feloldottnak magát.

Házasságot — tudjuk — kettőt is kötött; az elsőt Podjebrád Katalinnal, majd jóval ennek halála után, nápolyi Beatrix-szel. Szerencsés, boldog egyik sem volt. Amaz gyenge, beteges nő, ki szinte már gyermekkorában magában hordta a halál csiráját. Nem volt szerelmi házasság a második sem. De azért Mátyásra nem lehetett oka panaszkodnia hitvesének. Fény és pompaszerető feleségének kedvteléseit kielégíteni, sokféle kíváncsiságait teljesíteni igyekszik mindenben, a miben csak lehet.

Sajnos, mind első, mind második házassága gyermektelen volt. Törvényes gyermeke nem lévén, melegen érző szívének minden szeretetével egyetlen, természetes fiát halmozta el, kit Corvin János néven ismer a történelem. A boroszlói polgárleány gyermekét Mátyás a leghíresebb tudósok által neveltette s örömmel szemlélte tehetségeinek fejlődését. Már a Beatrix-szel való házasságkötés ünnepegei alkalmával, midőn a külföldi követeket trónja elé bocsátotta, apai büszkeséggel jobbjára ültette kis fiát.

Íránta való apai szeretetéről fogalmat alkothatunk abból a gondoskodásból, melylyel számára fényes, boldog megélhetést, sőt saját halála utánra a trónt is biztosítani igyekszik. Rangok, czímek egész sorozatával halmozza el, óriási birtokokat adományoz neki, lipantai herczeggé teszi s különösen élte végén lázas buzgalommal

¹ Galeotti id m. XV.

igyekezik egyengetni számára a trónhoz vezető utat. Az országnagyokat elhalmozza kegyelme jeleivel, csakhogy biztosítsa hűségöket fia számára. Még esküt és biztosító okiratokat is vesz tőlük, sőt megyéktől és városoktól is, hogy halála után fiát fogják örökösül és utódjául elismerni.

Megváltoztatta a nádorról szóló törvényt, kiterjesztvén annak hatáskörét, hogy a nádor a király iránti hálából befolyását a trónbetöltésnél Corvin mellett érvényesíthesse.¹ Sajnos, Mátyás esalódot számításában. A hű Szapolyai Imre még ura életében elhunyt, utóda pedig Szapolyai István — mint annyi más — megfélemedett a háláról. Uralkodóhoz méltó hitvest is keresett fia számára, a milanói herezeg hugával, Bianca Máriával jegyeztvén el őt. Mindent megtett uralomvágyó neje megnyerésére is, de hiába. Midőn már élete végét közeledni érezte, átadta fiának az ország legfontosabb várait, át Visegrágot is a koronával, valamint az ország kincseit — így gondolván legjobban biztosíthatni számára a trónt. Utolsó perceiben is, mikor már beszélni sem tudott, hol fián, hol nejjén jártatja megtört szeméit.²

A ki iránt ily határtalan gondoskodást tanusít, azt csakugyan szíve teljes hevével, nagyon szeretnie kellett.

Kiváló vonása volt jellemének a *bátorság* is. Félelem, rettegés, esüggedés nem tudott hozzá férközni. Többször volt nehéz, veszélyes körülmények közt, midőn trónja s vele együtt élete is veszedelemben forgott. De ő ügye igazságának érzetében soha egy perczre sem remegett. Ütközetekben számtalan tanúbizonyságát adta rettenthetlen bátorságának, úgy hogy példányképpül szolgált katonái előtt. Hareziassága annyira ment, hogy szerette volna felújítani azokat az időket, a mikor a fejedelmek és vezérek seregeik élén maguk vívtak meg a zászló beesületéért.

Nyílt, őszinte jelleméből kifolyólag *vígkedélyű* volt. Magas állását nem tekinté elég oknak arra, hogy alattvalóitól magát ridegen elkülönítse s mindig ünnepélyes komolyságban mutatkozzék

¹ Megemlíthető, hogy legújabbban — a Századok 1899-i folyamában — Fraknói „Az 1485-ik évi nádori cikkek” cz. dolgozatában azt bizonyítja, hogy a szóban forgó cikkek nem emelkedtek törvényerőre.

² Bonfini id. m. IV. D. VIII.

előttük. Ellenkezőleg maga adott példát a vidám, fesztelen társalgásra, tréfálkozásra. Adomáival sokszor megnevetette környezetét s maga is szívesen kaczagott együtt alattvalóival az asztalnál, midőn államférfiai gondjaitól, ha csak kis időre is, felszabadult. Szabad óráiban megtette néha, mint Bonfinitől tudjuk, hogy szakácskodott is.¹

Általában szerette a természetességet és egyszerűséget; a feszes udvari formáknak — különösen második házassága előtt — nem volt barátja. De azért, ha állása fényét kellett kimutatni, koronája méltóságát megvédeni, tudott ünnepies fényt is kifejteni, s hódolat-keltő méltóságot tanusítani. Egyszer-máskor a legpazarabb fényvel, pompával rendezett udvari ünnepségeket tartott. Így a cseh király fogadásakor oly rendkívüli pompát fejtett ki, hogy Ulászló így kiáltott fel: „Bajos oly király ellen diadalmaskodni, kinek ennyi kinese van!”²

Végül jelleme kiváló vonásai közül említsük még meg egyik legszebb tulajdonságát, mit legelőször is említhettünk volna: *vallásosságát*. Már gyermekkorában a szülei háznál magába szívta a mély vallásosságot, de minden bigottság nélkül. Hisz atyja egész életét a kereszténység ügye megvédésének szentelte.

Vallásosságára vonatkozólag a castellai püspök azt írta a pápának, hogy a vallási szertartások buzgó gyakorlásában őt egyházi személy létére is meghaladja.³

Odaadását a Krisztus helytartójának tekintett pápa iránt mi sem igazolja ékesebben, mint saját szavai II. Pálhoz, ki megkérde, hogy hajlandó-e a Podjebráddal szemben esetleg kimondandó átok végrehajtására. „Én magamat országgal együtt a római szentszékeknek és szentségednek egészen felajánlottam volt. Az Istennek földi helyettese s általa maga az Isten semmi oly nehezet, oly veszélyeset nem parancsolhat, mit elvállalni szentnek és üdvösnek ne találnék, mit félelem nélkül meg ne kísérlenék, kivált midőn a szent hit megerősítéséről s a hitetlenek áruulásainak megfélékezéséről van szó.”⁴

¹ Bonfini id. m. e. h.

² Eschenloer krónikája 401. Teleki I. gr. id. m. V. 100.

³ A castellai püsp. levelét többen közlik; pld. Pray: Annal regum. Hung. IV. r 162—167.

⁴ Mátyás kir. levelei (Külügyi osztály I. k. 78. lev.)

De nagy tisztelete nem tette őt a pápai érdekek uszályhordozójává. Ha elhatározásai szabadságának, országa függetlenségének megvédéséről volt szó, úgy annak még a pápai székek szemben is érvényt tudott szerezni. Így egyszer egész határozottan kijelentette,¹ hogy világi dolgokban egyáltalában ninesen kedve magát a szent szék ítélete alá vetni, sőt ezt alattvalóira nézve sem hajlandó megengedni, még csak egy házhelyre vagy szőlőskertre nézve sem. Egy más alkalommal egyenesen fenyegetődött, hogy a kettős keresztet országában inkább hármásra kész változtatni — a nyugati egyházból a keletibe való áttérésre érzelt — mintsem megengedje, hogy a korona jogköréhez tartozó javakat és főpapi méltóságokat a szent szék adományozzon.²

Ily szép, magasztos jellemvonások ékesítik Mátyásnak nagy lelkét. De nines okunk tagadni, hogy erényei mellett neki is voltak gyengéi. A tárgyilagos történetírás nem hallgathatja el ezeket sem.

Sokan hibáztatják mérhetetlen *nagyravágyását*. Kimutatják nagy diességét, mely nem elégedett meg soha a szerenesének, hatalomnak, diességnek azon kiváló mértékével, melyben része volt, hanem mindig nagyobbra, elérhetetlenebbre sarkalta. Felhozzák, mi tagadhatatlan is, hogy a német esászári trónra tört. Nagy terve rendkívüli áldozatokat követő küzdelmekbe, bonyodalmakba keverte, melyek közt tömérdek időt, vért és pénzt áldozott. A kivívott eredmény nem állt arányban a nagy áldozattal s a mellett — mondják — nagyravágyásával a nemzet romlását is előkészíté, mert míg nyugaton elfecsérlé az ország és a maga erejét, keleten szabadon megvethette lábát a félhold.

Kétségtelen is, hogy az ambíció és nagyravágyás erős mértékben meg volt Mátyásban. Teljesen váratlan, hirtelen felemelkedése a hatalom magas polezára sem volt képes azt kielégíteni. Azonban ki kell jelenteni, hogy ép e tulajdonsága az, mely mondhatni a történelem minden nagy alakjával közös. Hisz ép ez az ambíció az, a mi őket nagyra lelkesíti és képesíti. S Mátyás is azok közé tartozott, kik nemesak mertek, de tudtak is nagyot alkotni, elérni. Másrészt az is tény, hogy a haza javát sohasem akarta feláldozni

¹ Epist. Math. Corv. II. r. 80.

² Mátyás kir. levelei II. k. 31. lev.

nagyravágyásának. Kora politikai viszonyai terelték éles szemé figyelmét nyugat felé.

De azért egy perezre sem feledé el a hazát keletről fenyegető vészet sem. Sőt mondhatjuk, hogy a császári trón megszerzésének tervében is igen-igen jelentékeny rugó volt ez a keleti vész. Addig hogyan fordítsa egész erejét a török ellen, míg háta mögött a ravasz német császár részéről folytonos veszedelem fenyegeti trónja biztonságát, hazája függetlenségét? Egyik fő ok tehát a császári korona megszerzésére, hogy elhárítsa a hazánk függetlenségét nyugatról fenyegető támadást s új birodalma erejét is a keresztyén ügy diadalra juttatására használhassa fel.

A nagyszabású, merész tervet még az ő lánglelke sem tudta sikerre vinni, mert a viszonyok erősebbek voltak. Így mindenestre fájlalnunk kell a cseh és osztrák háborúk óriási áldozatait, de lehetetlen egyszersmind el nem ismernünk, hogy ezek a magyar nemzetnek hírnevet, dicsőséget szereztek.

Egy másik gyöngéjeül hozzák fel, hogy igen könnyen *haragra* gyúlt s haragjában *igazságtalanságot* is elkövetett. E vád alól már kevésbé menthető fel, csak annyit mondhatni, hogy erélyes, elmentmondást nem tűrő jelleméből természetszerűleg folyt az. Ha valaki akadályozni merte nagy terveiben vagy megbántotta önértékét, meggyőződését, bizony elöntötte a harag, a nemes érzéseken túlesapott az indulat perzselő lángja s ilyenkor olyanra is képes volt, mit később maga is megbánt.

A legismertebb példái haragja kitörésének eljárása Szilágyi Mihálylyal és Vitéz Jánossal szemben.

Már a vérségi kapes, mely Szilágyihoz füzte, tiszteletet kívánt tőle a nagybátya iránt. Ezenkívül Szilágyinak igen nagy házával is tartozott. Isten után első sorban neki köszönhetette a trónt, mert ez buzgólkodott mind szava súlyával, mind a kezén levő nagy sereg megfélemlítő hatásával megválasztatása érdekében. S bizony Mátyás nem elég kiméletes volt vele szemben. Igaz, hogy nagybátyja államférfini tehetség híján volt, míg önmagában forni érezte ifjui tetterejét. Ezért őt, bár az országgyűlés nevezte ki melléje kormányzóul, kezdettől fogva mellőzte, sőt igen hamar fel is mentette tisztétől, a besztercei örökös grófsággal kárpótolván. A makaes öreg haragjában unokaöcsese ellenkéségeivel szövetségbe.

A király még türtözteti magát s igyekszik megbékíteni őt. Midőn azonban híret veszi, hogy újra ellenségeihez pártolt s több parancsát megszegte, szilaj harag ébred fel benne nagybátyja ellen, kiben most csak a lázongó alattvalót látja. Szilágyi az elfogatáskor hálátlanságát emlegetve, még növeli dühét, mely most már annyira nem ismer határt, hogy kiadja a parancsot Szilágyi kivégeztetésére. Emberei ismervén urok könnyen gyúló, de alapjában nemes természetét, késlekednek a végrehajtással. E közben a pápai követnek sikerül haragját annyira lecsendesíteni, hogy a halálos ítéletet visszavonja. Börtönéből még ki nem bocsátja ugyan, de a következő évben teljesen megbékél vele s szabadságát és méltóságait visszaadja.

Némi árnyat vet reá eljárása Vitéz Jánossal is. Ez a Hunyadiház legodaadóbb, önzetlenebb híveinek egyike volt. Mátyás hálát érzett iránta, ki jóltevője, atyai barátja és szolgálatkész alattvalója volt egy személyben s az ország legmagasabb egyházi méltóságába helyezé: esztergomi érsekké tette. A jó viszony azonban később lazulni kezdett. A cseh háború nagy áldozatokat követelvén, az egyháziakra és így a primásra is igen magas, rendkívüli adót vetett ki. Majd elvonta a pénzverdéből folyó jövedelmét is. Ezekhez járult, hogy Vitéz elégedetlen volt Mátyás politikájával. Az emiatt neheztelő király mellőzni kezdi őt. Az 1470-i országgyűlésen már odáig mérgesedett a viszály, hogy a király Vitézt — mint mondják — mert ez keményen megtámadta politikáját, arezül ütötte. Vitéz haragjában úgy tesz, mint korábban Szilágyi: Mátyás ellenségeihez csatlakozik, sőt egyenesen összeesküvést sző ellene s Kázmér lengyel királyfit akarja a trónra juttatni. Terve dugába dől.

Mátyás még ekkor békejobbot nyújt a magáról megféleldeztetett agg főpapnak, de híret véve, hogy az még mindig elégedetlenkedik, újra elfogatja s csak a pápai követ közbenjárására enyhít annyit sorsán, hogy érseki méltóságában meghagyja ugyan, de Esztergomot, hol az egri püspök felügyelete alá helyezé, nem volt szabad elhagynia. A megalázás és bú csakhamar sirba vitte a nagytudományú, hírneves férfiut.

Mint ez a két eset mutatja, hogy ha valaki terveiben, melyekhez makacsúl tudott ragaszkodni, akadályozta, dacvezal, hálátlansággal, oktalan ellenkezéssel felingerelte: haragjában lángra gyúlt s nem volt ura indulatának. — De a harag szenvedélye csak

rövid időre nyomhatta el lelke nemes érzéseit, mert mihelyt haragja lecsillapult, a kiengesztelődés utáni vágy lépett helyébe. S Mátyás eléggé fenkölt lélek volt arra, hogy ilyenkor maga nyújtsa a béke-jobbot, hibája beismerésével tegye jóvá, a mit elkövetett.

Gyengéi között felemlítik *szerelmes kalandjait*, melyek arról tanúskodnak, hogy szíve, mely — mint láttuk — oly könnyen gyúlt haragra, nem kevésbé fogékony volt a szerelem tüze iránt is. Tény azonban, hogy szerelmeskedései főleg özvegységének hosszú idejéből valók, a mikor heves, gyulékony természete számos kalandokba keverte.

Ilyen viszonyának volt gyümölese Corvin János. E viszonyról különben igen kevés tudósítás maradt. Csak annyi bizonyos, hogy Corvin anyjának neve Borbála volt. Nagyon valószínű,¹ hogy sziléziai származású volt, mivel a király 1469-ben Boroszlóban való mulatozásakor ismerkedett meg. A mülki krónika ugyan alsó-ausztriai, steini származásúnak mondja,² de ez hihetőleg tévedés. A még fiatal király és a szép hajadon közt bizalmas viszony fejlődött ki. Szerelmesét Mátyás Budára is magával hozta, s itt született fia 1473-ban.

Tudjuk egykori feljegyzésekből azt is, hogy vídám lakomákon a *mulatozástól* nem idegenkedett s ilyenkor néha az italból a szokott mértéken túl is élvezett. Ily lakomák alkalmával szívesen meghallgatta a dicsőítő, mondhatni hízog szót is, de csak akkor, ha annak tetteiben alapja volt. A szertelen, alaptalan hízelgést, mint nyílt, őszinte jellemével össze nem férőt, megvetette s elhallgatatta. Mulatságok alkalmával néha a kor szokásaihoz képest szerencse-játékoknak is hódolt. A cseh háború folyamán például egyszer koczán 10.000 aranyat nyert, azonban ezt is hasznos célra, serege zsoldjának fizetésére használta fel.³

Végül némelyek hibájául róják fel azt is, hogy nem volt eléggé *nemzeties érzésű*. Ez állítást eléggé megokolva látják már az által is, hogy rengeteg nagy számú oklevelei közt, melyek sorában latinon kívül nagy számmal vannak német és cseh oklevelek is, egyetlen egy sines magyar. A nélkül azonban, hogy e tényt kétségbe

¹ Istvánffy IV. 32.

² Chron. Mellic. ad. ann. 1491, Gebhardi II. d. 204. (Teleki id. m. IV. 123.

³ Bonfini id. m. IV. D. VIII.

vonnók, a belőle vont következtetést bátran elvethetjük. Magyar oklevelet nem adott ki, mert ez korában egyáltalában nem volt szokásban; nemzetünk jobban, mint bármely más európai nép, a latint fogadta el diplomatai, sőt közigazgatási nyelvül is, a mint-hogy legtovább is maradt hű ahhoz.

Ez a hiba nemcsak Mátyásnak, hanem az egész nemzetnek hibája. Mikor azt látjuk, hogy a legalsóbb rangú hivatalok is latin nyelven állítják ki okirataikat s magánosok, férfiak és nők egyaránt magánügyekben latinul leveleznek, akkor a nélkül, hogy feltételeznők, hogy Mátyás magyar irataitól szerencsétlen véletlen fosztott meg minket,¹ felmentve látjuk királyunkat e tekintetben a nemzetietlenség vádjá alól.

Vagy talán nyomósabb érv magyaros érzése ellen, hogy az általa alapított intézetek tannyelve a latin volt s udvarában főleg idegen tudósok környezték? Aligha, mert a mi az elsőt illeti, így volt ez akkor egész Európában, a másíknak pedig fő oka az volt, hogy magyar tudósok alig voltak még. Ép azért édesgette udvarába a renaissance művelt lelkű apostolait, hogy megvethesse alapját a hazai, a magyar tudományosságnak. Szívesen pártolta, buzdította s udvarába gyűjtötte ő a magyar tudós világ kevés számú képviselőit is. Hogy egyházi és világi méltóságokba egy-két idegent is emelt, azt szintén alig lehet megróni annak részéről, kinek Vitéz János, Csezmiezei János, Várdai Péter, Kinizsi Pál, a Szapolyaiak Báthoriak, Gerébek és annyi mások köszönhatték emelkedésüket.

Nem állhat meg semmiképen az a vád, hogy a nemzeti nyelvet elhanyagolta. Mily sűrűn használhatta azt, kétségtelenné teszi gyakori érintkezése a köznéppel, mely csak magyarul tudott.

Nemzeties érzülete még azt is szükségesnek találta, hogy idegenből hozott neje is értse annak a nemzetnek nyelvét, melynek trónjára ül. Gondoskodik, hogy jegyese már Nápolyban tanulja a magyar nyelvet. Hogy azt Beatrix Mátyás udvarának magyaros légkörében teljesen elsajátította, bizonyságunk van róla. A győri káptalan egyik codexének ajánló sorai dicsőítőleg emlékeznek meg a királyné ékes magyar beszédéről.²

¹ Fraknói „Mátyás király mint levélíró“ Mátyás kir. lev. II. k. cz. é. t. XXX. lapján ad kifejezést ily sejtésnek.

² Bergamói Fülöp „De claris selectisque mulieribus“ cz. művének ajánlása.

Mátyás udvarában különben annyira otthon volt a magyar nyelv, hogy még külföldi diplomaták is elsajátították azt, mint pl. Wallenröd Sebestyén, brandenburgi követ.

A mi tehát a Mátyásnak nemzetietlensége ellen intézett vádat illeti, azt teljességgel el kell vetnünk. Ezzel szemben egyenesen azon meggyőződésre kell jutnunk, élete, működése alapján, hogy egész lelkével magyar volt s hazafiasabb uralkodót még az Árpádok korában is alig látott e hon. Nemzeti dalaink, történeteink, meséink udvarában szíves fogadtatásra találtak; nyelvünket, ha csak alkalma nyílt rá, örömezt beszélte, népünket kiváló szeretettel, gondoskodással karolta fel.

De lehet-e másként? Lehet-e, hogy kit a magyar nemzet annyira szívébe zárt, kit halálakor megsiratott, hogy az szívében ne lett volna magyar? Hiszen itt folyt le egész élete nemzetünk szeméi előtt s ha bármiben hűtlenséget mutatott volna a nemzeti szellem iránt, nem maradhatott volna elrejtve apáink előtt.

Valljuk hát büszkén magunkénak őt, kit külföldön jártában is, Bécsben, Olmützben vagy bárhol, mindig az a tudat lelkesítte, hogy a magyar névnek szerez dicsőséget.

Ilyen volt királyunk jelleme, erényeivel, hibáival. Hibái mindenestre sokkal kisebb helyet foglalnak el jellemében, mint azok a fényes lelki-tulajdonságok, a melyek még a trón bíbora-bársonya nélkül is kora legderekabb egyéniségei, legnagyobb alakjai közé emelték volna őt. Csak ily kiváló tulajdonok mellett lehetett az, a mi valóban volt, hazánk legnagyobb királyainak egyike, ki fényt kölcsönzött a fejét ékesítő szent koronának is. Kétszeresen nagy királyunk volt, mert nagy volt mint uralkodó és nagy mint hadvezér.

Méltassuk tehát még nyilvános szereplésének két főiránya szerint benne az uralkodót és a hadvezért.

Dante Paradicsoma magyarul.

(Szász Károly műfordításáról.)

Szász Károly 1883-ban, mikor a Pokol verses fordítását benyújtotta az Akadémiához, azt ígérte, hogy négy év alatt a másik két részszel is elkészül, emberi számítás szerint. Vagy tíz évvel megkésett ugyan, de még mindig jókor váltotta be az ígétét. Most már végre magyarul is megvan Dante isteni költeményének mind a három része. Nem kell tovább szégyenkezniünk a miatt, hogy eschek, lengyelek, oroszok megelőztek bennünket ebben a tekintetben.

Másutt irodalmi eseményszámba megy ily vállalat sikerült befejezése. Bennünket hidegen hagyott. Érdemleges ismertetést egyetlen egyet sem olvastam róla ekkoráig. A Divina Commedia egyes részeit lefordították zsidóra, új-görögre, örményre, románra, sőt szanszkritre is. Tizenkilencz nyelven és hat olasz dialektusban olvassák; Németországban pláne 14 különböző fordítása forog közközen, a melyek eddig 38 kiadást értek. XIII. Leo pápa néhány évvel ezelőtt latinra is lefordíttatta prózába; még latin hexameterekben is lehet olvasni.

S nálunk nemhogy egy második magyar fordításra nem került sor, de arról sincs tudomásom, hogy a Szász Károly-féle fordítás második kiadására gondolna egyelőre az Akadémia; pedig a biblián kívül nincs több ilyen könyv, mely a könyvnyomtatás feltalálása óta 400-nál több kiadást ért volna.

Másutt örömmel vesz tudomást sajtó és közönség minden legapróbb czikkeeskéről, a mely Dantéra vonatkozó bármely részletkérdést tárgyal. Nemesak a költő szülőföldjén alakultak társaságok, melyek a költő halhatatlan nevét viselik, hanem még Amerikában is. Folyóiratok jelennek meg, a hol hűségesen beszámolnak minden

legcsekélyebbnek látszó kutatás eredményével. És nekünk mindezekhez kevés a mondanivalónk!

Nálunk alig jelentkezik iránta egy szikrányi érdeklődés. A vele való foglalkozást nem tekintjük a műveltség alapföltételének, mint a többi művelt országban. A költemény I. részét még ismerjük úgy a hogy, a II. részt néhányan, a III-ikat nagyon kevesen s jóformán csak a nevéől azt is. Hányan sejtik például, hogy a budapesti egyetemi könyvtárban nekünk is van egy reá vonatkozó ereklyénk, egy igen becses Dante-Corvinánk a XV. századból?

Most, mikor megvan a teljes magyar Danténk, a napilapok egyike-másika leközl egy klisészerű hírecskét, vagy legföljebb a kiadótól készen beküldött száraz tartalom-kivonatot; de a megérdemlett elismerésnek sem híre, sem hamva. Egyik napi lapunk csupán annyi dicsérni valót talált a magyar „Paradicsom“-on, hosszú évek becsületes munkájának gyümölcsén, — hogy ezen „a verejtékes munkán, melyet az utókor ismer majd csak el — az egykorúak meg nem hálálják, -- mi nagyon is megérezzük a keserves fűrés-faragást, az eredeti lendületének hiányát. Azonban az akarat maga föltétlen elismerést érdemlő“ . . . .

Hálátlanság lenne tőlünk, ha mi is átsiklanánk rajta. Nem csupán itt-ott, elnagyolva vetettük egybe a fordítást az eredetivel, hanem elejétől-végig. Elolvastuk minden sorát többször is; összehasonlítottuk 4—5 kommentárban a szóvá tett jegyzeteket. Ha ráértünk volna, még annak is utánajártunk volna, hogy vajjon Szász Károly fordításában szintén 32.719 szó esik-e a „Paradicsom“-ra; azt igen valószínűnek tartjuk, hogy az egész költemény 14.233 sorából a magyar „Paradicsom“-ra is 4758 sor esik, mint az olaszra.

Előre bocsátjuk, hogy sokak divatos nézetétől eltérően, mi a III. részt lebilineselőnek, megragadóan szépnek tartjuk, majdnem olyanak, mint a másik két canticát. Igaz, hogy itt már megrendült az a hit, a melylyel a két első részt írta a költő, mert akkor már nem remélt többé semmi jót az élettől; úgyde a III. canticának ama helyei, melyekben vonatkozásokat keres az üdvözültek és a sárteken hetvenkedő emberek között: bizonyára a legbájosabb látványt nyújtják. Az érzéki vonások hiányáért itt a sférák tündéri dallamai kárpótolnak bennünket. A Mohamed paradicsoma okvetlenül érdekfeszítőbb, mint Dantéé; de azért a skolasztikus érvelések

sem hagynak hidegen, mert azzal a bőséges, tudós apparátussal az embert közvetlen közletről érintő igazságokat fejteget, habár nem mindig a mi szánk íze szerint. Mintha nem törődött volna sokszor az utókor ítéletével; a saját korának írt. Az ő kora pedig tisztán aethetikai élvezettel nem elégedett meg; csak az tetszett neki, a mi dolgot adott a koponyának. Ha nélkülözzük is itt az I. rész plasztikáját, meg a II. rész festői szépségeit: annál osztatlanabb esodálatra kelt a hatalmas alakító erő. A fájdalom, a pokol gyötrelmeit bizonyára sokkal könnyebb leírni, mert itt a földön bőven kijut költőnek, laikusnak a szenvedésből; „facilis descensus Averno“; édes mindnyájunknak volt, vagy van benne részünk. Az is igaz, hogy a ki szenvedésről, bánatról beszél, előbb talál rokonszenvre. De leírni azt a mennyei boldogságot, melyet csupán hiréből ismerünk és áhitva sejtünk: jobban próbára teszi a költő erejét, így a Dantéét is. Ezt tudva jelenti ki előre, hogy a soha nem járt tengeren holmi kis lélekvesztőn, lengő ladikon nem lehet az ő hajóját követni; ezt tudva hívja segítségül a Szent Szűzet, a múzsákat és Apollót. Nem az érzékeinket akarta ő megcsiklandozni ebben a canticában; azt akarta megmutatni, hogy miképp néz ki az az ország, melyről álmodni sem képes a nem-igaz ember. Goethe „unalmas“-nak mondta a „Paradicsom“-ot, de aligha komolyan mondja. (L. stuttgarti, 1863. 6 kötetes kiadás IV. 437. l.) Voltaire komolyan beszélt ugyan, mikor a Dictionnaire Philosophiqueban „érthetetlen, bizarr salmígondisnak“ nevezi; de a Dante szellemével homlokegyenest ellenkező szellem természetéből könnyen meg lehet magyarázni ezt az ítéletet.

Aligha tévedünk, ha azt állítjuk, hogy maga a költő éppen ezt a canticát tartotta legszebbnek a három közül. A subtilis bizonyításoktól várta a legnagyobb hatást. Erre vonatkozólag áll:

Mert bár először nehéz lessz az étel
Egy kóstolásra: de jól megemészte,
Erősítő táp lessz idő teltével.

(Par. XVII. 130.)

Nem a „Pokol“ csipős gúnyjában, humorában, sőt komikumában látta a két ellentétes korszak küszöbén álló bölesész-költő a hatás tulajdonképpeni eszközeit, hanem a szórszálhasogató elemzések-

ben, pattogó érvekben. A paradicsomot, melyről a középkori emberek annyit ábrándoztak, el sem birta képzelni agybontó skolasztikus műveletek nélkül. Isten szemléletének első feltétele gyanánt szerepeltek az ész tarka játéka. Az üdvözült lelkek élvezete nem lehetett tökéletes azok nélkül a szemkápráztató tűzijátékok nélkül. Így kívánta ezt ama költemény enciklopédikus jelleme, a mely nem egy kis arasznyi kor műveltségi fokát jelzi, hanem egy egész nagy korszak összes tudását, érzelem-világát akarja bemutatni legmagasztosabb eszményeiben, valamint apró-cseprő „bogaraiban“. Teljes kép akar lenni, nem pedig egy tenyérynyi festett vászon; egyetemes alkotás, nem pedig valamelyik napnak találomra kiszakított krónikája. Ha a „Paradicsom“ jelleméből hiányzott volna ez a vonás, megsínylette volna a népszerűsége.

A firenzei S. Maria Novella-templom Strozzi-kápolnájában láttam az Orcagna-testvérek remek freskóit. Nardo Pokla nem tette rám azt a mély hatást, mint Andrea Paradicsoma. Amazt a költemény száraz illusztrációjának néztem; mintha a Dante-kodexek miniatur-képeit rakták volna össze egy csomóba egymás mellé. Mit keresnek a fúriák, a háрпиák, Charon, meg a Cerberus, pogány létükre, ebben a keresztény templomban? Sokkal jobban irtózol tőlük, semhogy szépnek találjad. De az ifjabbik testvér képe, a Paradicsom nemesak a hitbuzgó keresztény óhajtásnak felel meg jobban, hanem a művészi követelményeknek is. A drámaiság fogyatkozásait elfeledteti veled az eszme, a melyet ez a freskó kifejez. A térdelve imádkozó angyalok felett azt az istenembert látod, a ki te éretted is vérét ontotta; Mária pedig, a szűz és anya, leánya önnönfiának

Minden lénynél alázatosb s felségesb.
Czélpontja egy örök határozatnak.

Ha az egész költeményt egy székes egyházhoz hasonlítjuk, a „Paradicsom“ lesz a torony csúcsa, mely összeköti a földet az éggel. . . .

A mi a Div. Comm. idegen nyelvekre való fordítását illeti, osztjuk magának a költőnek e kérdésre nézve vallott nézetét. Ezt a nézetét a Convitoban (I. 7.) fejt ki. Azt mondja ott, hogy egy költeményt sem lehet lefordítani a saját nyelvéből egy másik nyelvre,

a nélkül, hogy az a vers el ne veszítse édességét és jóhangzását. Ez az oka, — úgymond, — hogy miért nem lehet Homerost görögből latinra fordítani, mint a többi görög írásokat. Azért nincs meg a zoltárok verseiben — folytatja tovább — a zene édessége és összhangja, mert héberből görögre, aztán görögből latinra fordították és már az első fordításnál elveszett minden zamatuk.

Mégsem kardoskodunk annyira e nézet mellett, hogy eleve kicsinyeljünk minden olyan kísérletet, mely az eredeti költői mű versmértékével meg akar birkozni. Igaz, nagyon sokszor érezzük, hogy fordítással van dolgunk s többször eszünkbe jutott Brandes őszinte vallomása, hogy ő ugyan olvasta fordításban Petőfi költeményeit, de azért még sines tiszta fogalma Petőfi nagyságáról, lévén a fordított vers olyan, mint a leforrázott ibolya, illat és üdeség nélkül. Igaz, mondom, hogy még a Szász Károly lelkiismeretes gondja, virtuóz verselése sem ment föl bennünket attól, hogy mentől sűrűbben utána ne kelljen néznünk az eredeti szövegben is az olvasott helyeknek; de viszont ki kell jelentenünk azt is, hogy ennél jobb fordítást a maga egészében, a mi tényleges viszonyaink mellett, senki mástól nem is várhatunk. Könnyű azt nagy garral oda vetni, hogy itt is döcög, ott is döcög. Tessék *különb* megeselekedni, hogy ne döcögjön. Az olyan bírálatot, a mely csak a lerántásokhoz ért, nem beesüljük semmire.

Dante nyelvét meg pláne rendkívül bajos idegen nyelvre átültetni. Alig hallott érzelmi és eszmei világ tárul fel itt előttünk. Kemény feladatra szánja rá fejét már az az ember is, a ki az itt tárgyalt problémákhoz meg akarja találni a kulcsot. Egyhelyt harapuivaló sűrű köd homályosítja el a látást, máshelyt pedig úgy vakít a fény, hogy ott meg a fénytől nem látunk. Föld feletti dolgok vannak ott festve, gyarló földi színekkel, fogyatékos világítással s mégis kápráztatóan ragyognak.

Nem tudjuk, hogy minő nézete lehetett Danténak a magyar nyelvről. Bár kuriózumként is érdemes volna tudni. A De Vulg. Eloquentia azon helyén (I. 8.), a hol a mi nyelvünkről megemlékezik, — olyasmit állít, a mivel alig előzte meg korát. Szerinte az európai 3 idioma északi csoportjában a szláv, német (felnémet), szász (alnémet), angol és sok más nyelv közé sorakozik a magyar is; amazokkal közös eredetűnek tartja s ezt a közös eredetet abból

magyarázza ki, hogy — úgymond — valamennyien „*Io*“-val fejezik ki az igenlést. („*Quod quasi predicti omnes io affirmando respondent.*“)

Képesnek tartotta-e ugyan Dante a mi nyelvünket — az ő szavaiként — értékesebb költői művek tolmácsolására? Mert a *De Vulg. El.* egyik helyén (I. 6.) beismeri, hogy „bár a mi kedvünkre és gyönyörűségünkre nincs kedvesebb hely Firenzénél az egész földön, de ha ítéletünk vállait inkább az észhez, mint az érzéshez támasztjuk, akkor bizony be kell látnunk, hogy nemesebb és szebb vidékek és városok is vannak, mint Toscana és Firenze, és hogy sok olyan nemzet és nép van, a melyeknek kedvesebb és kifejezőbb nyelvök (utilior sermo) van, mint az olaszoknak.“ Nem lehet tehát vádolni „a *sì*-vel beszélő nyelv“ iránti elfogultsággal; ő maga nem tartotta azt utánozhatatlan szépségűnek, megközelíthetlenül erőteljesnek. Az ellen tiltakozik ugyan (*Conv.* I. 10.), hogy honfitársai elhanyagolják a saját anyanyelvüket az idegen kedvéért, de többször találkozunk értekezésében olyan egyenes czélzásokkal, melyekből nem olvashatunk ki mást, mint azt, hogy maga Dante nem tartotta az olasz nyelvet kellően kifejelettnek s a gondolatok és érzések összes elképzelhető árnyalatának visszaadására képesnek. Kevesebbet tartott tehát ő maga a különben „rendkívül kellemes és szeretetreméltó“-nak mondott olasz nyelv szépségéről és gazdagságáról, mint a mennyit ma tartunk felőle.

Bármint álljon a dolog, Szász Károly bebizonyította, hogy az a magyar nyelv, a melyről hallomásból ezelőtt 600 esztendővel tudomása volt Danténak, — hivatott arra, hogy a megváltás isteni éneke megzendüljön rajta.

Nem a tárgy nehézsége miatt nehéz a lefordítása, mert hiszen alkalmas arra a mi nyelvünk, hogy a pacsirta nótájától kezdve a mennydörgésig minden hangnemet meg tudjon szólaltatni; mi is tudjuk tolmácsolni a népdal keresetlen báját, a prófétai ihletből felfakadt hymnus magas szárnyalását; le tudjuk festeni a sötét árnyak lebegését, a fénytenger villogását; van szavunk az öröm és fájdalom leggyengébb rezgéseire.

De gondoljuk meg azt, hogy az a versemérték, a melyet Dante használt a *Div. Commediában*, a mi nyelvünk alaptermészetében nincs meg; holott a Dante nyelvének szinte vele született sajátos-sága. A tizenegy szótagos, jambus menetű sorokat szinte önkénytelenül ontotta a pennája.

A mai olaszok beszédében nagyon sűrűn előfordul az „endeca-sillabo“. „Ratto, ratto, che il babbo non ti pigli“. Vagy: „Lesto, lesto, se no: babbo ti piglia“; szól gyermekének az anyja, hogy fusson, mert különben utóléri az apja. Nemde nagyon is emlékeztetnek bennünket ezek a szólásmódok a költemény egyik sorára (Purg. XVIII. 103.):

„Ratto, ratto, che il tempo non si perda.“

(L. *Giuliani*: „Dante e il vivente linguaggio toscano.“ 19—20. l.)

A „bella vendetta“ képei, hasonlatai közül sok ma is közszájon forog, ugyanabban a versmértékben, a melynek zenéje Dante terzináiban esendül meg. Ő nem ismerte a verselés technikai nehézségeit, a melyek ma verejtéket esalnak a fordítók homlokára. Ez a természetes előny gondolkodóba ejti az embert, mikor azt olvassuk Macaulaynál, hogy fordításokat nem kellene soha abban a mértékben végezni, a mely nagy uralmat követel a rím felett. Dante páratlanul erős, jellemzetes stylja pedig bizonyosan sokkal többet szenved az eredeti versmértékben való fordítás által, mint akár-melyik más költőé. Más szavakkal, körülírásokkal, részletezésekkel csak esökkentjük annak a kifejezésnek az erejét, a melybe az isteni költő öltözteté a maga gondolatait. Tömörségét lazítjuk mindenképpen; zománézát sértjük: mihelyt hozzá érünk. Az *Ottimo Commento* írója személyesen ismerte a költőt és hallotta Dante saját szájából, hogy rím kedvéért soha nem mondott mást, mint a mit mondani akart. Versíró ember tudja jól, hogy milyen nagy szó ez; majdnem hihetetlen. Legföljebb Dantéről hisszük el, hogy tőle még ez is kitelt.

Mariotti („Dante e la statistica delle lingue.“ Fir. 1880) kiszámította, hogy költőknél a D. C.-ban előforduló 99.542 szó közül 17.980 főnév fordul elő, melléknév azonban nincsen több 6215-nél; e szerint 3 főnévre esik egy melléknév s e melléknevek között csupán 17-et használ superlativusban. Már pedig köztudomású, hogy a legtöbb író a díszítő jelzők pazar alkalmazásában látja a styl tömörségének a legfőbb eszközét.

Én csak prózában tettem gyarló kísérleteket a költemény lefordítására, de még úgy is attól tartottam mindig, hogy megbolygatom azt a páratlan architektonikus összhangot, a melyet az alig ötezer szóból álló zenei műben esodálni tudok.

Az egymásba fonódó hármas rimek Danténak gyermekjáték lehetett, mint a mesebeli óriás királyleány kezében a szántóvető ember ekéstől együtt. S vegyük még hozzá azokat a kifogástalan, tiszta rimeket, melyekben az olasz rhythmika dúskálhat. Felhánnyhatjuk az egész „Rimario“-t, a míg egy kifogásolható rímre bukkanunk.

Szász Károly azt mondja, hogy inkább prózába ültette volna át a Div. Commediát, mint rím nélküli jambusokba. Felfogás dolga. Hanem azután el kell készülnie arra, hogy ugyancsak kell ám alkudozni, ugyancsak alkalmazni kell ám a mesterfogásokat. Itt akárhogy kötjük meg az alkat, mi húzzuk a rövidebbet.

Természetes tehát, hogy a mi legkitünőbb műfordítónk fordítása sem olyan csengő, olyan meleg, olyan hatalmas és hangzatos, mint a milyen lenne akkor, ha ily tulszigorú föltételeket ő maga önkényt nem szab ki a rimek megtartásával. A mit így, megkötött kézzel végzett, be kell vallanunk, — hogy remekelt vele. Megközelítő hűséggel adja vissza a tartalmat; eltalálja az eredetinek bűvös fuvallatát s tudja éreztetni, kellőképpen szemléltetni azt a fenséges alkotást, „melyre ég és föld tette rá a kezét“. A panaszos hang, a fájdalom vérfagyasztó kitörései, a félelmetes dörgés, az andalító melancholia, az égi békét élvező lelkek énekének tündéries dallamossága lehetőleg hiven vissza van adva. Az a titokzatos erő, mely leköti azt, a ki Dantét az eredetiben olvassa, — a fordítás olvasójában is ébren tudja tartani az érdeklődést.

Arra is ritkán van eset, hogy ugyanannyi sorral ki ne tudja fejezni, a mit a költő kifejezett s hogy e miatt új sort kelljen kezdenie; de ilyenkor legott utóléri az eredeti szöveget, a nélkül, hogy erőszakot követne el rajta. Nem igen kellett megdöngtetni a cyclops-falak szilárdságával vetekedő irályt.

Nagyon megnehezíti a könyv használatát az a körülmény, hogy minden egyes lapon fenn nincs jelezve az énekek száma. Pedig ezt minden valamirevaló kiadásnál megtaláljuk, nem csak a díszmunkáknál, hanem még a firenzei Barbèra-vezég fél-lírás kiadásában is. Dantét sokszor kell forgatni, egy lélegzetvételre nem lehet olvasni, mint a regényt; egy-egy soráért is többször fel kell nyitnunk s olyankor sokkal könnyebb a keresés, ha a felnyitott lapon, fenn rögtön szembe ötlük, hogy melyik énekre nyitottunk.

Kár, hogy a bevezető fejezetek és a szöveg alatti jegyzetek közt az utalások annyira szükséztűek. Nem ártott volna megjelölni

az egymásra vonatkozó helyeket; a kötet végén levő névmutató nem mindig igazít útba. A névmutatóban pl. fel van említve a Medici-család, mintha a Par. XVI. 109. sorában fordulna elő, pedig ott hiában keressük. Hiányzik ugyan a Medici-név az eredeti szövegben is, de meg kellett volna mondani, hogy azok közt, a kikre a 109. sor ezélez, egyes magyarázók a Medici-családot értették, bár a költő valószínűen az Ubertiekre ezélezott abban a sorban.

Végezzünk előbb az értelemzavaró sajtóhibákkal:

12. l. 17. s. Corse, Corso helyett; 25. l. jegyz. Pallásu, Pallas helyett; 38. l. 2. s. alulról: jövének, jönnének h.; 49. l. 137. s. aval; (?) 59. l. 9. s. Justinus, Justinianus h.; 111 l. 14. s. alulról: álhitre, álhíre h.; 119. l. 6. s. alulról: Comenento, Commento h.

Értelemzavaró a 120. l. jegyzetben, alulról a 8. sorban a pont kihagyása; a mi gyakrabban előfordul, kivált a vesszővel.

122. l. 75. s. Némáktól, Némáktól h., 134 l. jegyz. 3. s. damietta, Damietta h., 144. l. 106. s. kereknek, keréknek h., 153. l. jegyz. 1. s. versekről, versekben h., 158. l. 137, 136 helyett; 174. l. 5. s. alulr. Carte, Cante helyett; 189. l. 10. s. a „Te“ után hiányzik az állítmány s e miatt a 10—12. sort nem lehet megérteni. 197. l. j. 5. 11. s. Adamatiak, Adamariak helyett; u. o. Ginda, Giuda h., 263. l. j. 6. s. megszűnetni, megszűntetni h., 287. l. 101. s. körülkarolt, körülkarolta h., 314. l. 119. s. harminczkét, háromszázkét helyett.

Tollhiba lesz 314. l. j. 4. s. alulról 4032, 4302 helyett. 337. l. j. 1. s. „lényegében“ után kimaradt az „igen“. 377. l. j. 2—3. s. „roskadozott“ és „homlokát“ közül kimaradt a vessző.

A mi a magyarázatokat illeti, szerettük volna, ha a legújabb kutatásokat bővebben felhasználta volna Szász K. Főforrásai: Philalethes és Longfellow több esetben megbízható adatokat szolgáltatott neki a legtöbb kérdésre, azonban igen kívánatos lett volna, hogy Scartazzini Enciclopedia Dantescája, melyből az utolsó kötet tavaly jelent meg, az öt megillető figyelemben részesüljön. És pedig azért, mert mióta Philalethes és Longfellow kiadásai napvilágot láttak, sok homály eloszlott; Notter és Kannegiesseré már szinte elavult. Maga Scartazzini nem egy állítását megváltoztatta a lipsei kommentár kiadása óta, az 1893-iki milanoi kisebb kiadásában is.

Vegyük azonban sorra egyes megjegyzéseinket.

II. ének. 6. sorából kimaradt: „talán“.

112. Az isten-béke-lakta ég *középett* a *léte*-gel rímél, de az érthetőség rovására.

III. 49. *Picarda* áll *Piccarda* helyett, de a jegyzetben helyesen.

VIII. 11. . . . *a csillag, mely a napra*

Majd visszáról kacsint, majd újra szembe.

Hiányos a magyarázat. Visszáról, vagy hátulról: da coppa, azaz: este, az esthajnali csillag, és elülről: da ciglio, azaz: reggel, Diána.

38. *Telvék irántad annyi szeretettel,
Kedvedbe járnunk hogy pihenés legyen.*

Danténál szóról-szóra ez áll: Anyyira szeretünk téged, hogy a kedvedért jól esik egy kis pihenés; vagyis: a költő kedvéért kevés időre abbanhagyják az éneklést és tánczot.

37. A Conv. I. canzonéjának 1. sorát: „Voi che intendendo il terzo ciel movete“, Sz. K. így fordítja: „*Ti bölcsen mozgók, e harmadik égben*“. Dante pedig ezt mondja: „Ti, a kik a harmadik eget bölcsen mozgatjátok“.

49. . . . *Világom ottan kevés időig birt . . .*

Igy homályos. Ezt akarja mondani: Lenn a földön rövid ideig éltem.

Az 54. sor végén nem indokolt az *önként* betoldása, csak azért, hogy a „törtent“ és „körként“-tel rímeljen.

Az 57. sorban is betold ugyan egy, „zsenge“ jelzót, de nagyon helyesen, mert az a „lomb“ valóban nagyon zsenge lehetett; akár a firenzeiek iránt érzett jóindulatot értjük alatta, akár pedig a hozzá, vagy családjához fűzhető hiú reményekre rejt célzást a szó.

64. *S már koronája is homlokomon van.*

A segédigének mult időben kellene állani.

67. *Sicília* áll Trinacria helyett. Helyesen, mert a sziget görögös neve nem olyan ismerős.

68. Pachino-ról nem említi Sz., hogy a mai Capo Passaro, Sicilia legdélibb foka értendő. És hogy Peloro, voltaképen a mai Capo di Faro, a sziget északkeleti részén.

70. Tifeuszról nem említi meg, hogy ez az óriás volt az, a kit Zeus villámmal lesujtott és az Etna alá temetett.

Ezt a sort zárójel közzé vette, a 87. sorral együtt. Mi nem ismerünk olyan olasz kiadást, mely itt zárójeleket használna.

71—75. mellől hiányzik a kellő magyarázat. Nem lehet tudni, hogy a híres sicíliai vespéryére történik vonatkozás. Palermo nevének kihagyása és Siciliával helyettesítése nem elegendő. Ezért aztán ki kellett hagyni a magyar névmutatóból Palermo nevét, a mi ugyan nem lényeges hiba, de a magyar szöveg tényleg megrövidült egy tulajdonnévvel itt is, mint több helyt még.

92. *Szavadd kétségbe ejte*. Ebben az értelemben magyarázandó: „Szavaddal kétséget támasztottál bennem“.

91—92. *De im ládd! és kérlek* nincsenek meg az eredeti szövegben.

Nem kifogáskép jegyeztem meg, hanem csupán azért, hogy e példából is látható legyen a fordító eljárás módja. Ilyen kisebb toldásokat legtöbbször akkor enged meg, ha különben nem árt vele a tárgyi érthetőségnek.

94—96. tévesen van lefordítva. Dante ezt akarja mondani: „Ha sikerülni fog az nekem, hogy megvilágosítsam azt az igazságot, a mit kérdezel: akkor meglátod majd, a mit most nem látsz“.

A 89. lapon azt állítja Sz. Martell Károlyról, hogy a költőnek „kegyes barátja is volt“. Nagyon kérdéses, hogy vajjon miben állhatott Martellnek Dante iránti egyéni rokonszenve. Mikor Martell Firenzében volt 1295-ben, Dante is látta bizonyosan „Magyarország királyát“, de baráti viszony nem szövődhetett köztük. Ugyanabban az évben meg is halt az alig 25 éves ifjú. Különbén a költő maga mondja, (Par. VIII. 56—57) hogy Martell Károly a hozzá való szeretetéből csak „lombokat“ mutathatott neki, de a szeretet gyümölcse elmaradt. Az alatt a „több mint 20 nap“ alatt, a míg Firenzében időzött, alig fogytak ki az ünnepegekből az arany sarkantyús, magyar-czimeres lovagok. „Nagy szeretetet mutatott a firenzeiekhez“ s azok is mindnyájan megszerették. Villani (Cron. VIII. 13.) ennyit mond. Ennél többről nem is lehet beszélni. Jól mondja Scartazzini, hogy a krónikás idézett szavaival szemben a költő szavait úgy lehetne értelmezni, hogy őt is úgy szerette, mint a többi firenzeit. Ebből pedig nem lehet személyes barátságra következtetni. Maga Dante is szinte tiltakozik az ellen, mintha ő valaha nagy reményeket fűzött volna Magyarország fiatal, czimzetes királyához.

116. s. *Rosz voln'-e az embernek, ha nem polgár?* Hiányzik a „lenne“ állitmány.

145--147. Nem mondja: kit ért az alatt az ember alatt, a kit szerzetesnek adtak, pedig kard illetet volna kezébe. (Lajos, II. Károly fia, Róbert testvére, a kiből minorita lett s a kit később VIII. Bonifacius Toulouse püspökévé nevezett ki.) Arról sincs szó, hogy ki lett volna papnak való s mégis királylyá tették. (Róbert nápolyi király.)

XI. 52. A költő idejében Assisi-t Ascési-nek ejtették ki, de ma nem.

A 90. lapon ez áll: „*Kunizzának is egykori szeretője, a troubadour Fulko.*“

Ez tévedés. Folco Cunizzának nem lehetett kedvese. Nemcsak a nagy korkülönbség miatt, hanem azért, mert sehol nincs nyoma, hogy viszony lett volna köztük. Folco Barale di Marsiglia nejét, Adalagiát szerette. Ennek halálát vette úgy a szívére a provenzáli dalnok, mint — Benvenutoként — Dante a Beatrice halálát; ez a haláleset rendítette meg annyira, hogy Folco a feleségével és két fiával egy ciszterezita-zárdába vonult.

Cunizza kedvese: Sordello, a mantovai provenzál troubadour volt, a kit D. a Purgatoriumban örökített meg, (VI, 74; VII, 3, 52; VIII, 38, 43, 62, 94; IX, 58.) Benvenuto da Imola egész regényt tud erről a viszonyról, de a regényen nem igen látszik meg, hogy elvont eszményekért hevülő lovag a hőse. Jó lett volna kissé körülmenyesebben megokolni, hogy ezt a kalandos természetű, szerelmével pazarul bánó hölgyet hogyan juttathatta D. a paradicsomba. Jótékony-sága a szegények iránt, fivére jobbágyainak felszabadítása nem elég arra, hogy bűnbánó Magdolnaként részesüljön az égi kegyelemben.

Ennél sokkal fontosabb körülmény az, hogy mondhatni: kegyeletes elfogultság, személyes indok vitte rá költőnket erre az alig érhető igazságszolgáltatásra. Hiában, a legridegebb bíró is ember. Gyermekkori emlékének hatásában kell keresnünk az enyhe ítélet voltaképeni okát. Ősz matróna volt már Cunizza, mikor a 14–15 éves Dante Cavalcantiéknál megismerte. A közt a sok ember közt, a kik Cunizza lelki üdvösségeért imádkoztak, ott volt maga a költő is. Nem esoda hát, ha a saját imádságának szinte csodatevő erőt tulajdonított.

XI. 91. s. A Ferencz-rendet III. Honorius nem erősíthette meg 1210-ben, mert III. Inceze uralkodásának utolsó éve is 1216. III. Honorius 1223-ban erősítette meg.

XI. 83. s. Taddeus mester nem 1303. halt meg, hanem 1295-ben. Villani nem a 66. fejezetben (VIII. könyv), hanem a 65-ikben beszél róla. A 66. fejezetben XI. Benedek megválasztatásáról emlékezik meg Villani.

II. 51. *Kain felől mesélnék a bolondok.* („Fan di Cain favoleggiare altrui.“) Az alany nem felel meg.

(175. 1.) VIII. Bonifác nem 1307-ben halt meg, hanem 1303. okt. 12. (Villani Cron. VIII, 63).

A 174. lapon, a hol Dante elítéltetéséről szól, fölemlíthette volna a harmadik ítéletet is, melyben nápolyi Róbert helytartója, Ranieri di Zaccaria d' Orvieto 1315. nov. 6. lefejeztetésre ítélte a költőt fiaival együtt, a kik akkor körülbelül 20 éves ifjak lehettek.

A Dante ellen felhozható vádak közül kihagyta Sz. K. azt a „legsúlyosabbikat“, hogy mikor d' Acquasparta kívánságára 1301. június 19. a százak tanácsában azt javasolta a kapitány, hogy a pápának bizonytalan időre szavazzanak meg 100 emberből álló csapatot: Dante a javaslat ellen szavazott s e miatt el kellett halasztani a határozatot, (. . . consuluit, quod de servitio faciendo domino Papae nihil fiat).

A 177. lapon azt mondja Sz., hogy a Scalák nevöket palotájuk nagyszerű lépcsőjéről kapták.

A ravennai könyvtárban jutottam tavaly ahhoz a ritka szerencsééhez, hogy a Dante-irodalom Maecenásának, lord Vernonnak fejedelmi díszszel kiállított Infernoját lapozgathattam. A II. kötet 577. lapján ez áll a Scalák családi nevének eredetéről: „Fu detto che alla famiglia degli Scaligeri venisse il cognome dall' avere uno d' essa nell' essalto di una fortezza appoggiata il primo la scala alle mura.“ Ezt tartja a lépcső-czímerről a néphagyomány is, mint azt a Scalák ősi városában, Veronában többektől személyesen hallottam.

A Szász K. által említett nézetnél sokkal elfogadhatóbbnak tartom azt, a minek Villani ad kifejezést a XI. könyv 95. fejezetében, a hol így szól: „Ugy találjuk, hogy a nagy zsarnok Azzolino da Romano idejében, — a kiről az imént tettünk említést, — . . . lakott Veronában egy Jacopo Fico nevű szegény ember, a ki létrákat csinált és árult; ettől kapták a czímet.“

A 178. lapon azt mondja Sz., hogy Cangrande della Scala a száműzött Danténak nagy pártfogójául szerepelt s volt ismeretes. Hogy miben állhatott ez a „nagy pártfogás,” azt „*Dante nyomai Veronában*” ez. cikkemben¹ kifejtettem.

Téved Sz., mikor azt állítja, hogy a költő „túlélte a fiatal hőst, úgy mint VII. Henriket is — s fejét így minden reményében csálódva kellett a koporsóba hajtania!” A tévedés ebben áll: A költő 1321-ben tért jobblétre, Cangrande pedig 1329. július 22-én.

Erre nézve Villani Cronicája X. 104. és 137-re utalunk, a hol a ghibellin helytartó halála részletesen el van beszélve, Michele Scottó jóslatával egyetemben.

Egyébiránt később, más helyen Sz. is megemlíti futólag (XVII, 71. jegyz.), hogy Cangrande 1311—29. uralkodott.

„Okmányilag bizonyosnak” veszi Sz., hogy a bujdosó költő a többek közt Paduában is tartózkodott. Ha az illető okmány alatt azt érti Sz., a melyikben 1306. évi augusztus 27-iki kelettel „Dantino” neve előfordul; mert más okmányt nem lehet felmutatni, a mely Dante ottani időzését bizonyítaná, — ez esetben bizonyosságról nem lehet beszélni. Gaetano da Re kimutatta a „Giornale storico della Lett. italiana”-ban, (XVI. köt. 334—40. l.) hogy az okmányon szereplő „Dantino” nem a firenzei száműzött költő. Sőt egyáltalában az sem bebizonyított tény, hogy valaha járt volna ott, azokkal a tanárokkal és tanulókkal, kik Bolognából átköltöztek Paduába. Legfőlebb vendégül, talán a híres Giotto látogatására ment oda. Az a ház, melyet az idegeneknek mutogatnak s a hol Dante állítólag lakott volna valaha: nem bizonyíték. A Loggia amulea előtt álló szobor láttára sem tágitottam attól a meggyőződésemtől, hogy a Dante ott létét hirdető adatok nagyon kétes értékűek.

A 175. lapon ténynek tartja Sz. azt, hogy Dantét Firenze városa, — az akkor többségben levő ghibellin párt, — Rómába küldötte. Nézetem szerint nem lehet ténynek jelenteni ki ezt a küldetését. Igenis, ténynek tartották ezelőtt csak 20 évvel is.² De a mióta először Imbriani kétségbe vonta 1880-ban („Studio sulla rubrica Dantesca del Villani”), még csak az sem bizonyos, hogy a fehér-párt bármilyen követséget is küldött volna akkor Rómába. Képtelenség még föl is tenni, hogy a fehérek éppen Bonifáchoz forduljanak kérő szándékkal. Hát ugyan várhattak-e jót a leghalálosabb ellenségüktől? Abban az évben (1301.) a pápa nem is Rómában időzött, hanem Anagninban. Nincs annak sehol egyetlen egy okmányban sem nyoma, hogy az a követség a Vatikán ajtain kopogtatott volna. Villaninak tudni

¹ Megjelent a „*Magyar Polgár*” ez évi febr. 19-iki számában.

² Dino Compagni után indulva. (Cronica, II. 25)

kellene egy ily fontos intézkedésről. Ugyde mondjuk, hogy járt ott az a küldöttség. Vajjon józan észszel el lehet-e azt hinni, hogy abba a küldöttségbe beleválasszák azt az embert, a kire annyi oka volt a pápának nehezteni. Kész-akarva csak nem küldték az oroszlán barlangjába. Aztán meg Boccaccio is azt mondja, hogy abban az időtájban szülővárosa falai közt időzött a költő s egyenesen onnan menekült el. Ő legalább így hallotta, úgymond, Andrea Poggitól, Dante unokatestvérétől. Ha tudott volna Boccaccio erről a római útról, bizonyosan megemlíttette volna annyival is inkább, mert sok élő szemtanuja élt még azoknak az eseményeknek az ő idejében. Az ellene kiadott első ítéletben miért idézték hát meg a költőt? Hiszen, ha Rómában járt volna a küldöttséggel s a podestának ezt már csak tudni kellett volna, — nem idézték volna meg s nem állana ott az ítéletben ez a kifejezés: „se contumaciter absentando“.

Az Alighieriek családja eredetének tárgyalásánál Sz. megemlíthette volna, hogy Cacciaguidának egyik fia volt I. Alighiero, költőnk nagyapja. Sz. állítása szerint Alighiero 1201-ben halt meg. Lehetséges; de ez az évszám nem következőképen az elhalálozás éve. Lord Vernon „Infernoja“ III. kötetében a 12. lapon csupán az áll, hogy abban az évben, augusztus 14-én tanuként szerepel egy okmányon.

Szász K. a 264. lapon határozottan mondja, hogy D. (1265.) május 14-én született, mikor a nap az Ikrek jegyében volt. Igaz, hogy a Nap, mint magától a költőtől is tudjuk (Par. XXII, 112.) az ő születésekor az Ikrek jegyében állott; úgyde kitűnő szaktudósok kiszámítása szerint 1265. május 18-án lépett a Nap abba a jegybe és június 17-én hagyta el. Tehát bizonyosnak csak azt az egyet lehet elfogadnunk, hogy a május 18-tól június 17-ig terjedő időtájban született.

Sajnáljuk, hogy az egyes énekek elől hiányzik a rövid tartalmi összefoglalás. A két első résznek megvan ez az előnye. Pusztán a következetesség okáért is ajánlatos lett volna, ezt a kevés utánjárását kívánó munkát itt is végezni. Itt nem torlódnak ugyan össze az események az egyes énekekben, mint a két első cantica énekeiben, de áttekinthetőség dolgában sokat nyertünk volna.

Egyik-másik kifejezés világossága tekintetében is vannak némi aggodalmaink:

(8. 1.) *vagy azt be nem fejezhetették maradtak.* (28. 1.) *Léteg.*

(21. 1.) *a folyamok rohamos árja a tót fel nem duzzaszthatja.* (49. 1. 17. s.) *Ha mérlegtekbe súly esik a val — (43. 1. 6. s.) Alább az érdem mérvét mért becselnék?*

(190. 1. 6. s.) *S tevéd, hogy megelőzzem őseinket.* Az eredetiben ez áll: *Voi mi levate sì ch'io son più ch'io.* Scartazzini magyarázata szerint: Magasabbrá emelsz önönmagamnál. Phil. teljesen megfelelő értelemben adta így vissza: *Ihr hebt empor mich höher als ich selbst bin.* Longfellow fordítása is szabatos: *You lift me so that I am more*

than I. Artaud de Montor is szerencsésen adta vissza: Vous m' élevez tellement, que je suis plus que moi-même. Ezt a helyet megközelíthető hűséggel sem sikerült Sz.-nek lefordítani.

(186. l. 12. s.) *Siratniok a frank ellen menőket.* Egy kis félreértés van a dologban. A jegyzetben azt mondja Sz. K., hogy a nők akkor még boldogok voltak — férjeik oldalán — a kiknek nem kelle még háborúba menni a francziák ellen s őket magokra hagyniok! D-nál a „per Francia“ alatt nem lehet Franciaország ellen folytatott háborukat érteni. A költő arra a szertelen fényűzésre czélt, a mely ríktó ellentéte volt a régi Firenze egyszerű életmódjának, takarékoságának. Az akkori nők férjei nem hadakozni jártak Franciaországba, hanem kereskedni.

(189. l. 3. s.) *Hogy magasztaljon a föld buta népe.* Az itt alkalmazott jelzőnek az eredetiben egy szó sem felel meg, de jellemző, hogy csattanósan talál. Ugyanezt nem mondhatjuk el pl. a XXIII. é. 121. sorára:

S mint csecsemő a lágymelő után hogy
Repes kezével, ha tejét izelte.

Itt bátran elmaradhatott volna a jelző a jelzett szóval együtt, mint a mik helyett az eredetiben csak ennyi áll: „invér la mamma“. Különböben be kell vallanunk, hogy a mit ezzel a fordítói licentiával hűség tekintetében elvesztettünk, szemléltetés dolgában annyit nyertünk is. De nem mindenütt üzhetni ezt a kedves játékot. Félős, hogy egy önkényes közbeszúrás, egy piczike szó sokszor alaposan kiforgatja az értelmet a maga valóságából. Példaként azt az egy *tán* szöcskát idézzük, a melyet a XXX. é. 21. sorába betoldott; a hol arról van szó, hogy Beatrice szépsége nem csak az elme körén emelkedik túl, sőt fel sem foghatja soha, kivéve Istent, a Teremtőt. Ekkorra áldozatot sokalunk egy — olyan a milyen — rím kedvéért.

(244. l. 11 – 12. s.) *Kit az a nép sirat, a melynek Károly s Frigyes élőkön van siráma.*

Nagyon szükséges volt jegyzetet írni ezekhez a sorokhoz, mert a nélkül igazán nem lehetett volna megérteni.

Szerettük volna, ha az alábbiakhoz hasonló kurtítások elmaradhattak volna:

(79. l. 12. s.) *vándor'lt* (vándorolt helyett); (87. l. 8. s.) *ált* (által h.); (103. l. 13. s.) *lállat'đ* (lállatod h.); 231. l. 10. s.) *Illatok* (illatod h.); (254. l. 19. s.) *kérdesz*, (talán *kérdessz*? kérdezel helyett); (309. l. 1. s.) *mid'a* (miatt a h.)

Nem tanácsos így végezni sort. Dantétól ezt nem tanulta senki. Pedig Sz.—t többször rákényszeríti erre is az endecasillabo, meg a rím.

A 335. lapon az utolsó sorban hiányos az idézet. Az illető hely megvilágítása érdekében érdekben tanácsos lett volna végig idézni Philaetes kiténő magyarázatát.

Sokszor fukar a jegyzetekben. E miatt jóval kisebb is lett az egész kötet, mint az I. és II. Míg az I. kötet terjedelme 467 oldal, a II-iké pedig 528, addig a „Paradicsom“, névmutatóval együtt csak 424 oldal.

Ne higyük azt, hogy az isteni költő megneheztelne azért, mert szükre szabjuk a kommentárokat. A mai költő persze abban lát érdeket, hogy kommentár ne kelljen hozzá. De a „fátyollal letakart rejtélyes versek“ költője maga is szükségét érezte annak.

Ez a tulságba vitt takarékoság a magyar Paradicsomnak sem vált javára.

Most, a mikor végig lapoztuk, büszkén elmondhatjuk, hogy Dantéhoz méltó a magyar fordítás. Ha tágabb körökben nem fog elterjedni, annak csak az lesz az oka, hogy az Akadémia kiadásában jelent meg; a mivel azt akarom mondani, hogy a nagy közönségre nézve szinte hozzáférhetetlen ez is, mint a többi kiadásai. Teljes elismeréssel, hálával kell tehát szólnunk az ősz mester ajándékáról, a melylyel nekünk kedveskedett. Pedig mostanában még kevésbbé rendelkezett a zavartalan nyugalomnak s az egy munkába mélyedhetésnek azzal a mértékével, a minőt — talán minden mások fölött — Dante fordítása megkövetel. Alighogy a „Paradicsom“ megjelent, temette el feleségét, költőiesen szép életének angyalát, a kihez az „*Egy gondolat . . .*“ című „hattyúdal“-át írta:

„Én abban is megnyugszom, hogyha
Te léssz, a ki előre mén,
Mert látni téged sírba rogyva,
Tudom, hogy túl nem élem én.
Homályos árnyán temetődnek,
Mint hattyué hal el dalom.
— De hogyha én halok előbb meg:
Mi lessz belőled, angyalom?“

Oh, ne haljon el a dal a temető homályos árnyán! Zengjen tovább is az a lant; zengje tovább az ősz költő, fájdalomba borúlt szívének a kesergését és azon idegen nyelvű szellemek dicsőségét, a kiket magyarul tolmácsol. De nem is hallgathat el az a lant, a melyen végig elpengették az „isteni“ költeménynek minden sorát.

Nem sietős itt a „hattyúdal“. Maradjon minél későbbre!

Az erdélyi németek bevándorlása és a szebeni prépostság a XIV. század végeig.

— Meghatározások és helyreigazítások. —

(Második és befejező közlemény.)

1. Az első prépost: P. (1190—1198.)

Szt. Apostoli Gergely, ki III. Kelemen pápa első promotiójában 1188-ban „St Maria in porticu“ czímmel bíboros lett, pápai követ volt Lombardiában, Magyarországon és Szciziliában. Biztos adataink arra nézve, hogy mikor kezdte meg magyarországi működését, ninesenek; a legnagyobb valószínűség azonban a mellett szól, hogy követsége a harmadik kereszties hadjáratl és I. Frigyes német császárnak ezzel kapcsolatban magyar földön való tartózkodásával bizonyos összefüggésben lehetett. Követségének egyedüli eredményeként ismeretes, hogy alatta III. Béla a német-erdélyi prépostságot alapította s Gergely pápai követ azt magyarországi tartózkodása alatt, a mennyiben ez általában hatáskörében állott, megerősítette. III. Coelestin pápának 1191. decz. 20-án írt szavaiól, hogy a követ az alapítást „privilegii sui munimine roboravit et apostolica postmodum auctoritas confirmavit“ elég világosan és szabatosan tűnik ki, hogy az alapítást már Coelestin közvetlen elődje, III. Kelemen erősítette meg, mert másként nem volna annak értelme, hogy Coelestin 1191 decz. 20-án fennebbi szavai után azt mondja, hogy „eandem institutionem ratam habentes, praecepimus“ etc.¹ Miután III. Kelemen 1191 márcz. 20-án halt meg, a prépostság alapítását bátran 1190 kezdetére tehetjük.

Az új prépost — kinek nevéből csak a P. kezdőbetűt ismerjük, a mi valószínűleg Pétert vagy Pált jelent — a követnek benső barátja volt. Előéletéből mit sem tudunk, mert ez időben egyetlen egy egyházi tisztviselővel sem találkozunk, kit vele azonosítani lehetne.

A követtel fentartott baráti viszony és az új pápának 1191 decz. 20-án részéről történt megerősítése mellett is az új prépostnak jogaiért kellett küzdenie. Adorján, az akkori erdélyi püspök, kinek, úgy látszik, a szabad prépostság felállítása nem tetszett, egynehány évvel a pápai megerősítés után a prépostság kiterjedését annyiban véve kifogásolta, a mennyiben azt az Erdélyben lakó flandrusokra nézve teljesen el nem ismerte. III. Bélának alapítási- és Gergely biboros megerősítési okmányából azt vélte a prépost kibetűzni, hogy az összes flandrusok lettek volna annak idején az ő egyházi hatósága alá beosztva, míg a püspök azon állításnak adott kifejezést, hogy Béla és a követ akkor csak azon flandrusokat helyezte a prépostság alá, kiknek II. Gyécsa valamikor bizonyos lakatlan és ugar területeket utalványozott vala. Miután otthon a vitás kérdést nem tudták szépszerűen elintézni, mindkét fél a pápához fordult, ki az ügyet az akkor már Magyarországon kívül tartózkodott Gergely biborosnak adta ki véleményezés végett, azzal indokolván eljárását, hogy Gergely legalkalmasabb ember arra, hogy Bélának akkori szándékát magyarázza. A követ az erre adott jelentésében azt mondja, hogy Bélát annak idején Veszprémben az országnagyok jelenlétében szándéka felől kikérdezte és azon választ kapta, hogy sem a prépostság alapítása előtt, sem utána nem volt szándékában más flandrusokat a prépostság hatósága alá helyezni, mint azokat, kik a Gyécsától részükre utalványozott lakatlan területeken tartózkodtak; maga is — a követ — annak idején e nézetben volt és még most is azon véleményen van.

Az „Urkundenbuch“ e vitás kérdés döntésének idejét az 1191. és 1196. évek közötti időre teszi, a mit azzal indokol, hogy Gergely biboros okmánya minden esetre Coelestin pápának 1191 decz. 20-án kiállított okírata után, de még a biboros okmányában említett III. Béla király életében lett kiadva Béla pedig 1196-ban halt meg. Ezzel szemben álljon a következő:

Igaz ugyan, hogy a biboros levele, illetőleg véleménye egy árva szóval sem mondja, hogy Béla akkor már nem él; de ez a mi esetünkben azért nem fontos, mert más alkalommal is előfordul, hogy már nem élő személyeknél e körülményt ki nem emelik és mert e kérdés egész más szempontból oldandó meg. Arról van t. i. szó, hogy Bélának a prépostság alapítása alkalmával nyilvánított szándékát vagy nézetét magyarázzák, világosabban kifejezve, hogy „Béla egyik szavának interpretációját“ nyerjük. Már most kézzel fogható dolog, hogy e kérdés tisztázására legilletékesebb maga Béla lett volna; őt — ha a vitatkozás keletkezésekor még életben volt — mellőzni és a kérdés magyarázatát az ügyben annak idején közvetlenül részt nem vett pápára bízni, esztelenség lett volna, valamint Gergely követ is esztelenül eszelekedett volna, ha Béla életében

azon merész állítással áll elő, hogy a vitás kérdés eldöntésére, illetőleg Béla király szándékának helyes magyarázatára, ő maga a legilletékesebb ember. A biborosnak ez állítása tehát apodiktikus biztossággal mutatja, hogy a kérdés csak Béla halála után vált vita tárgyává, — hogy pedig ezzel Béla haláláig vártak, abban leli magyarázatát, hogy egyik fél sem merete Béla életében a dolgot bolygatni. Miután tehát feltehető, hogy a kérdés felmerülése és annak a pápa által történt eldöntése között könnyen egy vagy két év mulhatott el, világos, hogy a pápának 1198. június 15-ről kelt döntésébe átvett Gergely biboros-féle jelentés szintén 1198-ra, persze június 15-e előtti időre helyezendő.¹

P. préposttal az 1198 után kiállított okmányokban már nem találkozunk.

2. *Dezső* (1199—1202, † 1228).

Hogy a szebeni prépostság már nem sokára alapítása után a keresett beneficiumok közé tartozott, bizonyítja az, hogy már második ismert tulajdonosa, *Dezső* az akkor igen befolyásos királyi kancellári tisztséggel felruházva volt.

E *Dezső* 1199-ben merül fel; korábbi történetét nem ismerjük. 1199-ben királyi kancellár és szebeni prépost, mely két hivatalt 1202-ig tart,² mely évben a János püspök elhalálózása folytán üresedésbe jött csanádi püspökséget kapta. A püspöki széken 1228-ig találjuk; miután pedig 1228-ban már Lád nb. Búcs a csanádi püspök és *Dezső* ez idő után teljesen eltűnik, világos, hogy 1228-ban halt meg.

3. *R. prépost* (1211—1212).

Hogy ki lett *Dezső* utódja 1202-ben, nem tudni. 1211 június 15-ig egyetlen egy okmány sem ismeri. E napon pedig parancsolja a pápa az erdélyi püspöknek, hogy *R.* mesternek szebeni préposttá történt megválasztatását megvizsgálja és kielégítő eredmény esetében megerősítse. 1218 január 18-án ugyanazon pápa írja a kalocsai vál. püspöknek és a prépostnak, hogy a magyar király-

¹ Urkundenbuch I. 2. 4. Szt. Apostoli Gergely biboros nem szerepel többé ez ügyben. 1192 május 16-án még követ Magyarországon (Fejér II. 281). 1196-ban pápai biztos a spalatói érsek és ennek megyéje közötti vitáskodásban. Miután 1205-ben Galon Jakab, vercelli püspök „St. Maria in porticu“ cízzel biborossá neveztetik ki, világos, hogy Gergely 1205-ben már nem él. 1206 júniusában mint már nem élőről tesznek róla említést.

² Fejér II. 377. Hazai okmánytár V. 5. Knauz I. 162. 164. Tkalcic I. 7. 9. 11. Wenzel I. 238. VI 225. XI. 73.

től prépostnak kinevezett R. mestert prépostságába iktassák.¹ Miután fel nem tehető, hogy a prépostság 1202-től 1211-ig ne lett volna betöltve, az ezen idő alatt működött prépost vagy prépostokról szóló ismeretek későbbi kutatás tárgya. R. személyéről nincsenek adataink. Miután annak nyomát nem találjuk, hogy püspök lett és még 1212-ben más a szebeni prépost, valószínűnek vesszük, hogy R. még beiktatása előtt halt meg.

4. Tamás. (1212, † 1224.)

Bizonyos Tamás 1209-ben az első királyi alkanczellár, a nélkül, hogy az akkor általa viselt egyházi hivatalt ismernők. Még ugyanazon évben — minden további megjelölés nélkül — már kanczellár. Wenzel szerint (XI. 102.) 1209-ben kanczellár és fejevári prépost, de mivel ez az oklevél II. András uralkodásának hatodik évében lett kiállítva, az év 1210-re helyezendő. Miután ez okmány öt fejevári prépostnak nevezi, a miről a többi kútfők mitsem tudnak, könnyen hihetnők, hogy Tamás fejevári- és az ugyanazon időben szereplő Tamás veszprémi prépost két különböző személy. Ha azonban a kanczellária és a fejevári prépostság személyzetének viszonyait logikai elemzés alá vesszük, azon eredményre kell jutnunk, hogy az illető okmány vagy hamis, vagy rosszul van keltezve és hogy az „Albensis“ mindenesetre hibás. 1212-ig Tamás nevű fejevári prépostot nem ismerünk. Fennebbi Tamás 1210-ben veszprémi prépost és kanczellár, mely két tisztségét 1211-ben is tartja; a mellett 1212 első felében még szebeni prépost is;² 1212 második felében fejevári prépost; hogy szebeni és veszprémi prépost maradt volna, arról nincs tudomásunk. Mint kanczellár nevezi már most magát „az összes Magyarország kanczellárja“-nak, míg azelőtt a „királyi udvar kanczellárja“ ezímmel élt. Mint fejevári prépostot és az összes Magyarország kanczellárját 1217-ig ismerjük, mely utóbbi évben az egri püspökséget kapja. E minőségben elkíséri András királyt a szent földre. 1223 végéig egri püspök; 1224 kezdetén esztergami választott érsek, de még ugyanazon év folyamán halt meg.

5. Florencz. (1230.)

Ki volt 1212-ben Tamásnak az utódja, nem tudjuk. A szebeni prépostok sorában hosszú ürt találunk, mely csak 1230-ban van kitöltve. Ez évben t. i. az esztergami káptalan azt tanúsítja, hogy Lőrincz pénzverőnek özvegye Almanda, a Garam mentén fekvő

¹ Fejér III. 1, 113 114.

² Fejér III. 1, 120. 123. 124. Wenzel XI. 115.

Thata nevű birtokot *Florentin* esztergami kanonok és szebeni prépostnak eladta és a vevő saját személyileg a vételért a káptalan előtt kifizette.¹

„Florentinus“ nem más mint „Florenz“, mely név latinul még mint „Florentius“, németül mint „Florenz“ fordul elő. Előszeregettel viselték ezt a hollandi uralkodó grófok. Magyar okmányokban oly ritkán találkozunk vele, hogy viselőiben — épen mert oly ritka — egy és ugyanazon család tagjaira szabad következtetnünk.

Midőn a szász és osztrák herezeg 1172-ben keresztes hadjáratuk alkalmával III. István magyar királyt meglátogatták, utóbbi Florentius nevű követét küldte eléjükbe, ki őket királya nevében Mosonyban üdvözölte, Esztergamba elkísérte és Istvánnak ugyanazon évi márczius 4-én bekövetkezett halála után a szász herezeget Magyarországból való kivonulásakor is elkísérte. Ebből látjuk, hogy a német nyelvben mindenesetre jártas Florentius, valószínűleg az Ausztriával határos magyar megyék egyikében, leginkább Sopronmegyében volt birtokos és hogy, bárhol is birtokolt, az esztergami királyi székhelyen állandóan tartózkodott, mert arra nézve, hogy az akkori főuraknak, tekintet nélkül birtokaik földrajzi fekvésére, a királyi székhelyén is voltak palotáik, számos példánk vannak. Bizonyítja ezt fényesen Miskócz nb. Bars comes, kinek kiterjedett birtokai Borsod- és Sopronmegyében feküdtek és kinek neje 1231-ben férjének esztergami palotájában végrendelezik. Tényleg azt találjuk az Imre királytól még 1200 körül kiállított egyik okmányban, hogy a sopronmegyei Kedhely (Barsmonostor, ma Klastrom) eddigi tulajdonosai: Dénes, *Florentinus* és Miskócz nb. Domonkos a sopronmegyei főispánnak e birtok után semmiféle adót nem fizettek. II. András 1225-ben erről többet mond, a mennyiben előadja, hogy Sopronmegyében fekvő Kedhely és Lasztaj nevű helységek valamikor Dénes ispán tulajdonát képezték, ki azokat Florentinus ispánnak eladta; az utóbbi viszont Miskócz nb. Domonkos bónnak, fennebi Bars atyjának örököltette el. Miután már most az időszámítási körülmények erős támaszpontokká válnak, határozott-

¹ Knauz I. 273. Az Urkundenbuch I. 605 e birtokot az Esztergami mellett még jelenleg is létező Tath-tal azonosítja, — de ez csak a földrajzi viszonyokban való, jártatlanságáról vall. A fennebbi helység meghatározásánál szem előtt tartandó, hogy Esztergami városát a latinban „Strigonium“-nak, Esztergammegyét pedig „comi tatus strigoniensis“-nek nevezték és az okmányban előforduló „juxta Gron“ annyi, mint „a Garam folyó mellett.“ A Duna Esztergammegyét két részre osztja fel, az esztergami és a párkányi járásra és tényleg találjuk is esztergamiiban a Tath nevű helységet. Ezt azonban az okiratban említett Thata-val azért nem szabad azonosítani, mert a Garam folyó csak a párkányi járást érinti. Az okmány Thatá-ja, melyet egy a 15. századból való írásbeli jegyzet az okmány hátán Kis-Tatának nevez, ez utóbbi néven ma is létezik, a mennyiben a párkányi járásban, Kőhidgyarmat mellett, lévő *Kis-tatai pusztá* még most is esztergami káptalan birtoka.

sággal feltehetjük, hogy III. Istvánnak 1172. évi követe azon Florentin ispánnal azonos, ki az említett jószágokat Dénes ispánnak eladta; ez utóbbi pedig nem más, mint a még a XII-ik században élt Veszkeny nb. öregebb Dénes sopronmegyei birtokos.

Ennek majdnem kényszerítő erővel bíró folyamánya az, hogy azon Florentinus mester, kivel a XII-ik század huszas éveinek közepe táján találkozunk, az egykori követnek a fia. 1224. végén arról értesülünk t. i. egyik pápai íratból, hogy II. András követe, Florentin aradi örkanonok útján a pápánál arról panaszkodik, hogy az esztergami prépost a királyi tekintély ellen fellázadt és az ispotályosok a nekik adományozott jogokkal visszaélnék. A pápa erre 1225. február 15-én válaszol, a mennyiben Andrásnak panaszai orvoslását megígéri és egyuttal annak követét, F. mester aradi őrt, királyi udvari papot és ügyészt a király teljes figyelmébe és kegyébe ajánlja; ebből tehát látható, hogy Florentius, bár aradi örkanonok volt, udvari pap léte az esztergami székhelyen tartózkodott. A pápai ajánlás folyamányának tekintjük, hogy Florentiust esztergami kanonokká és szebeni préposttá kinevezték.

Meddig maradt szebeni prépost, nem tudjuk IX. Gergely pápa 1235. december 18-án kinyilatkoztatja, hogy az erdélyi püspök és a kolozsvári apát között már húzamosb idő óta folyt pörben egyszer már a még élő Albert aradi prépost és a már elhalt Péter fejérvári, és a szintén már elhalt Florentin szebeni prépost ítéletet hoztak; Florentin tehát 1235. végén már nem élt; de mivel már 1234-ben más a szebeni prépost, biztosra vehető, hogy még 1234. előtt halt meg.

6. Miklós. (1234—1241 † 1241.)

Wenzel (VI. 549) szerint Miklós mester szebeni prépost 1234-ben a király kanczellárja; ez adatot azonban nagy óvatossággal kell vennünk. Először azért, mert tudjuk, hogy II. András alatt 1230-tól 1235-ig Ugron kalocsai érsek a kanczellár, másodszer pedig, mert 1234-től 1240-ig egyetlen egy okiratot sem ismerünk, mely Miklós prépostot kanczellárnak vagy alkanczellárnak nevezné. Ha tehát fennebbi forrás helyes, akkor Miklós csak alkanczellár. De van még más momentum is, mely ez adatot kétségesse teszi. Eltekintve attól, hogy más okiratok még az 1234. évi alkanczellárságát sem ismerik, azt találjuk, hogy az illető okmány évszáma 1234, a király uralkodásának éve pedig 31, a mi tekintettel arra, hogy Andrásnak ugyanazon évi egyéb okmányai uralkodása évét 30-iknak mondják, nyilván tévedés vagy ellenmondás.

Azt találjuk ugyan, hogy IV. Béla a esallóközi Salomo nemzetségbelieknek Miklós alországbiró részéről 1239. márczius 6-án kiállított okmányt helyben hagyja, de Fejér IV. 1, 152-ből ki nem

vehetjük, vajjon Bélának a Miklós szebeni prépost és alkanczellártól irt megerősítése szintén 1239-ben iratott. Bátori István országbíró 1436-ban azt mondja,¹ hogy Béla megerősítő levelét évi keltezés nélkül állította ki; így tehát nem tudjuk biztosan, volt-e Miklós szebeni prépost és alkanczellár 1239-ben már hivatalban. Biztossággal csak 1240 április 22-től kezdve találkozunk vele mindkét tisztségben; utoljára találjuk 1241 február 27-én.² Krónikai forrásból tudjuk, hogy előkelő családból származott és hogy a végzetes mohi ütközetben (1241. április 11-én) vesztette életét; halála előtt egy ellenséges főtisztet sikerült megölnie. A nála talált kanczellári pecsétet felhasználták a tatárok, hogy vele Béla nevében kiadott irományaikat hamisítsák.

7. *Detre kanonok.* (1245.)

A szebeni káptalannak ez első ismert kanonokja 1245. február 22-én egyúttal szászsebesi plébános.³ Miután a magyar részekben feküdt egyházi birtokai a tatárjárás alatt annyit szenvedtek, hogy részint semmit, részint csak keveset jövedelmeztek, a pápa neki megengedi, hogy eddigi javadalmainak megtartása mellett még egy másikat is elfogadhasson, még azon esetre is, ha azzal tényleges lelkészkedés is volna egybekötve.

8. *Lőrente nb. Benedek.* (1261—1262, † 1276/7.)

Achilles pécsi püspök 1251. december 28-án Pécsi (de Quinqueecclesiis) Benedek mestert azzal bizza meg, hogy a Baranyamegyében fekvő ürögi egyház birtokaiban határjárást tartván, az egyházat azokban erősítse meg.⁴ Bár a püspök ezt nem hangsúlyozza, biztosra vehetjük, hogy Pécsi Benedek mester már akkor is pap volt.

1255 márczius 30-án és 1256 november 11-én már IV. Bélának udvari papja, a mennyiben mint annak „fidelis clericus“-a, Pécsi Benedek néven a Baranyamegyével határos drávántuli Novakin és Garigyban határjárásokat eszközöl.⁵ 1257-ben azonban (V.) István

¹ Wenzel VII. 84.

² Hazai okmánytár, VI. 40. VIII. 39, 425. Wenzel, XI. 312.

³ Wenzel, II. 171: Theodor; Urkundenbuch I. 71: Theodoricus.

⁴ Hazai oklevéltár 25: Az oklevél 1252 december 28-ra teszi a keltét, de az éppenséggel lehetetlenség. A Hontpázmán nemzetség ugocsai ágából származó Achilles pécsi püspököt csak 1251-ben ismerjük — maga mondja ez okiratban, hogy azt püspökségének első évében állította ki és miután tudjuk, hogy 1252. június 15-én Wenzel VII. 343 már Száty nb. Jób választott és megerősített pécsi püspök volt lehetetlen, hogy fennebbi okirat 1252. december 28-án lett légyen kiállítva, 1251-re helyezendő

⁵ Wenzel XI. 407, 413, 418.

ifjabb király kanczelláriájában mint jegyző működött, mely minőségében 1258. július 17-ig találjuk¹ 1259-ben valkói főesperes és a diakovári Bertalan-egyház prépostja minőségében már Istvánnak alkanczellárja.² Hogy 1260-ban, mint aradi prépost István kanczellárja lett volna, (a mint ezt a Zalai Okmánytár I. 38. állítja) nem igaz. 1260-ban még mindig csak István alkanczellárja, de már 1261-ben szebeni prépost és e két minőségben találjuk őt 1262. december 5-ig.³ Hogy már 1262-ben a szebeni prépostságot az aradival váltotta volna fel, a mint ezt Wenzel XI. 517. állítja, alig hihető, mert tudjuk, hogy 1262. december 5-én ő még szebeni prépost és alkanczellár, míg János választott szerémi püspök az aradi prépost; de 1263-tól kezdve egészen 1273. október 5-ig Benedekünk aradi prépost⁴ és a mellett 1263-tól 1264-ig István alkanczellárja. 1265 és 1266-ban nem találjuk őt a királyi kanczelláriában; 1267. december 19-én egyszer akadunk rá mint Bélának alkanczellárjára⁵; 1268-tól azonban V. István haláláig megint csak István alkanczellárja. 1277. márcz. 13-án mondja róla a pápa, hogy esztergami kanonok is volt; de mikor? Azt nem tudjuk⁶

¹ Wenzel VII. 466. 486.

² Fejér IV. 2. 499. Hazai okmánytár II. 6. Wenzel VII. 507. 508. Zalai okmánytár I. I

³ Fejér IV. 3. 51. 69. (tévesen István) 78. Knauz I. 476. Hazai okmánytár VI. 107. 111. Wenzel II. 322. 324. III. 5. 6. VIII. 7. 9. 10. 12. 31. XI. 506. Zalai okmánytár I. 38, mely szerint már 1260-ban aradi prépost és István kanczellárja, helytelen.

⁴ Tkalcié, Mon. eccl. Zagr. I. 168.

⁵ Wenzel III. 161.

⁶ Theiner, Mon. Hung. I. 322. Erről az esztergami kanonokságáról más nyomot nem találunk.

Wenzel VIII. 297 és utána az Uekundenbuch I. 107 szerint azt találjuk, hogy Benedek szebeni prépost még 1270. május 2-án is — midőn V. István bizonyos Tóbiásnak a sárosmegyei Felszilvást adományozza, a király alkanczellárja. — Ez okirat azonban már belső okoknál fogva felette gyanús. Tudjuk, hogy IV. Béla 1270 május 3-án meghalt és így hihetetlen, hogy fia István már egy nappal azelőtt (sexto nonas maij) azon czímmel élt légyen, melyet csak Béla halála után mint önralkodó használt; hozzá járul még az is, hogy ugyan e napon még *néhai atyjának* okiratára vonatkozik („patris nostri felicitis recordacionis Regis Belee“.) Egy harmadik érv, mely itt szintén fontolóra veendő, az, hogy az okmányt Benedek szebeni prépost és kir. alkanczellár állítja ki. Jól tudjuk, hogy azon Benedek alkanczellár, ki azonnal Béla halála után V. István király okle. eleit kiállítja, egyetlen egy ez időből származó okiratban sem nevezi magát szebeni prépostnak, hanem mindig és mindenütt aradi prépostnak, valamint ezt kivétel nélkül 1267 óta István társkirály alkanczellárként tette. Már fennebb kimutattuk, hogy Benedek mint szebeni prépost utoljára 1262. december 5-én szerepel és mint majd meglátjuk, 1284-ig nem is ismerünk szebeni prépostot.

E belső fogyatkozásokhoz még egy külső is csatlakozik. Pauler (a magyar nemzet története 1301-ig., I. 691.) azt mondja, hogy ez okmány az országos levéltár DL. 709 alatt őrzött eredetije, a mint ezt első pillanatra felismerhetni, elég ügyetlen hamisítvány, a mi, tekintettel a fennebbi belső elemzésünkre teljesen elhíhető.

1273. decemberében budai prépost, mely minőségben 1274. márcziusában esztergami érsekké választották. Megválasztatását azonban Borsa nb. Miklóssal szemben nem tudván érvényre juttatni, továbbra is budai prépost maradt, mely minőségben egyuttal a királyi alkanczellári hivatalt is 1276 végéig viselte. Miután 1277-ben már más budai prépostot találunk, nem szenvedhet kétséget, hogy Benedek érsek 1276. vége és 1277. kezdete között halt meg.¹

Életének egyik kimagasló mozzanatát abban találjuk, hogy 1271. nyarán többekkel együtt² V. István és cseh Ottokár között a békekötést létrehozta.

Nemzetisége és családja mindeddig ismeretlen; alábbiakban azonban azt hiszem, hogy nemzetiségére nézve kielégítő világosságot vehetnek.

Családi viszonyairól a következő három okirat szól:

1. Wenzel VII. 465 és 486, mely a következőket tartalmazza: Buzád—Hahót nb. Csák, Zalamegye főispánja és tárnokmester előadja, hogy őt a király a zalai várhoz tartozó földek és népek viszonyainak megvizsgálásával bizta meg. Ebbeli működése alkalmával megjelentek előtte Koppán, Háda és László és előadják, hogy a tatárjárás idejében, miután esekély létszámuk következtében magukat ellenségi támadások ellen nem tudták kellően védelmezni, a zalamegyei kerkai örökkel egyesültek, hogy így közös erővel magukat és birtokaikat jobban védelmezhessek. Most pedig, 1257-ben azt kívánják, hogy szabadságuk megőrzése végett őket az őrnéppel tartott közösségi kapcsolat alól felmentvén, birtokaikban és szabadalmaikban erősítse meg. Fel is mutatták az erre vonatkozó okmányaikat, melyekből állításuk igazsága kiderült és miután Béla király fraterüknek, Benedek mester, István ifjabb király jegyzőjének érdemeit veszi tekintetbe, ki már korai ifjúsága óta Istvánnak különféle szolgálatokat tett, melyekért sokkal nagyobb jutalmazást érdemelne és ennek folytán a kérelmezőket újra a szolgáló népek sorába beiktatja, a főispán is jónak találja őket ősi birtokaikban megerősíteni; birtokaik pedig a Kerka folyó mentén fekszenek.

2. Hazai okmánytár VI. 202, mely azt mondja, hogy Benedek választott esztergami érsek, kir. alkanczellár és budai prépost a torvái birtokot, mely nővérének, (Hermann nb.) Dézs fia Dézs birtokaiból járó hitbére s hozományaként reászállott, Nádasd nb. Csapó fia Andrásnak engedi át. — Vajjon itt csak pusztá eladásról van szó, vagy vajjon Nádasd nb. András szintén az érseknek rokona-e? azt az okirattól ki nem betűzhetni.

¹ Fejér V. 2, 396., mely szerint 1277-ben még élt, 1275-re teendő; V. 2. 427 pedig, hol még 1278 febr. 28-án is él, hamisítvány.

² Ezek: Pál veszprémi püspök; Monoszló nb. Atinai Egyed tárnokmester; Ratold nb. Roland bán; v. ö. Fejér V. 1, 114.

3. Wenzel IX. 158. szerint a szentmiklósi vár, (megfelel valószínűleg a Zalamegyében most is létező Kerka-Szentmiklósnak) valamikor a Vázsony nb. Atyasz bán fia Györk fia Atyaszé volt, kinek hűtlensége és magvaszakadása folytán a királyra szállt, ki az üresedésbe jutott birtokot Benedek választott érseknek adományozta. Atyasz nemzetségbeli rokonai, a zalamegyei Almádiak, megtámadták azonban ez adományozást, mire köztük és Benedek esztergami érsek között 1276-ban a székesfehérvári káptalan előtt oly szerződés jött létre, melynek értelmében az Almádiak nevezett várt és tartozékait 130 ezüstmárkáért Benedek érseknek átengedték. Benedek érsek itt nemcsak saját személyében jelenik meg, hanem egyúttal *Dedál* Zalamegye főispánjával, *Beke* és *István* nevű *fratres*-civel.

Miután pedig tudjuk, hogy középkori okirataink a rokonsági megjelöléseket nem igen szabatosan vették és a „frater“ és „soror“ szót elég gyakran csak tágabb értelemben veendő rokonság megjelölésére használták, kérdés, hogy Benedek érseknek fennebbi kútfőkben megnevezett fratresei és sorora mily rokonsági viszonyban álltak hozzá. Koppán, Háda és Lászlóra nézve gondolom, bátran kimondhatjuk, hogy elszegényedett zalamegyei nemes várjobbágyak voltak, kik rokonuk, a királyi jegyző pártfogása következtében régi szabadságuk megerősítését eszközölték ki. Ezek tehát Benedeknek sem fivérei, sem nemzetségbeli rokonai, hanem valószínűleg anyai ágon való rokonai, vagy valamely sógorsági kapeson alapuló hozzátartozói. A vasmegyei előkelő Hermann nembeli Körmendi Deés (†1274.) özvegye pedig azért Benedeknek az édes nővére, mert hozományi követelése kizárólag csakis Benedekre és nem egyúttal más rokonaira háramlott. — A mi pedig *Dedál* főispánt, *Beke* és *Istvánt* illeti, kik Benedekkel együtt a szentmiklósi várt megvették, mondhatjuk ugyan, hogy ezek sem Benedeknek az édes fivérei — hisz *Beke* anyai mint Benedek, — de mert itt érdek- és birtokközösség forog fenn, kétségkívül Benedek nemzetségbeli rokonai. Ha már most *Dedál* nemzetségét ismerjük, ismerjük egyúttal Benedekét is. Keressük is.

Midőn *Ratold* nb. Gyula országbíró 1236-ban a Zalamegyében fekvő *Vigánt* tulajdonosai közt per tárgyát képező bizonyos erdőrész határjárásának megtörténtéről bizonyoságlevelet ad, kiemeli, hogy az ügy megvizsgálására hívét, a *Lórenthe* nb. *Dedál*ust a veszprémmegyei káptalanhoz küldötte, ki onnan visszajövén, neki jelentést tett.¹ *Dedál*us tehát állandóan Zalamegyében tartózkodott.

Ezután sokáig nem akadunk ily nevű zalamegyei emberre. Csak 1251-ben olvassuk, hogy *Éty* fia *Pál* országbíró és Zalamegye főispánja a palkonyai föld bizonyos részét *Román* és *Pózsa* királyi

¹ Hazai okmánytár. VI. 34.

szolgáknak határjelekkel elkülönítette és az ügy lebonyolításával Andornok pristaldust, Dedalus megyei őrnagyot és Haldohal századost megbizta. Ez utóbbira még 1256-ban is akadunk,¹ míg Dedalus nyomát sokára elvesztjük. 1273. május 12-től azonban 1274. december 2-ig találkozunk Dedalus Zalamegye főispánjával és miután később már mindig másnevű főispánokkal találkozunk, feltehető, hogy nemsokára 1274 után meghalt. Maradtak-e utódai? nem tudjuk; 1299-ben említi a keresztesek székesfehérvári conventje, hogy Dedalus fia István a Somogy megyében lévő lullai erdejét azelőtt Kilián székesfehérvári polgárnak eladta;² ebből ugyan nem mondhatjuk biztossággal, hogy ez esetben Dedalus zalamegyei főispánnal van dolgunk, de miután Lulla Torvaj szomszédságában fekszik, valószínűnek tartjuk, hogy ez István Dedál főispánnak a fia.

Miután Lőrente nb. Dedál 1236-ban Zalamegyében pristaldus, 1251-ben egy Dedál a zalamegyei őrség parancsnoka, Román és Pózsa számára határjárást eszközöl és egy Dedál mint Zalamegye főispánja ugyanazon Román és Pózsa számára 1274 április 8-án és 26-án a Palkonyával szomszédos Szegföldet statuálja,³ bátran ki mondhatjuk, hogy az 1273-tól 1274-ig szereplő Dedál zalamegyei főispán az 1236. évi Lőrente nb. Dedállal azonos.

A mi pedig a Wenzel IX. 158. old. olvasható okiratot illeti, mely szerint ő még 1276-ban is Zalamegye főispánja, ki kell emel-nem, hogy mindamellett, hogy az országos levéltárban Dl. 957. sz. alatt őrzött eredetijével teljesen egybehangzó,⁴ keltezése mégis hely-telen. 1276-ban Zalamegyének főispánjai: Bágyon (1275. december 4-től 1276 feléig) és Gutkeled nb. Amadé (novemberben), — a székesfehérvári prépost pedig 1276-ban nem Bertalan, mint az okirat mondja, hanem Demeter, ki 1269-től félbeszakítás nélkül 1277-ig a prépost. *Pécsi Benedek érsek az eddigiek szerint tehát a Zala-, Veszprém-, Vas- és Komárommegyében birtokolt Lőrente nem-zetség tagja.*

9. Tengerdi Tivadar. (1284—1287, † 1304.)

1254. febr. 10-én Tivadar fia Miklós alországbiróval talál-koznak, ki e napon a Fejérmegyében feküdt Tengerd birtokot vá-sárolja;⁵ ma ilyen nevű helységet már nem is ismerünk e megyében; 1257-ben gyarapítja birtokait, a mennyiben Somogy megyében is szerez. E tájban nemzetségbeli rokonaival is találkozunk: Tivadar

¹ Hazai okmánytár, VII. 42. 59.

² Wenzel, XII. 652.

³ Hazai okmánytár, VII. 147.

⁴ A mint ezt Dr. Pauler Gyula főlevéltárnok úr szives volt velem közölni.

⁵ Hazai okmánytár, VII. 51.

fiai: Tivadar, Tiba és Miklóssal. 1260. május 12-én Miklós még alországbíró; ugyanazon év nyarán részt vett a' kroissenbrunni esatában, melyben annyira kitüntette magát, hogy Béla neki és (a vele kétségkívül rokon) Doroszló fia Doroszlónak a Vas megyében lévő Rum birtokot 1260. november 20-án adományozta; e Doroszló a Rumi család egyenes őse. 1260. után elvesztjük Miklós nyomát; 1262-ben már Simon az alországbíró.

Miklósnak három fia volt: Miklós, László és Tivadar.

Miklós és László részt vesz az 1270 és 1274 között majdnem napirenden volt esek elleni háboruban, melyben mindketten nagy érdemeket szereztek maguknak. Miklós 1284-ben már nem él. Fia Miklós 1331 előtt fiörökös nélkül halt meg.

László, kivel még 1309-ben találkozunk, egy Tivadar nevű fiút és két leányt hagyott. Tivadarnak csak egy leánya volt, úgy, hogy vele a Tengerdiek fiága kihalt.

II. *Tivadar*, az alországbíró fia, 1274 aug. 4-én merül fel, mely napon csak pusztá nevének említik; részes akkor azon birtokokban, melyeket IV. László fivéreknek adott.

1284-ben már szebeni prépost és László királynak magánjegyzője, mely állásban mindkét Erzsébet királyné kezét annyira tudta megnyerni, hogy öregebb Erzsébet 1284-ben a Somogy megyében feküdt Denes és Osztopán helységeket neki adományozta s íj. Erzsébet ez adományozást ugyanazon évi június 11-én helyben hagyta.¹ 1286 április 1-én Tivadar prépost már a király alkanczellárja. Ez és azon körülmény, hogy családjá Fejérmegyében birtokolt, magával hozta, hogy 1287 június 23-a óta választott fejérvári prépost, úgy, hogy az okiratok őt részint szebeni, részint fejérvári prépostnak nevezik. 1281 június 23-án még szebeni prépost és választott fejérvári prépost, de 1287 második felében csak valóságos fejérvári prépost és alkanczellár; ez utóbbi minőségben utóljára 1288 márcz. 28-án találkozunk vele.

A kanczelláriából való kilépése kétségkívül azon királyellenes mozgalmakkal áll összefüggésben, melyeket egynéhány hatalmas főúr akkor a Güssingiek vezérlete alatt indítottak és melyeknek ezéjja volt a Lászlón kívül még egyetlen Árpádfit, Andrást, László helyett trónra emelni. Tivadar prépost nagy hévvel ragadta meg a trónkövetelő ügyét és így magától értetik, hogy nem maradhatott többé

¹ Hazai okmánytár VIII. 234. 235. Az Urkundenbuch I. 563. nem tudja a terra Deench-et meghatározni. Erre szolgáljon a következő: Károly király 1317 február 24-én a királyné birtokaihoz tartozó somogy megyebeli Berény, *Deench* és Stupan nevű jószágokat Gutkeled nb. Lindvai Miklósnak adományozza (Anjoukori okmánytár I 415). Miután a Somogy megyében fekvő Iharos-Berény mellett még ma is a fazekas-dencsi pusztá létezik, világos, hogy az 1284. évi; a segesdi kerületben említett és Tengerdi Tivadar prépostnak adományozott Deench e pusztával azonos.

László alkanczellárja. A pucscs-nak tudvalevőleg nem lett eredménye. Andrásnak egyelőre csak reményekkel kellett táplálkoznia, Tivadarról pedig András trónra lépteig mitsem hallunk. Fejér V. 3, 492. azt mondja ugyan, hogy Tivadar választott váczi püspök, fejérvári és szebeni prépost, 1290-ben Lászlónak az alkanczellárja, de ez nem igaz. A váczi püspökség 1290-ben nem volt üresedésben, mert 1289-től 1292-ig bizonyos László a váczi püspök. Tivadar nevű fejérvári és szebeni prépostot pedig nem ismerjük IV. László alatt 1290-ben. Valószínű, hogy Tivadar 1288 után fejérvári prépost maradt, de László haláláig a közéletben nem szerepelt. Lászlónak alkanczellárja pedig 1289-től 1290 május 27-ig Gergely esanádi püspök.

Lászlónak halála előttérbe hozta megint Tivadart; az új király, III. András, benne találta érdekeinek legbuzgóbb képviselőjét. Midőn András 1290. évi július végén Fejérvárott kellett volna koronáznia és az ellenzék az István-koronának elrejtése által a koronázás megakadályozására utolsó kétségbeesett kísérletet tőn, Tivadar prépostnak sikerült, erélyes fellépésével a koronázást keresztülvinni. Alig hogy ez történt, útra indult, hogy András menyasszonyát, kujáviai Fenennát, Lengyelországból Magyarországra kísérje. Magától értetődik, hogy ily szolgálatok nem maradtak elismerés nélkül. Tivadar mindjárt András trónralépte után mint fejérvári prépost megint alkanczellár és 1291-ben megerősíti őt Fenenna a Fejérmegyében fekvő ivánesai birtokában.

1292-ben neki és családjának újabb alkalom nyílt, Andrásnak és nejének nagy szolgálatokat tenni.

András ez évben Horvátországba vonult, hogy a Güsszingiek és azoknak elvtársai által nápolyi Károly trónkövetelő kedvére rendezett lázadást elfojtsa. Midőn ennek sikerülte után haza felé indult és csak kevesektől kísérve Magyarország felé tartott, Güsszingi Iván egynehány társaival együttesen felhasználta a kedvező alkalmat, hogy András fogságba ejtse. Tivadar prépost, ki az ő embereivel már előre elvonult, alig vette hírért, midőn nagy sietőséggel arról gondoskodott, hogy legalább a királyi pár magánvagyonát mentse, a mennyiben az összes arany és ezüstedényeiket úgy mint a többi ékszereiket a támadók rabló kezei alól megmentve, azokat az udvarban teljes számukban kiszolgáltatta. Midőn Andrásnak azután szabadságának visszaszerzése miatt tuszokat kellett adnia, Tivadar rokonai kezükbe vették a kiváltás dolgát, minek jutalmazásául 1293 január 10-én a pestmegyei Halásztelek birtokot kapták.

Tivadar családjának birtokait szaporította. 1294-ben azt találjuk, hogy fivérével Lászlóval és unokaöccseivel — a Tengerdiekkel — együttesen Balog László budai kanonoknak Pestmegyében a Duna mentén fekvő Békásmegyér nevű birtokát 120 ezüst

márkáért megvette. 1294 július 31-én tanusítja III. András, hogy Tengerdi László és Miklós a Fejérmegyében feküdt bűcsui birtokukat, melyet Tivadar préposttal ennek bogodi jószágá fejében elcseréltek, az esztergami káptalannak egy margitszigeti torony és várért cserébe adják.

Tivadar 1295 április 28-a óta választott győri püspök, de utóbbi minősége mellett egyelőre még fejevári prépost és királyi alkanczellár is maradt; 1297 óta valóságos győri püspök¹ és ugyanazon évi június 11-e óta megszűnik alkanczellár lenni. A fejevári prépostságban és az alkanczellári hivatalban követi őt a szintén fejevármegyébéli (bieskei) Batand fia Gergely, utóbb esztergomi érsek. Tivadar pedig 1304-ben halt meg mint győri püspök.

10. János (1288—1289).

Midőn IV. László 1288 október 28-án az erdélyi püspököt azon tizedek birtokába visszahelyezi, melyeket tőle Borsa nb. Kopasz Jakab ugoesamegyei főispán elvett vala, említi, hogy az ügy elővizsgálatával Gerendi Péterrel együttesen János szebeni prépost is meg volt bizva; 1289 május 28-án pedig tanusítja Monoszló nb. Péter erdélyi püspök, hogy azon békebirák soraiban, kik a gyulafejevári káptalan és a megyesi lelkészek között a tizedekre vonatkozó viszálykodásokat közvetítették, János szebeni prépost is ott volt.²

11. Walbrun dekán (1302—1336, 1342).

1302 szept. 25-én arról értesülünk, hogy Hermányi Pétert hermányi lelkészszé választották és Walbrun szebeni dekán Péter ifjúsága miatt e választást nem akarta megerősíteni, a mit később azonban mégis tett.

Hogy e dekán tagja a szebeni káptalannak,³ bizonyítja az illető okmánynak azon passusa, hogy Péternek megválasztatását „coram confratribus suis ipsius capituli Cybiniensis“ helybenhagyta. 1322 aug. 21-én dekán és szelindeki plebános, mely minőségben Szebenben a szebeni káptalannal és az összes szebeai szász megyével együttesen Károly királynak a kerezi apátság számára kiállított okmányát hitelesíti. 1336 nov. 30-án utóljára dekán és szelindeki plebános. A szelindeki, minden szentekről nevezett kápolna számára

¹ Feltűnő, hogy Pray Specimen hierarchiae hungaricae című művében őt Tamásnak nevezi, a mi valószínűleg arra vezetendő vissza, hogy Pray bizonyosan csak e püspök nevének rövidítését: Th-t találta s ezt Theodorus helyett Thomas-nak vette.

² Fejér V. 3, 408. Urkundenbuch I. 16).

³ Mert pl. Rajnald, ki 1282 decz. 10-én szelindeki plebános és a szebeni kerület dekánja (Urkundenbuch I. 144. 239. 240.) valószínűleg nem az.

1342 nov. 8-án kibocsátott búcsúlevélben olvassuk, hogy Walbrun e levelet kieszközölte, csakhogy e passus hitelessége nem egészen megbízható, mert a „pro Walbruno“ vakarás után van beszurva.¹

12. Gizelbert dékán (1309).

A gyulafejevári káptalan és egynéhány száz esperesség között Gentilis biboros főügyésze előtt 1309-ben tárgyalt pörben Gizelbert „decanus Viniensis“ is fordul elő; hogy ez nem más, mint a „Cibiniensis“-nek a ferdítése, kitűnik az 1309 okt. 20-án kiállított okmányból, melynek erejével Gizelbert „decanus Cybiniensis“ V. Kelemen pápának 1309 márczius 28-án kiadott okmányát hitelesíti.²

13. Miklós. (1321.)

1289. után a szebeni prépostok sorozatában oly hézag van, mely csak 1321-ben van némileg kitöltve. Egyáltalában úgy találjuk, hogy e sorozat, ellentétben az Arpádkorival, a 14-ik században nagyon fogyatékos; hozzá járul az is, hogy, míg a 14-ik századbeli erdélyi világi tisztviselőket legnagyobb részükben meghatározhatjuk, addig a mennyiségileg alig számot tevő szebeni prépostok családi viszonyairól majdnem semmit sem tudunk, mert a róluk ismert esekély anyag meghatározásukra nézve nem szolgáltat elég támpontot.

A XIV-ik század első ismert prépostja bizonyos *Miklós*, kivel 1321-ben találkozunk. A mit felőle tudunk, csak arra szorítkozik, hogy erőszakos ember volt. 1321. július 5-én t. i. arról értesülünk, hogy Szeben városa és plébánosa a csanádi s nagyváradi püspökök előtt arról panaszkodik, hogy Miklós szebeni prépost a szebeni plébániát nagyon károsította és jogaiban esorbította, minek következtében ügyüket végleges döntés végett a pápához irányítják.³

14. Tamás. (1324—1338).

Boleszló esztergami érsek Szelindek melletti tartózkodása alatt 1324. auguszt. 20-án káplánját *Tamás* szebeni prépostot esztergami kanonokká nevezi ki, helyt adván neki a karban, szavazatot a káptalanban és a legelső üresedésben lévő javadalomra való jogot.⁴

E prépost előtörténete ismeretlen. II. Tamás esztergami érseknek a káplánja 1312. márczius 8-án ugyan egy bizonyos Tamás⁵

¹ Urkundenbuch I. 225. 367. 439. 482. II. 3.

² Urkundenbuch I. 247. 295.

³ Fejér, VIII. 2. 301.

⁴ Anjoukori okmánytár II. 155.

⁵ Knauz II. 657.

de hogy ez a mi prépostunkkal azonos volna, nem merjük állítani. 1328. márczius 13-án megparanesolja a király a gyulafehérvári káptalannak, vizsgálja meg, vajjon van-e Tamás szebeni prépostnak, illetőleg prépostjának bizonyos vizaknai sóaknára alapos birtokjoga? A káptalan erre ugyanazon évi május 8-án jelenti, hogy a prépost a sóaknának jogos birtokosa, mire a király 1330. márczius 23-án Tamás prépostnak egy erre vonatkozó megerősítési levelet állít ki. 1330. május 30-án e Tamás az erdélyi (gyulafehérvári) káptalan kanonokja; utoljára 1338. április 16-án merül fel, mely napon az erdélyi káptalan a Vizaknára vonatkozó fennebbi okmányát átírja; akkor is e káptalan kanonokja.¹

15. Keresztély dekán. (1349.)

Keresztély szebeni dekán, nagy-csúri plebános és az esztergami érsek bírása és helyettese a szebeni káptalannal együttesen 1349. június 16-án a sellemberki és nagydisznódi lelkészek között bizonyos pört dönt el.² Abból, hogy az ítéletlevélben a „totumque capitulum Cybiniense“ kifejezéssel él, arra következtethetünk, hogy e káptalan tagja volt.

16. Pál fia Pál. (1358—1373.)

Az egri káptalan tanusítja 1358. aug. 9-én, hogy a Nagymihályi család valamely birtokperének megvizsgálásával többek között Pál szebeni prépost és udvari káplánt bízta meg.³ 1359. december 11-én ugyane prépost arról panaszkodik, hogy őt a nagysinkai szék németjei a prépostfalvai birtokban háborgatják; ez ügy addig húzódott, míg Lajos király az erdélyi káptalant 1364. aug. 7-én felhívta, hogy a prépostot a vitás birtokba statuálja.⁴ 1366. október 29-én egyike azon bizottsági tagoknak, kik Péter alvajdával a király számára fizetendő adók kivetésével megvannak bízva⁵ 1368. febr. 12-én kinevezi őt a pápa tiszteletbeli káplánjává és akkor arról értesülünk, hogy atyja is Pál volt; 1373. márcz. 26-án knini választott püspök; ugyanazon évi május 16-án megerősíti őt a pápa ez állásban, de még azután is nevezi őt 1373. július 10-én szebeni prépostnak.⁶ Knini püspöki állásban találjuk őt 1373-tól 1388-ig.

¹ Fejér VIII 3, 412. 473. VIII. 4. 349. Urkundenbuch I 435.

² Urkundenbuch II. 58.

³ Sztárai-okmánytár I. 300.

⁴ Urkundenbuch II. 170 171.

⁵ Teleki-okmánytár I. 148.

⁶ Urkundenbuch II. 404. 756.

17. *Szebeni Márton dekan és prépost. (1373.)*

Bizonyos Márton 1364. szept. 14-én a szebeni káptalan dekanja és nagyesyúri plebános; 1370. szept. 2-án dekan és a hét száz szék egyik képviselője, ki társaival a királynál a landskroni vár mentességi ügyében tárgyal; 1372. április 11-én bizonyos határvillongási ügyben tanu minőségben szerepel: 1372. december 1-én mint dekan és nagyesyúri plebános a nagydisznódi község és Nagyszeben között folyó határpörben választott bíró; 1373. április 26-án értesíti a pápa Lajos királyt, hogy a tőle ajánlott Márton udvari káplán és nagyesyúri plebánosnak az üresedésbe jött székesfejérvári prépostságot nem adományozhatta, mivel azt már korábban betöltötte volt. Ugyanazon évi szept. 3-án írja a pápa Miklós esanádi püspöknek, hogy a szebeni prépostságot, mely Pál prépostnak knini püspökké történt kineveztetése által üresedésbe jött, Szebeni Márton, nagyesyúri rector és plebánosnak fogja adományozni; szeptember 26-án Márton már a prépost, miért a pápa a nagyesyúri plebánia betöltéséről gondoskodik. Márton 1386. május 25-én már nem él. Vagyonának egy részét Nagyszeben városának jótékony célokra hagyományozta.¹

18. *Tamás dekan. (1377–1384, † 1384.)*

Tamás szebeni dekan 1377. okt. 10-én merül fel, midőn János esztergami érsek azzal bizta meg, hogy az Erdélybe kiküldött esztergam—sz.-györgyi prépostnak járó díjakról jelentést tegyen. 1380. febr. 20-án dekan és keresztényszigeti plebános; ugyanazon évi április 22-én mint dekan az egyházi jog licentiatusa; 1384. febr. 12-én Erzsébet királynénak udvari káplánja, mely minőségben Jakab nagyszebeni bíróval együtt Erzsébettől a hazai kereskedők számára bizonyos kedvezményeket eszközöl ki; 1384. december 6-án már nem él.²

19. *Miklós dekan. (1384.)*

Tamás utódjává Miklós feleki plebánost választották, kit Demeter esztergami érsek 1384. december 6-án megerősített. Miután az érsek a megerősítő levelet a szebeni káptalan tagjaihoz ezimezi és levelében kiemeli, hogy néhai Tamás dekan közöttük (in medio vestri) működött³, biztosra vehető, hogy úgy Tamás, mint utódja Miklós a káptalan tagjának tekintendő.

DR. WERTNER MÓR.

¹ Monum. Vesprim II. 217. Urkundenbuch II. 215. 358. 376. 395. 407. 408. 414. 604.

² Urkundenbuch II. 479. 525. 569. 571. 572. 590. 594.

³ Urkundenbuch II. 594.

IRODALMI SZEMLE.

A szépművészetek Spanyolországban és Murillo.

Irta *Ferenczy József*. Kolczsvár. Gombos Ferencz kiadása. 255 l. Ára 3 kor.

Alig hiszem, hogy van ember Magyarországon is, aki a „Murillo“ nevet ne ismerné. És bizonyára nincsen ember, aki, ha csak egy kicsit is utazott vagy olvasott, egy-egy Murillo-alkotást ne ismerne.

De ki sem kell mozdulni a hazából, hogy a legnagyobb spanyol bibliai festőt egy-egy művéből megismerjük, és pedig nem csak másolatokból, hanem eredeti festményeiből is; mert ott van pár értékes és jellemző műve a budapesti országos képtárban. És nincsen nagyobb képes lap, nincsen év, a melyben újra meg újra egy-egy Murillo-képet ne hozna az olvasó közönségnek, a számos szaktudós külföldi képes Murillo-életrajzoktól nem is szólva. A német és olasz gyűjteményekben pedig egész sereg Murillo-kép látható, és aki nem is juthat Madridba és még inkább Sevillába, a nagy Esteban életének és működésének székhelyébe, részint remek másolatokban tuczatszámra megismerkedhetik műveivel.

Murillo olyan világraszóló, istenáldotta lángész, hogy hirneve nem *egy* szük hazára, nem *egy* bizonyos időre szorúl, hanem az egész művelt világ előtt és (emberileg szólva) örök időre ismeretes.

Ismerjük és szeretjük és csodáljuk annak előtte, mielőtt ennek kifejezést adtunk volna magunk előtt, szóval: mielőbb tudatára ébredtünk volna annak, hogy Murillo nekünk, a számunkra is létezett és létezik.

Murillot tehát ma már nem lehet „felfedezni“, mint a hogy Homeros, Shakespeare, Michel Angelo vagy Napoleon neve és szelleme oly ismeretes, mint a saját hazánk története (sőt némelyek előtt biz az utóbbi kevésbé ismeretes). De éppen azért, mert oly kiváló nagy alak, érdemes ránk nézve, hogy újra és újra állítsuk fel alakját, rakjuk össze működésének mozaik-részleteit.

Ferenczy József dr. oly fényes tollú író, oly gazdag nyelvezetű „európai“, hogy bátran hozzá foghatott ahhoz, miszerint oly nagy nevet tollára véve, a magyar közönséget „Murillo“-jával megörvendeztesse. Mert bizony nem valami nagyon sok az, a mit eddig a spanyo-

lok nagymesteréről magyarul irtak. Néhai *Ormos Zsigmond*, a műértő főispán, aki sokat utazott és sokat tanult s akinek párját ritkító szép magánképtára is volt, 1865-ben az Esterházy-féle képtárról irt igen értelmes és értékes műtörténelmi munkájában kis életrajzot ad Murillo képeinek ismertetésével. A „Figyelő“ 1873-ban hozott egy nagyobb tanulmányt Murilloról; a „Magyarország és a Nagyvilág“ 1876-ban egyet, 16 képpel. *Pulszky Károly* meg „Az országos képtár kiválóbb művei“-ről irt tanulmányában (1878) szintén foglalkozik Murilloval. *Pasteiner Gyula* az ő „Művészetek története a legrégebb időktől napjainkig“ című mindenképpen gyönyörű, nagy és több száz ábrával illusztrált, 1885-ben megjelent művében természetesen Murillót is méltatja (698—702 old.) kellőképen. És *Pekár Gyula* csak az imént megírt művében Spanyolországról sem hagyhatta ki e naps ország büszkeségét. De ezeken kívül nem igen tudnánk még valakit, aki a spanyolok e nagy mesteréről magyarul írt volna. Festőművészeink közül persze nem egy látogatott el Spanyolországba. *Wagner Sándor* egy egész képsorozatban ismertette meg a szép országot.

Ferenczy dr., aki földrészünk szép darabját beúta, aki idegen nyelvek értésében és elsajátításában valóban excellál s így szinte minden európai nyelvű irodalmat az eredeti idiomában ismerhetett meg, már ebből az okból is hivatva volt és van ilyen mű megírására. De a saját szépművészeti ismeretei, meg az a nagy és ritka adomány: a lelkesedni tudás is egymaga nagyon alkalmassá teszük őt, egy-egy művésznek és annak művei bemutatására.

Ferenczy könyve két részre oszlik; s csak a második rész foglalkozik Murilloval. Az első és terjedelmesebb fele könyvének „A szépművészetek Spanyolországban“ címet viseli; de nem csak a spanyol szépművészetek történetéről szól, hanem, a kis könyvhez és céljához mérten, talán nagyon túlterjeszkedő módon tárgyalja annak általános lefolyását, a legelső időktől fogva.

Minden egyes fejezet a kilencz első között szép és tartalmas; de azt a benyomást kelti, mintha minden egyes ezikk külön időben lett volna írva és nem is ebbe a könyvbe szánva; bár fényesen bizonyítja gazdag tudását, egy általános, csakis a szépművészetekről szóló műben inkább helyén. valóok lettek és hatottak volna. Szellemesen fejtegeti benne a vallás szerepét és befolyását a szépművészetre; persze a katolikus vallást, mint a mely valóban „ösztönt és impulzust adott a világ legszebb műremekének létesülésére, nagyobb szolgálattal tett az emberiség intelligenciájának (inkább talán: kedélyvilágának nemesbítésére?) mint a világtörténelemnek minden eddig ismert nagy eseménye“. Megemlíti az egyházaknak a tudományok fejlesztésében is szerzett eredményeit; a földrajzi viszonyok befolyását a művészetekre; az értelmi munkásság különbségének nyilvánulását északon és délen; az Amerikában megszülemllett villamosságot, Angolország gőzgépeit, a

németek tudományosságát, az olasz művészetet, a jellem és modell különbségét a különböző földrészekben. Elmélkedik a költészetéről, mint a spanyol szépművészet leggazdagabb ágáról; Spanyolországról, mint a költészet hazájáról. Csillámlóan fejtegeti a spanyolok eposköltészetét, románczeit, lovagregényeit, drámaköltészetét; a római és gót épületek maradványait, a román stíl emlékeit, a renaissance építészetet Spanyolországban, a miből ki-kilátszik, hogy nemcsak könyvekből, mint sok historikus és aesthetikus teszi, hanem a saját nézése, utazásai és megfigyelése révén ítéli és esodálja a csodaszép remekeket. Jellemzi a spanyolországi arab mivelődést és ennek emlékeit. Ir a spanyol plasztikai művészetéről és végre a spanyol festészet kezdetéről és tovább fejlesztéséről egész Velasquezig, a ki Madridban a fiatal Murillonak oly jóságos tanácsadója és segítője lett.

Az öt következő fejezet, a második rész, egészen Murillonak van szentelve.

Murillo életéről alig tudunk valamit és igaz, hogy „művei képezik élettörténetét“. Élettörténete elvész az évszázadok homályában, nevének fénye azonban az időkön keresztül ragyog, mint a képirás egyik legdicsőbb nagymesterének.

Ferenczy szorgos szeretettel összehordott szinte minden elérhető adatot Murillo életéről és működéséről, a ki született 1617-ben, meghalt 1682-ben és közel 500 festményt (de egy rézmetszetet is) hagyott hátra. Murillo mint Kant, Schiller, Petőfi is, sohasem hagyta el hazáját, soha külföldön nem járt. Csak a saját lángesze sugalta őt és a maga nemében felülmulhatatlan tökélyre vitte. Eleinte kissé durvász, életének utolsó éveiben kissé édeskessé vált festésmodora java férfikorában alkotta a *legtökéletesebb* műveket, melyeknek legkiválóbbjai — 22 — most is működésének főhelyén: Sevillában vannak meg eredetiben s egy pár közülök még negyedfélszázad múlva is eredeti helyükön, a hol s a melyek számára Murillo festette. Ferenczy abban a ritka szerencsében részesült, hogy láthassa, s *ott* láthassa, a hol a nagymester alkotta, és rajongva írja le benyomásait.

Murillo egy-két képe, mint még pár más kiváló szellem hatalmas alkotása, a fogékony lélekre szinte úgy hat, mint egy nagy esemény, például úgy, mint mikor az ember először látja a tengert. És ilyen elemi hatást gyakorolhatni, még a tudatlan laikusra is, éppen csak a valóban nagyok kiváltsága. Mert bizony sok világra szóló híresség előtt állva, azon csodálkozunk el, hogy hol marad a várvárt benyomás, mely felragadna a magasba? — Csalódunk nem egy hirdetett nagyság szemlélete után. A Guido Reni Beatrice Cenci-jével, a Holbein „Krisztus kígyonyolása“-val, Dürer sok nyakatekert alakjával, a Tizian egy-egy nagyon is elhízott Venusával, a Donatello Gattamelata lovas szobrával így jártam én (és velem talán sok más). De milyen mélyen megkapott egy csapásra, megrázott, örökre el nem

múló csodálattal és áhitattal Domenichino Szt. Jeromos áldozása (la Comunione di S. Girolamo). — Csak később tudtam meg, hogy Nicolas Poussin ezt a fenséges képet a festészet legnagyobb alkotásának nevezte el. Ez a nagy kép úgy beleégett a lelkembe, hogy mindig oly tisztán és színesen látom magam előtt, mint abban az első pillanatban.

Ferenczy így rajong Murilloért. Azért választotta tanulmánya tárgyául ezt a dicső alakot, azért zarándokolt a nagy művész szentelte helyekre. És persze mint minden szerető lélek: kissé tulozza is bálványának kiválóságait, szinte a világ legeslegnagyobb festőművészt látja benne, aki még a jó száz évvel előtte élt isteni Rafellot is túlszárnyalta volna.

Nehéz és kényes feladat két nagy korifeust egymással mérlegelni és hasonlítani össze. Mert ha egyben másban léteznék is hasonlatosság köztük: két oly nagy és önálló alkotó, irányadó mester, mindegyik külön kimagasló káprázatos egyéniség, még a hasonló vonásokban is rengeteg sok árnyalatban különbözik egymástól.

A rubint az opállal, a rezeda illatot a jáczintéval összevetni, meddő dolog lenne. Rafael, aki majdnem csak fél annyi ideig élt és dolgozott, mint Murillo — amaz 37, emez 65 évig — rövid életében egy egész világot alkotott műveiből. Az ő lobogó lángszelleme nem ismert határt a művészetnek felfedezett tárgyak terén és a mint Lübeck oly szépen mondja, „épp oly nagy volt ünnepies, symbolikus, mint merész mozgalmas történelmi képeiben; éppoly tökéletes a keresztény motívumok méltóságteljes kivitelében mint az antik mythologia bájos felelevenítésében“. Azonban nagy hiba volna a művészt arról itélni meg, hogy *mit* és *mennyit* alkotott; csupán csak arról kell itélnünk: *hogyan* alkotott.

Ha Rafael valamelyik festményéből egy alakot vagy akár csak egy kezet kivágnának és műértőnek mutatnák: az rögtön ráismerne belőle a *nagy* festőre. Ha Goethe soha egyebet, mint Faust ot meg nem írta volna (pedig a tárgy nem is az ő alkotása) mégis örökké zengene neve a halhatatlanokéi közt. Ha Murillo soha egy jóízű humoros utcajelenetet, soha genre- vagy arcképet nem festett volna, s csak is például a sevillai San Jorgé de la Caridad kórház számára a könyörületességről szóló remekeit, vagy csak a Mária-fogantatását rajzoló képeit, vagy csak a Madonnáit: tündöklő neve ragyogása eltartaná mégis az idők végeig.

Ferenczy igen érdekesen írja le Murillo nagy alkotásának egyes tárgyait; a madonnákról — és nemcsak a Murillo madonnáiról — egész gyönyörű kis tanulmányt ad. Murillo 39 madonnát festett, de csak 5 mater dolorosát. Talán könnyebb is ígérő szép fiatal anyát festeni, mint egy fia halála által agyonsújtott női alakot. A hány híres mater dolorosa festményt csak láttam — s azt hiszem, hogy

mindegyik nagy mesterét láttam, egy párt eredeti képen, egy párt meg kitűnő másolatban — mindegyik *nagyon ifjunak* tünteti föl Máriát. Ha a Szent Szűz képét a kisdud Jézussal karján mint gyermeklányét festik, azt nagyon kedvesnek és meghatónak találom. De a 33 éves Krisztus kesergő anyját egy *fiatal* nő vonásaival csodálni nekem lehetetlen, mikor legalább 50 éves asszonyról van szó. Keleten a lányok persze 12 éves korukban mehetnek már férjhez; de 30 éves korukban már is elhervadtak, megvénültek, mint nálunk az ötven évesek.

A Murillo mater dolorosaiban is megvan ugyan a fájdalom, megrendítően kifejezve, de a kor nincs meg. Talán félték a festők, hogy vétkeznek a Szent Szűz előtt, ha egyszer öregebbnek is tüntetik fel; hasonlóan a mai festőkhöz, akik a vénülő királyokat természet-hiven, felséges nejükét pedig későbbi korokban is oly fiatal vonásokkal látják el, hogy a „királyi pár“ úgy hat, mint... apa és leánya.

Behatóan ír Ferenczy a Murillo genre-, gyermek Jézus- és a Krisztus-képeiről, pár könnyű vonással érdekfeszítően ecsetelve a Caracci, Reni és sok más nagy festő hasonló alkotását.

Az utolsó fejezetben közli Murillo végrendeletét is, amely az egyetlen létező „document humain“ Murilloról. Ebben is látszik, hogy a nagy spanyol a Mária- és Krisztus-kultust nemcsak mint művész szolgálta, hanem mint boldogan hívő emberfia mélyen át is érezte. Örököséitől követelte, hogy lelkéért 400 csendes misét mondassanak...

De mindez számos más fölülte érdekes adattal sokkal jobban olvasható a Ferenczy könyvében, melyben a szerző fényes szóbősége, nyelvgazdagsága, eleven előadása érvényre jut és alig egy pár nyomdahiya (például Mária- és Krisztus-képek hol nagy, hol meg kis kezdőbetűvel vannak szedve, Lionardo da Vinci helyett a 159. lapon *de* Vinci, a Paolo Veronese nevéből egy vessző segítségével 2 név lett) zavarja az olvasót.

Ferenczy József eleven tollal, gazdag tudással, lelkesedéssel, könnyedséggel és buzgósággal már egész kis könyvtárt írt. Bizton reméljük, hogy fényes tehetségével még sok szép művet ír meg a magyar művelt közönség számára.

Előszavában ugyan nem kecsegtet ezzel; ebben az előszavában, a melylyel több pontjánál fogva, sehog sem tudunk egyetérteni. Az a bécsi magyar tudós, a ki azt mondta Ferenczynek, hogy „szobapiktor, nem Murillo kell a magyarnak!“ nem ismeri a magyar viszonyokat. Mert Magyarországon igen sok tudós és laikus szereti, ápolja, terjeszti a szépművészeteket; de még az állam is. Már 1839-ben a nagy Eötvös József alapította a Művészegyesületet. Azután keletkeztek a Képcsarnok-egylet, Magyar Képzőművészeti Társulat, Minta rajziskola és Műiskola. Gróf Csáky Albinné kezdeményezésére életbe lépett a Műbarátok Köre. A jelenlegi vallás- és közoktatásügyi miniszterünk országos mozgalmat

keltett a szépművészeti ismeretek terjesztésére; a műtörténeti monografiák sorozatát megindította és a művészettörténetnek a gymnasiumokban való tanítását is. Ott vannak a Képzőművészeti Társulat tavaszi és téli kiállításai, a magyar Salon tárlatai Budapesten és a vidéken, mely alkalmakkor egész tárczasorozatok jelennek meg a művészetekről. Vannak világhírű művészeink és művésztelepeink. A kormány — mint Ferenczy maga mondja előszavában — majdnem mindén egyes művészettanulmányútra külföldre vágyó magyar tudóst vagy pályázót segít, támogat. Csofálkozunk kell azon is, hogy attól a közönségtől, a melyet *olyan* tudatlansággal és izléssel vádolnak, ugyanakkor azt kívánják, hogy egy művészettörténeti könyvet vegyen meg és olvasson el.

Nem: az előszavához nem tudunk gratulálni Ferenczy Józsefnek. Mint tárgyilagos, higgadt íróit mindig szívesen fogadjuk, mindig örömmel élvezzük szép, gazdag ismereteinek szellemes előadását.

Széchy-Lorenz Josephine.

Az értékelmélet feladata s alapproblemája.

Írta: *Böhm* Károly. Székfoglaló értekezés. Olvastatott a M. T. Akadémia II. osztályának 1900. márcz. 12-én tartott ülésén. Budapest, 1900. 58 lap. Ára 1 kor.

Érdekes, de egyúttal mint az idők jele, figyelemreméltó jelenség, hogy a budapesti és kolozsvári egyetem mindhárom philosophiai professora, mint akadémiai tag, az *ethika* köréből választotta székfoglaló értekezése tárgyát. Ugyanis Medveczky Frigyes „A normatív elvek jelentősége az ethikában (1889)“, Pauer Imre „Új álláspont, módszer és irányelvek az ethikában (1889)“, s végül legutóbb *Böhm Károly* és fenti cím alatt értekezett. Ennél csak az a feltűnőbb, és pedig szomorúan feltűnő, hogy a philosophiai értekezések száma az Akadémiában oly csekély, hogy például az utóbbi 10 év alatt átlag nem esik egy évre egy értekezés!

Böhm Károly értekezése azt a fontos szerepet tárgyalja, a mit az *érték* fogalma a logika, aesthetika, nemzetgazdaságtan, de főként az ethika körében játszik. Szerinte e fogalom valamennyinek szívet képezi, mert mindannyian becsülő ítéletekkel foglalkoznak, s így ennek végleges megállapítását mindeniküknek meg kell próbálniok. Az értékelmélet épp oly általános tana a cselekvésnek, a milyen a megismerésre nézve az ontologia; ismerettan és értéktan fogja képezni a philosophia két alapdisciplináját. Az értéktan vizsgálódási körébe nemcsak az erkölcsi érték esik, hanem az érték tagjainak összessége (gazdasági, társadalmi, pszichikai érték); továbbá az értéktan nemcsak az érték felfogásának keletkezését vizsgálja, hanem az érték megvalósítási módjait is, s bár fontos támpontokat nyújt neki vizsgálódásaiban a lélektan, a döntés alapját a *cél* fogalma fogja képezni.

Az érték forrása az érzésben rejlik, a mely élv- vagy kín-érzés

lehet; az érték-ítélet alapja azon szerepben keresendő, melyet az élvnek tulajdonítunk. A becső itéletek 3, qualitative különböző kategória alá foglalandók, u. m. 1. élvitéletek, 2. hasznossági itéletek, 3. nemességi itéletek. Az emberek értékelése tényleg csak 3 formát mutat, miknek állitmányai: a kellemes, a hasznos, a nemes, s ennek megfelelőleg az etikában 3 irányt észlelünk: a hedonismust, az utilitarismust, vagy inkább energismust és az idealizmust; az első pillantása csak a momentán élvre fordul, a másodiké az egész élettartamot veszi tekintetbe, a harmadik az időn felül álló örök minőséget becsüli. Minden igazi érték forrását a 3-ik értékelési mód képezi. A gyermek értékelése általában hedonikus, a férfiúé utilitárius, a nyugalomra hajlott érett elméé idealistikus. A nemesség minden érték logikai föltétele, mert minden más érték fogalma a nemesség fogalma nélkül hiányos s e hiányt csak az utóbbi képes pótolni, — ez áll az élvezetre, ez áll a haszonra. Absolute értékes csak az, a mi a maga értékét ismeri: az öntudat, az *Én*, — az öntudat, minden érték abszolút föltétele. Legfőbb értékek azért mondjuk, mert intelligentia, szellem. Az ént első sorban a maga nélkülözhetetlensége tanítja a saját becsére, másodsorban pedig rangfokozata, — az intelligentia a fejlődés sorában a legmagasabb, a szellem uralma a legfőbb fok. A kosmosban meg van a maga szerepe az élvnek, meg a haszonnak, — de végső bírónak csak az szerepel, a ki az élvét érzi, a hasznot megérti s önmagát becsüli, a szellem.

Miféle mértékkel állapítja meg az öntudat az élv és haszon nemességi fokát vagy dignitását? A kérdés megoldását a magunk tevékenységeinek értékeléséből kell merítenünk. Ösztöneinket két csoportba oszthatjuk, u. m. fentartó és kifejtő ösztönökre; ez ösztönök vagy a coordinatio vagy a subordinatio viszonyában állanak egymáshoz. Az hát a kérdés, mily mérték szerint állapítja meg az öntudat az ösztönök nemességi értékét? Minthogy az intelligentia a legnemesebb, minden más ösztön értékre nézve alatta áll; továbbá a fentartó ösztönök kvalitásra nézve mind csekélyebb értékűek a kifejtő ösztönöknél. A mi a tárgyak fontosságát illeti, legfontosabbak az anyagi szükségletek, tehát azok, a melyek leghasznosabbak, legnemesebbek pedig a szellemi szükségletek. A salakíz az *Én* felszabadításával párhuzamosan fogy, s minél jobban járul valamely eszköz az *Én* felszabadulásához, annál magasabb az értéke. A cselekedet nemessége az értelmi tartalomtól függ, melyet megvalósít. Önelhatározással szolgálni az intelligentiát, tehát szabadon engedelmességni a világszellem szózatának, — ez azon ideál, mely a legjobb lelket mindenkor hevít!

Körülbelül ez a Böhm értekezésének gondolatmenete, ezek vizsgálódásának főbb eredményei. Ez értekezés komoly, tudományos dolgozat; benne a tudás és elmélkedés legmélyebb határait érinti a szerző, s az érték problémájának oly világos és szabatos megfjtését adja, mely e fontos fogalmat ki fogja emelni eddigi ingatag állapotából s a

normatív tudományok szilárd alapjává teszi. Hogy a philosophia legnehezebb problémái körében otthonosan mozog, hogy a kérdés teljes irodalmát ismeri s az egyes gondolkozóknak idevágó nyilatkozatait mindenütt kellő kritikával kíséri, hogy általában semmit se fogad el készen, hanem előbb mindent megvizsgál, megbirál, — mindezeket Böhmnél talán nem is szükséges külön megemlíteni.

Rácz Lajos.

Csiky Gergely élete és művei.

I. A proletárokig. Irta: *Janovics Jenő dr.* Kolozsvár, 1900. 8° 243 l.

Csiky Gergely életével s munkáival egész terjedelmükben eddig elé még senki sem foglalkozott s innen van, hogy a nagy közönség, a mely alkalom adtán igazi leki örömmel élvezi az ő művészi alkotásait, magát a művészt nem ismeri, sem annak gazdag lelkivilágát, mert egyéni nagyságának alakját még nem domborították ki előtte úgy, mint más jeles íróét. E hiányt van hivatva pótolni Janovics munkája. Mivel magam is szeretettel foglalkozom nagynevű földim műveivel, annál inkább érthető örömem és érdeklődésem, a melyekkel Janovics könyvének az olvasásához fogtam.

Csiky Gergely nemes örmény-családból született Pankotán (Arad-megye) 1842 deczember 8-án. Atyja művelt és a szépirodalom iránt fogékony lelkű ember volt, a ki fiai számára készített napló jegyzeteiben úgy önmagának, mint Gergely fiának hű gyermekkori képét adja. Érzésben és gondolkodásban egyaránt magyar volt; kiválóan szerette a színpadot is, mely hajlamát fia azután fokozódott mértékben örökölte.

A szülői házban nyert gondos nevelés után 1851-ben az aradi nagygymnasiumba került Gergely, a hol a hazafias szellemű minoriták a Bach-uralom daczára is hamisítatlan magyar szellemben tanítottak. Első szárnypróbálgatásai is erre az időre esnek, de azért nem ezen zsenge kísérletek, hanem inkább éles esze és vasszorgalma által vonta magára a figyelmet. Középiskolai tanulmányainak kitűnő bevégezése után saját hajlamait követve, meg azért is, hogy minél hamarább segíthessen özvegyen maradt édes anyján és árva testvérein, belépett a temesvári papnevelő-intézetbe. Itt a seminárium esendes falai között hamarosan átalakul a Gergely gyerek. Csak tanulmányainak él és diák-kori ábrándjait teljesen levetkőzi. 1861-ben már a fővárosi központi papnevelőben találjuk, a hol kitör belőle visszafojtott vágya és szorgalmasan dolgozik az intézet „Magyar egyházirodalom iskolá“-jában. Majd püspöke, Bonnáz Sándor ajánlatára a bécsi Augustineumba kerül s ott tölt el mintegy negyedfél évet szorgos papi tanulmányok közepette, s úgy látszik, mintha a szépirodalomról már teljesen lemondott volna. Ezen félévi nyugodalmas segédlelkészkedése után főpáztora a temes-

vári gymnasiumban rendeli be a hittan tanítására, majd pedig a semináriumban az egyházjogot és történelmet adta elé.

A lehető leggyorsabban haladt előre pályáján s így eshetett meg vele az a félig-meddig komikus dolog, hogy egykori gyámja és egyzersmind nagybátyja Csiky Ignác, szintén előtte tette le a plebánusi vizsgát.

Ezen új állásában már az irodalommal is melegebben foglalkozik, s a mellett, hogy több egyházi munkát ír, Marosi Gyula álnév alatt a „Fővárosi Lapok“-ba is dolgozgat s három évig a „Csanád“-ot is szerkeszti. Egyetemi tanár akar lenni, titokban szindarabokat írogat, kiformalja „Vad ember“ cz. regényét, a mely épen úgy, mint két kötetben megjelent elbeszélései: „Az életből“ és a „Fényképek“, még nem igen vallanak rá a későbbi drámairóra.

Az a nagy írói vágy azonban, a melyet Csiky lelkiismeretesen betöltött papi hivatásából kifolyólag annyi időn keresztül el tudott nyomni, mind nagyobb és nagyobb erővel jelentkezik és ő végre is engedve ennek, 1873-ban püspöke engedelméből a fővárosba megy, hogy ujságíró legyen.

„Itt Pesten — mint ő maga írja — meglehetős mogorván és félvállról fogadtak. . . . Meglehetős kietlenül és ridegen érzem magamat, úmbár mostani hivatalom tetszik s az életmód ellen sem volna kifogásom“.

Ilyen kínos vergődésen megy át Csiky Gergely. Nem tud határozni. Szeretné ugyan a nyűgöt levetni magáról, mely tehetségének nem enged szabad folyást, de még fél a következményektől is. Az ábrándos, önmagával küzködő ifjú így lett férfúvá. Harmincz éves már, — oly idő, a melyben végre is határoznia kellett sorsa felett. Az 1874-ik év nyarán tehát, hogy véget vessen bizonytalan és nyomasztó lelki állapotának, tehetségének kipróbálására megírja „Jóslat“ cz. mesedramáját. Az akadémia ítélete szigorú volt ugyan, de mégis figyelmet keltő, a közönség pedig úgy a fővárosban, mint Temesvárt nagy lelkesedéssel fogadta a drabot.

A várva várt siker meg volt tehát. A Jóslat hírnevet és jó barátokat szerzett Csikynek a művészvilágban.

Ezután már határozottan az irodalomnak szenteli magát. Egymás után jelennek meg „Janus“, „A Mágusz“ és az „Ellenálhatatlan“, a melyeket nemcsak a közönség, de a kritika is nagyobb tetszéssel fogadott. Így Csiky rövid idő alatt elismert színműíró volt s a mi fő, napról-napra tökéletesedett.

A nagy munka azonban kimeríti, régi szívbaja újra előveszi s így kénytelen egyházi előljáróitól szabadságot kérni. Meg is kapja. Üdülése alatt véglegesen elhatározta, hogy odahagyja temesvári tanszéket és állandóan Budapestre költözik. Célját szerencsésen eléri s már 1878. októberében a fővárosban találjuk, a mely az eddigelé meglehetősen elzárt körben élő íróra nézve igazi életiskola volt. Belátja eddigi

fogyatkozásait s hogy azokat alaposan pótolhassa, nemsokára Párisba utazik, hol személyes tapasztalatok alapján igyekszik megismerkedni mindazzal, a mire a modern társadalmi színműíróknak szüksége van.

Ezen párisi tartózkodás döntő hatással volt Csiky írói egyéniségének a kialakulására. Most tudta már, mely irányban kell haladnia, megismerte hát a nagy világ s a még csak kialakuló magyar társadalom rejtett útait, bepillantott annak titkos bűneibe s éber szeme csakhamar fellelte azokat az alakokat is, a melyeken művésziesen bemutathatta majd mindazt, a mit ostorozni, vagy a mit magasztalni kellett.

A neve ünnepeelt volt, az irányadó körök tárt karokkal fogadták, a kiadók versenyeztek kéziratáért, szóval elérte már mindazt, a minek hiányát még csak pár évvel azelőtt is oly annyira érezte.

Eddig tart Csiky pályafutásának első fele. A már kialakult drámairót s annak további munkálkodását a második kötetben fogja bemutatni a szerző.

Bevezetésképen főbb vonásokban tárgyalja még a szerző a magyar dráma fejlődésének különböző irányait is egészen Csiky Gergely föléptéig. Ezen hiányos résztől eltekintve, előadását mindenütt meleg érzés kíséri. Egy némely helyen lélektani alapra iparkodik helyezkedni s így magyarázza az eseményeket. De a dolgok mélyébe, hol nem érzi a talajt elég biztosnak, nem mer behatolni s innen van, hogy a tárgyalás menete nem egyöntetű. Már-már azt hiszi az olvasó, hogy a szerző beletalálta magát a kellő mederbe, a mikor ismét félénken és bizonytalanul halad tovább. A legnagyobb hibája, hogy az anyagot nem csoportosította annak természeté szerint, a mely szétszórtság míg egyrészt az olvasóra nézve fölötte fárasztó, addig magát az író ismét-egyrészt az olvasóra nézve fölötte fárasztó, addig magát az író ismét-egyrészt a keveri és sokszor igen szép gondolatai sem érvényesülhetnek. E mellett nagy keretet is választott, de ezen belől az eseményeknek csak egy része van kidomborítva, a másik rész elmosódik. A kidomborított részek azonban szépek és tanulságosak s elismeréssel adózunk a szerző tehetségének és lelkiismeretes szorgosságának. Különösen pompás részek, a hol Csiky drámairói egyéniségét rajzolja meg s egyik-másik még kezdetleges munkáját méltatja.

A fent említett fogyatkozások azonban a különben jeles munka előnyeivel szemben csaknem egészen elenyésznek és így biztosan vehetjük, hogy a következő részben a szerző már sokkal othonosabban fogja érezni magát.

Örömmel várjuk a második kötetet.

Dr. Gombos Albin.

KÜLÖNFÉLÉK.

Kolozsvár városi rendszabályok 1646-ban.

A kolozsvári régi kádár ezéh az Erdélyi Múzeumegyletnek adományozta ezéhládáját, jelvényeit és íratait, melyek között egy városi rendszabály is volt 1646-ból, nyomtatásban. Ez érdekes rend-

szabályokat a végből hozta a város tanácsa, hogy az Úristen sok esapással (szűk esztendő, háború, dögvész) látogató haragjának kiengesztelésére megrendszabályozza a czéhek lakmározásait, eltiltsa a legények és mások farsangolását, az álarczos meneteket, tánczolászt, szánkázást, muzsikálást, az asszonyok konty nélkül járását stb. A rendszabály egy lapon, két hasábosan van nyomva s keretbe foglalva. Az eredeti írásmódot megtartva közöljük, mint érdekes cultúrtörténeti adalékot Kolozsvár történetéhez.

VARAS VEGEZESI. M.DC.XXXXVI. II.IAN.

Mellyeket minden ez városnak lakosa, ha nem maga jó indulattya-ból, az megh irt poenákat alát, meg tartani köteles, Istennek tisztességére.

LATVAN AZ VR ISTENNEK BÜNTETŐ ES RAYTVNK LANGALO SÓT VGYAN EMÉSZTŐ TŰZÉT ÉS OSTORÁT, HOGY SE HEGYEINKNEK SE MEZEINK-nek úgy áldása nintsen, ménnáját el vötte, annak felette az fégyver szegény hazánkban mind télben nyárban fen forogh, és az dögis nem tsak marháinkat, hanem magunkatis emészt, fogyat, Ezeket hiszszük, hogy az köztünk uralkodo és meg nem szünő, ISTEN ellen valo büneink méltán hoszták reánk. Tetszet azért, tisztünk szerént mindeneket jó DISCIPLINA és vigyázás alá vegyünk. Végesztünk annakokáért ilyen módot, mind az Czéhesek s- mind Calandosok és mind az iffiúsagnak ceremoniájoknak peragalásaban meg tartatni. Kit ha valamely Czéh avagy Calandos meg nem tartana, minden engedelem nélkül az az Czéh s- Calandos 25. forinttal immediate és irremissibiliter meg büntetessék; ha pedig privata persona: személy válogatás nélkül tíz forinttal mulattalassék.

1. Mivel hogy az Czéhek az ő ceremoniájokat szokták agalnia az Innepeken, úgy mint, Czéhbeli Atyákat, Czéh-mestereket választván, tisztességes lakodalom nélkül nem szokot lenni, mely az szép egyességnek és szeretetnek jele; ebben magokat úgy viselleyek, mód nélkül valo részegség tilalmas legyen, kiből gyakorta öszve veszés, szidalom és háboruság, szokot következnie. Az Czéh háztól mikor el oszlanak, zaygás, kiáltás, szitkozodás és háboruság nélkül minden személy házához és szállására mennyen. Eggyik Czéh az másik conversatioiában magát ne elegyitse. Mert szükség hogy, (ha Atyák) az fiaknak s-iffiúsagnak jó példa adók legyenek.

2. Az Iffiúsagot, úgy mint az a hetibéres és esztendősz legényeket, inasokat, meg intsék, hogy az ő szokot külső ceremoniájoknak peragalását el hadgyák, útszákon, piaczon, azt ne hordozzák és ne celebrallyák. Mind azért tisztességes és Isten szerént házban annak véghez vitelét megh nem tiltyák, minden idegen magok fel öltözéseken kívül.

3. Mivel hogy az város nem tsak tellyességgel Czéhből áll és Calandosbol, hanem Kereskedő, Kalmari és egyéb rendbőlis. Ezek közzül is ha valaki az fellyül meg irt és meg tiltot edictumot által hágná, az szerint büntetődgyék. Eztis hozzá tevén, hogy senkinek szabad ne legyen fásangolni, se áll ortzában se idegen öltözetben öltözni : Se penig az városban való szánkázás, az fellyül meg irt büntetés alatt szabados ne legyen.

4. Mivel mindenféle szítkozodásoknak is, arról végezet büntetések alatt, tilalma vagyon ; annak is hogy se lakos, se jövevény Aszszony emberek Konty nélkül ne járjanak. Ha kik az ellen vétenének, comperta rei veritate, Biro Uram Tanátsával az poenat decernallya, és az ki plagalást érdemel, plagával, az ki az Kalodát, oda tételevel büntetessék.

5. Aztis 6 Kegyelmek meghirdetessék, se ben az városon, se kívül az hóstátokon, szolgálk, szolgálók, leányok aszszony emberek és egyéb rüdeg legények, öszve valo gyülekezést, lakást, tántzolást, tseledni ne mérészellenek ; se penig senki affélére szállást nékiek ne adgyon. Mert ha ki ad, hat forintal büntetessék. Az öszve gyült szolgálk penig és szolgálók, s-egyéb rüdegségis az Kalitkában tétessék.

6. Mindenféle musicalás az ki ezközzel jár, minden alkotmatossággal az elébbi tilalomban legyen, Isteni ditséreték mondásan s- éneklésén kívül. Vasárnapokon és egyéb innep napokonis, praedicatio alatt senki bort ne adgyon, se penig bé szegezet ayto alatt házánál boron ivokat ne tartson, az réghi büntetés alatt. Afféle emberekis útszákön, piatzon, ne lézzegienek, ne heverienek, hanem à Templumban mennyenek ; Mert ha kit ugy találnek, vigyék az Kalitkában.

7. Mind ezeken kivülis Biro Vram Tanátsával légyen azon, minden szorgalmatossággal ; Az emberek sziveket, elméjeket forditsak az Istennek tiszteletire és engesztelésére, minden 6 szent Felsége ellen való tselekedeteket el távoztatván. Ha kik penig ez ellen tselekednének, azokat jo intéssel, oktatással, ha az nem fogh dorgálással és feddessel igyekezzenek minden jora hozni.

*Oderunt peccare boni, virtutis amore,
Oderunt peccare mali, formidine poenae.*

Három évforduló.

Három nevezetesebb évfordulót ünnepeltek f. év első felében a művelődés és előhaladás, a szellemi szabadság és felvilágosodás barátai és munkásai : az első 300 éves, második csak — 80 éves, a harmadik 500 éves jubileum volt.

A második egy még élő nagy tudósnak, a mai gondolkodók fejedelmének, korunk legtekintélyesebb philosophusának : *Herbert Spencernek* szólt, ki április 27-én töltötte be 80-ik évét ; ez szük

családi és baráti körben folyt le, ha ugyan lefolyt, ha nem csupán léleekben ünnepelték a közeli és távoli tisztelők e napon a kitünő tudóst s adtak hálát az isteni gondviselésnek azért, hogy munkás földi napjait ily sokáig nyújtá, s főleg, hogy oly mélyen engedé őt a lét és tudás titkaiba behatolni, a tudás fájának gyümöleseit izlelni! Legyen e szerény megemlékezés is egy levélke az elismerés azon koszorujában, mely e napon a 80 éves, s még mindig szorgalmasan munkálkodó aggastyán feje felé szállt!

Az *első* ünnepélyt a 300 éves emléknapot február 17-én csaknem ugyanazok ülték, kik a másodikat, csak annyi különbséggel, hogy itt-ott: egy-egy gyülekezetben, egyletben, a szabad gondolkodók egy-egy tanyáján, nyilvános emlékbeszédekkel, előadásokkal is hódoltak azon férfiú emlékezetének, ki 300 évvel ezelőtt, 1600 febr. 17-én a római Campo di Fiorán máglyahalált szenvedett a hit és gondolkodás szabadságáért, a vallásos és tudományos meggyőződés igazságáért, ki pár nappal előbb, február 8-án, büszkén kiáltá oda az őt elítélő bírának: „Bizonyára nagyobb félelemmel hozzátok ti ez ítéletet ellenem, mint a milyennel én azt hallgatom!” Igazat mondott, bírúit elítélte a történelem! ha nevöket nem említi gyalúzáttal, csak azért történik, mert nagyobb büntetésnek tartja számokra a hallgatást, az elfeledést, — mivel ők a legnagyobb bünt követték el, valóságos szent lélek elleni bünt, midőn egy embert, ki telve volt az istenséggel, ki felséges himnuszokat írt az ő magasztalására, csupán azért, mert ezt az Istent nem tudta oly szűk keretek közt képzelni, mint a melyek közé az aristotelesi-középkori világnézet bezárta, hanem őt számtalan napok, számtalan világok urává, kormányzójává tette, — máglyára itélték. Elitelték őt, nem tévelygéseért, hanem lelke merész szárnyalásáért, a magasba, a jövőbe látó tekintetért, oly tanért, mit korában alig egy-kettő sejtett, de a mit az utókor Tycho de Brahe, Keppler és Newton ajkaival teljesen igazolt, de a mihez a római inquisitio alacsony lelkei még nem bírtak fölemelkedni. Ez az elítélés örök halhatatlanságot adott *Giordano Brunonak*; a költő, a bölcész, a próféta koszorúját a vértanúság soha el nem hervaszthatja, hanem örökzölddé teszi azt. Nem az a szobor, melylyel honfitársai 11 év előtt emlékét halála helyén megüstelték, hanem szellemi és jellembeli nagysága teszi őt előttünk örökre emlékezetessé, a tudomány egyik hőségé, a jövő kor egyik mintaképévé!

A *harmadik* emlépünnepély, a mint korra nézve a legmesszebb időre tekintett vissza, a mint az ünnepelt férfiú és alkotása hatásában szinte egyetemes jellegű volt, — a mennyiben századok óta közkinése a művelt emberiségnek és főtényezője az emberi műveltségnek, — úgy lefolyásában is valóságos diszünepélylyé, a kultura manifestatiójává emelkedett. Ez *Guttenberg János* születésének 500 éves fordulója! Emlékezetét széles e világon, hová a világosság sugara elhatott, kegyelettel megünnepelték, de az ünnepélyek központja szülőföldjén, Mainz-

ban, hol szép emlékszóbor is örökíti, folyt le június 24—26. napjain, az egész művelt világ részvételével. Ha tudjuk, mi szerepe van a nyomtatott betűnek: könyvnek és újságnak az emberi művelődés történetében, mily forradalmat idézett elő a könyvnyomtatás feltalálása az ismeretek terjesztése, általánosítása terén, mint vitte be a magasabb emberi rendeltetés szózatát a legalacsonyabb kunyhókba is: a hálaadás érzelmeivel gondolunk e nagy találmányra s arra a férfúra, kit Isten annak eszközéül kiválasztott! *In hoc signo vinces*, — kiáltá az Úr az ő jámbor szolgájának, kit 500 évvel ezelőtt Mainzban életre keltett; *in hoc signo vinces*, kiálltja mindnyájunknak, kiket az igazság és világhosszág munkásaiul kiválasztott. Fény nevére, áldás művére!

Rácz Lajos.

Herman Ottó. „Die Forschungsreisen des Grafen Eugen Zichy in Asien. Dritte Reise Band I.“ cz. a. élesen bírálja a Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazásáról megjelent I. kötetet, a melyet dr. Jankó János írt „A magyar halászat eredetéről.“ A bírálat németül jelent meg, mivel a bírálat alá vett munka is magyarul és németül van írva.

A francia lyrai költészet fejlődése. A francia lyra sajátos és jóformán a XIX. század óta van. De ez egy század alatt hatalmasat hajtott s nincs művelt ember, ki ne vágyna róla egységes képet tudni. A Kisfaludy Társaság juttat hozzá most ehhez. *Haraszi Gyula* a Társaság megbízásából tájékoztatja a magyar olvasót a francia lyra jelenségei felől. *Haraszi* e feladatot nagy szerencsével, azzal a biztos tárgyismerettel, a melylyel a francia irodalom minden fázisát ismeri, oldotta meg. Szigorúan tárgyánál marad és a mit előlegesen a francia lyra fejlődéséről mond, ez is csak a kép egysége érdekében való. A Társaság könyvkiadó vállalata értékes könyvvel gazdagodott. A *Franklin-Társulatnál* jelent meg. Ára 2 korona. Vászonkötésben 3 korona 50 fillér.

A Zenganno fivérek. Regény. Irta *Goucourt* Edmond. Fordította *Szűry Dénes*. A Kisfaludy Társaság kiadása. *Goucourt* műve irány-regény, azt akarja az ifjabb írók előtt feltüntetni, hogy a realizmus az irodalmi fertő talaján nem arathat többé sikert. Ezt a czélt egy kerekded, a megfigyelések végtelen sorának egész raktárával írott történet szolgálja, mely meseszövéseben érdekes, emberi dokumentumai pedig életet lehelnek. Azzal a tökéletességgel és gonddal van irodalmunkba átültetve, a milyent *Szűry Dénestől* megszoktunk. A *Franklin-Társulatnál* jelent meg. Ára 2 korona 40 fillér. Vászonkötésben 3 korona 60 fillér.

A királyi könyvek székely oklevelei.

(VII-ik közlemény.)

- Gál György és Miklós (Dálnok)** nem. I R. Gy. 1644. január 13. XXIII. 3.
- **István (Alsó-Szent-Mihályfalva)** nem. II. R. Gy. Gyulafejevárvár, 1649. aug. 28. XXIV. 185.
- **István (Csomafalva)** lóf. II R. Gy. A ploesti táborban, 1655. július 28. XXVI. 580.
- **István és Márton (Szent-Gericze)** lóf. B. K. Hely nélkül 1630. XVI. 142.
- **István, János, Mátyás és Péter (Zsögöd)** nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605
- **János (Baróth)** lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 6. XXVI. 587.
- **János (Panyit)** lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 570.
- **János és Mihály (Szent-Erz ébet)** lóf. Bn. G. Gyulafejevárvár, 1625. május 17. XIII. 27.
- **János (Szent-László)** gy. B. G. Gyulafejevárvár, 1608. június 10. V. 72.
- **Menyhért (Mogyorós)** gy. B. G. Gyulafejevárvár, 1608. június 10. V. 72
- **Mihály (Csikfalva)** lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 602.
- **Mihály (Szent-István)** gy. B. G. Gyulafejevárvár, 1608. június 10. V. 72.
- **Pál (Málnás)** lóf. II R Gy. Déva, 1649. június 11. XXIV. 147.
- **Péter (Hidas)** lóf. B. G. Gyulafejevárvár, 1608. június 29. V. 55.
- **Tamás (Baróth)** lóf. II. R. Gy. Segesvár, 1650. január 22. XXIV. 308.
- Gálfi Balázs és György (Csik-Szent-Iván)** lóf. II R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 570.
- Ferencz (Magyarós)** gy. B. G. Gyulafejevárvár, 1608. június 10. V. 72.
- **Ferencznek (Martonos) két jobbágyot ad Martonosban** I. R. Gy. Meggyes, 1631. október 29. XVI. 219.
- **Péter (Szabéd)** lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 570.
- Gálffy Istvánnak (Kecse)** u. f. a. Farkaslakán és Csehétfalván két jobbágytelekre, B. Z. Gyulafejevárvár, 1591. június 1. Km. c. 1591: 262.
- **Boldizsár, Ferencz, János és Mihály (Kobátfalva)** nem R. Zs. Maros-Vásárhely, 1607. május 22. IV. 5; — **Literati Ferencz** lóf. B. I. Kassa, 1608. november 22. III.
- Gáspár Bálint (Bikkfalva)** lóf. B. G. Brassó, 1610. január 18. VI. 442.
- **Benedek (Sepsi-Szent-Király)** gy. B. Zs. Gyulafehérvár, 1591. július 8. Km. c. 1591: 329.
- **György (Ilyefalva)** lóf. B. Zs. Gyulafejevárvár, 1583. július 6. I. 73.
- **Imre, János, Máté, Márton és Miklós** lóf. A. M. Fogaras, 1679. február 11. XXVIII. 95.
- **István (Csik-Szent-György)** lóf. II. R. Gy. Kolozsvár, 1655. márczius 8. XXVI. 488.
- **Jánosnak (Szövérd)** u. f. a. Havadtón, kuriával; Kelementelkén, Gyalakután, Bedén, Vadason, Szövérdén, Ákosfalván, Szóvátán, Rigmányon, Andrásfalván, Felén, Sóváradon, levő részjóságaira. B. G. Kolozsvár, 1609. október 18. VI. 406.
- **Mihály és Péter (Csik-Csekefalva)** nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.
- **Mihály (Nagy-Galambfalva)** nem. A. M. Meggyes, 1663. november 1. XXVII. 745.
- **Tamás (Csik-Szent-Simon)** nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605
- Gáspárffy István (Delne)** nem. II. R. Gy. Gyulafejevárvár, 1653. február 1. XXVI. 95.
- Gazda György (Bözöd)** lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban. 1655. június 28. XXVI. 570.
- **János, Márton és Máté (Réty)** lóf. B. Zs. Gyulafehérvár, 1591. január 21. Km. c. 1591: 128.
- **Márton (Komolló)** gy. B. G. Brassó, 1610. január 21. VI. 434.
- Gecsér János (Kovácsna)** lóf. Bn. G. Kassa, 1620. február 29. X. 147.
- Gedő István, Mihály és Pál (Etéd)** lóf.

- B. Zs. Gyulafejérvár, 1591 márczius 28. Km. c. L. R. 1591: 202.
- Geges János** (Felvincz) nem. II. R. Gy. Gyulafejérvár, 1650 április 3. XXV. 118.
- Gegesi György, Péter, Pál és Máté** (Andrásfalva) gy. B. G. Gyulafejérvár, 1608. június 10. V. 72.
- Gegő György és Mihály** (Csik-Jenőfalva) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.
- Péter (Ménaság) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.
- Gelle Márton** (Szotyor) lóf. B. G. Kolozsvár, 1608. április 16. V. 8.
- Gellérd Miklós** (Meggyesfalva) lóf. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 602.
- Gellért Gergely** (Berzova) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.
- Geréb Jánosnak** (Fiatfalva) u. f. a. Feleken, Szederjesen, Kis-Ludason (Fejérm.), Sárdon (Küküllőm.), Fiatfalván az elromlott, de általa újra épített kuriával, Boldogasszonyfalván kuriával, Új-Székelyen, Kereszturfalván, Csekefalván, Timafalván kuriával, Galambfalván, Medeséren, Farkaslakán, Siménfalván, Rugonfalván, Muzsnában, Mogyoróson, Keményfalván, Bethfalván, Fenyédén és Kereszturon levő részjóságaira Bn. G Gyulafejérvár, 1625. augusztus 8. XII. 44.
- Jánosnak és Miklósnak (Szent-Mihály) u. f. a. Szent-Mihályon kuriával, Alsó- és Felső-Benczédén, Firtos-Váralján levő birtokaikra. B. Zs. Gyulafejérvár, 1591. márczius 14. Km. c. 1591: 183.
- Gergely András és Máté** (Bánkfalva) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.
- András (Csik-Szent-Márton) lóf. B. Zs. Gyulafejérvár, 1685. május 7. I. 323.
- András, István és Mihály (Újfalva) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 580.
- György (Szent-Miklós) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 509.
- Imre (Mindszent) nem. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.
- Mihály (Csik-Szent-Imre) lóf. B. G. Gyulafejérvár, 1608. június 21. V. 23.; — Péter lóf. B. Zs. Gyulafejérvár, 1599. július 14. Km. c. 1591: 306.
- Pál (Ménaság) nem. II. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 27. XXVI. 605.
- Péter (Bánd) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 570.
- Gergely v. Kovácsy** ld. Kovácsy.
- Giczi Istvánnak** u. f. a. Mezőbádon (Maros sz.) és Gerebencsen (Torda m.) levő részjóságaira. B. G. Kolozsvár, 1609. október 14. VI. 381.
- Gicsne István** (Gidófalva) lóf. Bn. G. Fogaras, 1616. márczius 16. VII. 151.
- Gocs István** (Kölpény) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 570.
- Gombos György** (Tordátfalva) lóf. R. Zs. Fogaras, 1607. április 7. IV. 45.
- Gothárd Balázsnak** u. f. a. Igenlakán (így!) levő romlott kuriájára B. Zs. Gyulafejérvár, 1591. június 18. Km. c. 1591: 282.
- Péter (Csik-Szent-Márton) lóf. B. G. Gyulafejérvár, 1608. június 15. V. 29.
- Tobiás (Bánkfalva) lóf. R. Zs. Kolozsvár, 1607. június 26. IV. 41.
- Gócs András** (Kölpény) lóf. II. Gy. A ploesti táborban 1655. június 28. XXVI. 570.
- Göde Balázs, János és Mihály** (Ménaság) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.
- János és Mátyás (Csik-Szent-Simon) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.
- Gödry Máté és Miklós** (Aldoboly) lóf. B. G. Brassó, 1610. jan. 20. VI. 448.
- Gödri v. Dobolyi** (Aldoboly) ld. Dobolyi.
- Göncz Bálint** (Árkos) Gy. B. Zs. Kolozsvár, 1583. november 26. I. 153.
- Göröcz Imre** (Göröczfalva) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban. 1655. július 7. XXVI. 605.
- Görög János** (Baróth) nem. II. R. Gy. Görgény, 1656. november 23. XXVI. 646.
- Göte Simon** (Csik-Szent-Simon) lóf. Bn. G. Besztercebánya, 1620. jul. 3. X. 186.

- Gulácsy János** (Felső-Szent-Mihályfalva) lóf. R. Zs. Gyulafejérvár, 1607. szeptember 7. IV. 148.
- Guzora Máté és Mátyás** (Csik-Szent-Tamás) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 6. XXVI. 605.
- Gyárfás Pálnak** (Léczfalva) és **Jankó** (Zágon) Boldizsárnak (Alsó-Torján,) kuriákkal, Peselneken, Kantafalván, (Háromszék) részjóságokat ad Bn. G. Nagy-Szombat, 1621. február 9. X. 205.
- Gyergyai Mihály** (Kibéd) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 602.
- Györffi Balázs** (Szent-Gerize) gy. B. G. Gyulafejérvár, 1608. június 10. V. 72.
- Bálint (Farczád) lóf. B. G. Kolozsvár, 1603. október 12. VI. 373.
- János és Pál (Keresztúrfalva) lóf. B. G. Gyulafejérvár, 1609. január 4. VI. 6.
- Györffy Imre** (Agárd) lóf. B. J. A keltezés ideje és helye kiszakadva. III.
- István (Vadasd) gy. B. G. Gyulafejérvár, 1608. június 10. V. 72.
- György Bálint és István** (Ménaság) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.
- Gergely (Kézd-Baksafalva) lóf. B. K. Kolozsvár, 1630. április 24. XVI. 141.
- István (Gyergyó-Szent-Miklós) lóf. II. R. Gy. Gyulafejérvár, 1650. márczius 30. XXV. 56.
- János (Vacsarcsi) gy. B. Zs. Gyulafejérvár, 1583. június 12. I. 49.
- Mihály (Felső-Szent-Mihályfalva) lóf. R. Zs. Gyulafejérvár, 1607. szeptember 7. IV. 148.
- Mihály (Remete) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 580.
- Miklós (Csik-Szent-Márton) lóf. II. R. Gy. Gyulafejérvár, 1648. november 18. XXIV. 55.
- Péter (Csik-Csekefalva) lóf. II. R. Gy. Kolozsvár, 1649. november 31. XXIV. 250.
- Péter (Ilyefalva) lóf. Bn. G. Szárhegy, 1616. márczius 1. VII. 144.
- Péter (Kászton-Jakabfalva) lóf. I. R. Gy. Gyulafejérvár, 1631. június 14. XVI. 238.
- Péter (Oroszhegy) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 6. XXVI. 620.
- Tamás (Kelementelke) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 602.
- Györffi Gergely** (Szabéd) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 570.
- György-Jakab Péter** (Futásfalva) nem. II. R. Gy. Gyulafejérvár, 1650. márczius 25. XXV. 43.
- Györgyi István** (Tapocza) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.
- Gyújtó Miklósnak** u. f. a. Zalánban, Zoltánban, Étfalván, Gidófalván, Martonoson levő részjóságaira B. G. Brassó 1610. január 17. VI. 441.
- Gyulafejérvári iskolának és ekkleziájának** részjóságot inser. Székely-Kereszturon I. R. Gy. Gyulafejérvár, 1638. szeptember 28. XIX. 103.
- Gyulaffy Eustachnak** Malomfalván egy részjóságot ad. B. Zs. Gyulafejérvár, 1591. július 1. Km. c. L. R. 1591. 322.
- Gyulai Ferencnek** Andrásfalván egy elromlott kuriát a hozzátartozókkal, mely Pécsi Simoné volt. I. R. Gy. 1644. márczius 24. XXI. 84.
- Gyútó György** (Sepsi-Martonos) lóf. B. Zs. Gyulafejérvár, 1591. május 1. Hm. c. L. R. 1591. 227.
- Hadnagy Lukácsnak**, Lőrincznek és Simonnak u. f. a. Malomfalván két kuriára és Etéden két jobbágy telekre. B. Zs. Gyulafejérvár, 1584. április 15. I. 202.
- Hajczó János Mátyás és Péter** (Lehény) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 6. XXVI. 618.
- Hajdó András** (Szováta) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. július 28. XXVI. 602.
- Péter (Göcs) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. július 28. XXVI. 602.
- Hajdú István** (Tekerópatak) lóf. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 580.
- v. Kanta Márton (Kövend) Ld. Kanta.
- Hajós János** (Kakasd) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 602.
- Harasztos községnek** az erdő felosz-

- tásáról hozott határozatát megerősíti B. Zs. Gyulafejér vár, 1589 február 14. II. 224.
- Harkó Péter** (Vaja) arm. I. R. Gy. Fogaras, 1635. február 12. XVIII. 25.
- Háromszék világi és egyházi tiszteinek**, hogy a nős katolikus papokat régi jogaikban ne háborgassák s főespereseket is szabadon választhatnak. I. R. Gy. Gyulafejérvár, 1640. augusztus 1. XIX. 214.
- orthodox és unitárius papoknak a Bethlen Gábor által megerősített öt pontból álló egyezségét átírja és öt ponttal megtoldja I. R. Gy. Fogaras, 1647. május 10. XXII. 23.
- Hatos András** (Bözöd) arm. II. R. Gy. Görgény 1655. november 22. XXVI. 579.
- Hea Péter** (Kézdi-Sárfalva) adómentességgel nem. Bu. G. Nagy-Szombat, 1620. július 29. X. 209.
- Hegedüs Márton** (Malomfalva) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 6. XXVI. 620.
- v. Szabó ld. Szabó.
- Hegyesi Andrásnak egy házáat** Görgény-Szent-Imrén az adóújítás alól felmenti. A. M. A mikolai táborban 1662. április 24. 422.
- Hegyi Ferencz, János és Miklós** (Vadásd) lóf. II. R. Gy. Kolozsvár, 1649. december 10. XXV. 200;
- Miklós, Gy. B. G. Gyulafejérvár, 1608. június 10. V. 72.
- Gergely (Rigmány) gy. B. G. Gyulafejérvár, 1608. június 10. V. 72.
- István (Bánd) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 570.
- Lukács (Szent-Lélek) lóf. B. Zs. Gyulafejérvár, 1590. szeptember 22. Km. c. 1591. 28; u. f. a. Bogárfalván, Malomfalván, Szent-Léleken és Bikafalván kuriával, levő birtokaira. B. Zs. Gyulafejérvár, 1591. márczius 26. Km. c. 1591. 202.
- Helmeczi Mihály** (Mezőmadaras) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 570.
- Henter Benedek** (Nagy-Ajta) u. f. a. Nagy-Ajtán, Miklósváron, Bodoson és Fel-Bölonben levő részjóságaira B. Zs. Torda 1591. április 27. Km. c. 1591. 222; nejének Borchay Borbálának u. f. a. Szent-Iványon kuriával, Laborfalván, Komollón, Magyaroson levő részjóságaira B. Zs. Torda 1591. április 27. Km. c. 1591. 223.
- Miklósnak Nagy-Ajtán több jobbágytelket ad B. Zs. Gyulafejérvár, 1584. június 18. I. 28;
- Péternek egy jobbágytelket ad Nagy-Ajtán I. R. Gy. Nagy-Várad 1631. márczius 19. XVI. 153.
- Herman Mihály és fia Bálint** (Köpecz) lóf. II. R. Gy. Besztercze, 1649. november 11. XXIV. 212.
- Hódos**, heti vásárjogot kap. B. Zs. Kolozsvár, 1583. december 8. I. 133.
- Hoggay Lukácsnak** Kovásznán és Kőrösön levő részjóságaira B. Zs. Kolozsvár, 1583. november 8. I. 129.
- Holló Antal** (Csik-Szent-Simon) lóf. R. Zs. Maros-Vásárhely 1607. márczius 24. IV. 18.
- Homorod-Szent-Mártonnak**, hogy a templom kastély őrzetére egy primor és öt gyalogos székely a háboruk alkalmával is otthon maradjon, megengedi I. R. Gy. Gyulafejérvár, 1636. július 24. XVIII. 162.
- Horváth Ferencz** (Sámsond) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban 1655. június 28. XXVI. 570.
- Gergely (Alsó-Szent-Mihályfalva) lóf. R. Zs. Gyulafejérvár, 1607. szeptember 7. IV. 148.
- György (Fele) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 570.
- Mihály (Rákos) lóf. II. R. Gy. Kolozsvár, 1655. márczius 10. XXVI. 519.
- Hosszú v. Literati** ld. Literati.
- Husvét János** (Lemhény) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 6. XXVI. 618.

Erdélyi Múzeum-Egylet.

Az E. M. E. igazgató választmánya sept. hó 12-én tartotta ez iskolai évben első vál. ülését gr. *Esterházy* Kálmán, majd dr. *Szamosi* János elnökle alatt.

Elnök melegen üdvözlőlvén a vál. tagokat, dr. *Szádeczky* Lajos titkár terjesztette elő a folyó ügyeket.

Olvastatott a vallás- és közoktatási m. k. minister leírata a Kovács Sámuel irodalmi alapítványa alapítólevele tervezetéről, melynek értelmében az alapítólevél megerősítés végett felterjesztetik.

A közoktatási m. kir. minister megerősítette az egyesület ama határozatát, melylyel az eredetileg építkezési czélokra gyűlt arany-alap évi kamatait a múzeum gyűjteményeinek gyarapítása czéljából évről-évre rendkívüli, nagyobb jelentőségű tárgyi beszerzésekre kívánja fordítani; de megkívánja, hogy az egyesület esetről-esetre jelölje meg a közelebbi czélt, a melyre a tőke kamatait fordítani kívánja s azt megerősítés végett terjeszse fel.

A közoktatásügyi m. k. miniszter az egylet felterjesztésére beleegyezik abba, hogy a meddig az E. M. E. gyűjteményei az egyetemmel kapcsolatban állanak, a gyűjtemények a múzeumok és könyvtárak orsz. felügyeletének hatáskörén kívül legyenek s egyenesen a közoktatási ministerium főfelügyelete alatt álljanak.

A könyvtárigazgatóság megbizatik, hogy a budapesti, kolozsvári és marosvásárhelyi ügyészségektől a könyvtárnak adományozott köteles példány nyomtatványokat vegye át.

A választmány elhatározta, hogy tisztviselőit beiratja az országos nyugdíj intézetbe s nekik megfelelő nyugdíjat biztosít.

Az egyetemi könyvtár új igazgatója dr. *Erdélyi* Pál elfoglalván állását, az E. M. E. könyvtára is átadatott neki, miről a kiküldött bizottság nevében *Pósta* Béla tett jelentést.

Ezzel kapcsolatban elnök üdvözlí az új igazgatót s a választmány dr. *Gyalui* Farkas könyvtárörnek, a ki 8 hónapig nagy buzgalommal és sikerrel vezette a könyvtár igazgatását, hálás köszönetet mondott.

Békésy Károly 231 könyvet adományozván a könyvtárnak, alapító taggá vétetett fel.

Richtzeit Arthur egy XVI. századbeli szláv bibliát adományozott a könyvtárnak, a miért a választmány hálás köszönetet szavazott neki.

Még több kisebb folyóügy letárgyalása után ért véget az ülés.